

84

IX

2-66

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Մ. ՏԷՐ-ՄԱՀԱԿԵԱՆ

ՎԻՔԹՕՐ ՀԻՒԿՕ

ԹՇՈՒԱՌՆԵՐ

ԶՈՐՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՍՆ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՀԱՏՈՐ 10 ԼՂ

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵԼԻ ՊԱԼԵՆՑ ԳՐԱՏՈՒՆ

6793

1922

Տպագր. Մ. ՏԷՐ-ՄԱՀԱԿԵԱՆ
ՊՈԼԻՍ

28 AUG 2013

6410/1

ՄԱՍՆ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ - ԺԱՆ ՎԱԼԺԱՆ

ԶՈՐՐՈՐԴ ԳԻՐՔ

ԹՈՌՆ ՈՒ ՄԵԾ ՀԱՅՐԸ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ՈՒՐ ՆՈՐԷՆ ԿԸ ՏԵՍՆՈՒԻ
ԶԻՆԿԷ ՍՊԵՂԱՆԻ ՈՒՆԵՑՈՂ ԾԱՌԸ

Մեր այս պատմած դէպքերէն ժամանակ մը ետք
Պուլաթրիւէլ սաստիկ յուզում մը ունեցաւ:

Պուլաթրիւէլ Մօնֆէրմէյլի տօն ուղեգործն է որ
արդէն քիչ մը նշմարուեցաւ այս գրքիս խաւարչտին
մասերուն մէջ:

Ինչպէս ընթերցողը կը յիշէ Թերեւս, Պուլաթրիւէլ
չփոթ և զանազան իրերով զրազեալ մարդ մըն էր:
Քարեր կը կտրէր և ուղեւորներուն շնորհ կուտար մեծ
ճամբուն վրայ: Այս հողագործը և գողը երազ մը ու-
նէր, կը հաւատար թէ Մօնֆէրմէյլի անտառին մէջ
պահուած զանձնը կան: Կը յուսար թէ օր մը ծառի մը
ստորոտը հողին տակէն ստակ պիտի դանէ. առ այժմ

4627
47

անցորդներուն գրպանին մէջ ստակ կը փնտռէր յօժարակամ:

Սակայն հիմա խոհեմ էր ան: Դեռ նոր կըրցած էր ազատիլ աստիկանութեան ձեռքէն: Ինչպէս գիտենք արդէն, ժօնարէթի սենեակին մէջ ան ալ գտնուած է միւս աւազակներուն հետ բռնուած էր: Մօլութեան մը օգտակարութիւն, իր գինեմոլութեան շնորհիւր ազատած էր: Երբէք կարելի չեղաւ ճշգրտելու հասկնալ թէ արդեօք իբր գո՞ղ հոն էր ան թէ ոչ իբր կողոպտուող: Դաւաճանութեան պիշիւրը անոր օտուգապէս գինեմոլ ըլլալուն պատճառաւ հրամանագրի մը համեմատ անտեղի սեպուելով իրեն դէմ բացուած դատը՝ Պուլաթըրիւնէլ արձակուած է նորին իր ազատութիւնը գտած էր: Վերստին Կանիէն գէպի Լանի տանող ճամբան դառնալով սկսած էր վարչական հսկողութեան ներքեւ և պետութեան հաշտոյն քարայտակ շինել աւազուած ճամբաներու տակ, այսպէս կ'աշխատէր՝ խոնարհ կերպարանքով, շատ խոհուն դէմքով, քիչ մը պաղելով գողութեան՝ որ մագ մնաց կորստեան պիտի մատնէր զինքը, բայց աւելի արգահատութեամբ գէպի գինին դառնալով որու շնորհիւ կըրցած էր ազատիլ:

Իսկ այն յուզումը զոր ունեցաւ իր ուղեգործի խուցին դուարաշէն յարկին տանիքին ներքեւ պատըսպարութիւնէն քիչ մը ետք, հետեւեալն է:

Օր մը Պուլաթըրիւնէլ՝ իր սովորութեանը համեմատ արեւուն ծագումէն քիչ մը առաջ երբ իր գործին, և թերեւս դարանակալութեան տեղը կ'երթար, աստեղուն մէջէն մարդ մը նշմարեց որու կոնակը տեսաւ միայն և որու կերպարանքը հեռուէն և վերջապէս բոլորովին անծանօթ չեբեցաւ իրեն: Պուլաթըրիւնէլ թէն գինեմոլ՝ անսխալ եւ յատակ յիշողութիւն մը ու-

նէր, պաշտպանողական զէնքը այն ամէն անձերու համար որոնք քիչ մը կոխ ունին օրինակար կարգաւորութեան հետ:

— Ինծի կուգայ թէ սա մարդուն նման բան մը տեսած եմ, բայց ո՞ր ստատոյշին ծակը տեսած եմ, հարցուց ինքնիրեն:

Սակայն բան մը չկըցաւ պատմութեան ինքնին. ըսաւ միայն թէ ան կը նմանէր մէկու մը որու հետքը իր մտքին մէջ մնացած էր անորոշապէս:

Բայց Պուլաթըրիւնէլ չյաջողելով բմբռնել նոյնութիւնը, համեմատութիւններ ու հաշիւներ ըրաւ: Այս մարդը տեղացի չէր: Դուրսէն եկած էր: Հարկաւ հետի եկած էր, վասն զի այս միջոցին ամենեւին հասարակային կառք մը չանցնիր Մօնֆերմէլէն: Գիշերն ի բուն քաղաք էր: Ռաբիէ կուգար: Մօս տեղէ մը, վասն զի զի պալուստի ունէր ոչ ալ ծրար: Անշուշտ Բարիզէն: Ի՞նչ բան ունէր այս անտառին մէջ. ինչո՞ւ այսքան կանուխ հոն կը գտնուէր. ի՞նչ ընելու եկած էր:

Իուլաթըրիւնէլ գտնձը թերաւ միտքը: Այնքան պընգեց իր յիշողութիւնը որ վերջապէս կըրցաւ աղօս կերպով մը յիշել թէ շատ տարի առաջ արդէն ասանկ զգուշութեան նշան մը եւս ունեցած էր մարդու մը նկատմամբ որ թերեւս այս մարդն էր:

Այսպէս խորհելով նոյնիսկ իր խորհրդածութեան կշիռին ներքեւ ծռած էր գլուխը. բնական այլ ոչ այնքան հանճարեղ բան: Երբ վեր ըրաւ գլուխը, ա՛լ բան մը չկար: Մարդը անհետ եղած էր անտառին և մթնշաղին մէջ:

— Կրողը տանի, ըսաւ Պուլաթըրիւնէլ, պիտի գտնեմ զինքը: Երեւան պիտի հանեմ սա թաղեցիին թա-

զը: Բաթրօն Մինէթի սա թափառականը պատճառ մը
ունի, պիտի հասկնամ թէ ինչ է պատճառը: Իմ ան-
տառիս մէջ երբ մէկը գողտնիք մը կ'ունենայ. պէտք
է որ գիտնամ ինչ ըլլալը:

Իր բրիչը առաւ որ խիտ սուր էր:

— Ահա բան մը սրով հողն ու մարդ կը խուզար-
կուի, միմռաց:

Եւ՝ դերձան մը ուրիշ դերձանի մը կապելու պէս՝
կրցածին չափ ոտքերը մէկը միւսին ետեւէն յարելով
այն ուղիգծին մէջ ուրկէ մարդը պարտաւորած էր եր-
թալ, սկսաւ քալել անտառին մէջէն:

Հարկը քայլի չափ ասնելէն ետք, արեւը որ
կ'սկսէր ծագիլ օդնեց իրեն:

Հոս հոն աւազին վրայ քայլի հետքեր, կոխկրթ-
ուած խոտեր, ճնշուած աւելուտներ, մացառներուն
մէջ ծածծ նորածնի օտուկ՝ որոնք արթննալով զգոտազ
ազոտոր կնոջ մը խեւերուն պէս կանգ կ'առնէին շնոր-
հալի համբուրթեամբ մը՝ տեսակ մը հետք ցուցուցին
անոր: Պուլաթրիւէլ այս հետքը բռնելով յառաջացաւ,
ապա կորսնցուց զայն. ժամանակը կ'անցնէր: Անտա-
ռին դէպի ներսը յառաջացաւ քիչ մը եւս, եւ տեսակ
մը բլուրի վրայ հասաւ: Կանուխ ելլող և հետուէն
Յիւրբի եղանակը սուրելով արահետէ մը անցնող որ-
սորդ մը ծառի մը վրայ մագլցելու գողտփարը տուաւ
Պուլաթրիւէլին: Սա թէև ծեր, բայց արագաշարժ էր:
Թիթիթի և Պուլաթրիւէլի արժանի բարձրաբերձ ուրի
մը կար հոն: Պուլաթրիւէլ այս ծառին վրան ելաւ
բարձրանալով որքան որ կոնար:

Հաւ էր գողտփարը: Պուլաթրիւէլ՝ դիտելով ա-
ռանձնութեան այն կողմը ուր անտառը բոլորովին
թառնիխուսն և վայրենական է՝ մանկարձ մարդը տե-

Հաղիւ նշմարած էր մարդը, և տա կրկին անե-
րելոյթ եղաւ ան:

Մարդը անծառ տեղ մը մտաւ կամ լաւ եւս է
ըսել սարդեցաւ, այս անծառ տեղը բաւական հեռու էր
և մեծ ծառերէ պահուած, բայց Պուլաթրիւէլ շատ ա-
ղէկ կը ճանչնար զայն, վասն զի հոն՝ երկայն քարե-
րու մեծ դէզի մը քով՝ հիւանդ կասկենի մը նշմարած
էր, որ բուն կեղեւին վրայ դամուած զինկէ տախտա-
կով մը դարմանուէր էր: Անտառին այս անծառ տեղը
այն վայրնէ որ ժամանակաւ Պարի կալուածքը կ'ան-
ուանուէր: Հարկաւ տակաւին տեղն է քարերու դէզը
որ չեմ գիտեր ի՞նչ բանի գործածուելու սահմանուած է
և որ երեսուն տարի առաջ հոն կը տեսնուէր: Ոչինչ
կը հաւասարի քարերու դէզի մը երկարակեցութեան.
Եթէ ի բաց առնե՛ք ըցապատնէչի՝ մը երկարակեցու-
թիւնը: Առժամանակեայ են անոնք, բայց կ'ապրին
չարունակ: Ի՞նչ դարմանալի պատճառ տեսելու հա-
մար,

Պուլաթրիւէլ՝ ուրախութեան արագութեամբ
անմիջապէս վարը գտաւ իւրզինքը՝ աւելի իյնալով
քան թէ իջնելով ծառէն: Որջր գտնուած էր. հիմա
անասունը բռնելու վրայ էր: Հաւանական է թէ հոն
էր այն համբաւաւոր գանձը զոր երազած էր ինք: Պըզ-
տիկ գործ մը չէր մինչեւ այն անծառ վայրը հասնիլը:
Եթէ կազմուած շաւիղներէն երթար, ճիշդ ջրաորդ
մը պիտի անցնէր, վասնզի հողարուակէկ օձաձեւ և դի-
մաղիք պառչոտներ ունին անոնք:

Եթէ ուղիղ դիժը բռնելով թփուտքէն անցնէր,
ճիշտ կէս ժամու կը կարօտէր, վասնզի այս թփուտքը
տարօրէն հոծ, խիստ փշոտ և նախալարձակ է: Պու-
լաթրիւէլ առիկա չհասկնալովը մեծապէս սխալեցաւ:

Ուղիղ գիծին հաւատաց. սահմանեան յարգելի պատ-
րանք մըն է ասիկա, բայց շատ մարդերու կորստեան
պատճառ կ'ըլլայ: Թփուտքը թէեւ խիստ զգուար-
մատչելի էր, բայց Պուլաթրիէլ կարծեց թէ այն է լա-
ւագոյն ճամբան:

— Գայլերուն Ռիվօլին փողոցէն երթամ, ըսաւ:
Պալաթրիէլ՝ թէեւ խոտորնակի երթալու վար-
ժուած՝ այս անգամ ուղղապէս երթալովը սխալեցաւ:
Մացառներու կոնիւին մէջ նետուեցաւ համարձա-
կութեամբ:

Մաքառեցաւ փշաղափններու, եղիճներու, սպի-
տակ դժնիկներու, վայրի վարդերու, ուղտախուշերու,
խիստ ցասկոտ մորենիներու հետ և սաստիկ չեղեք-
ուեցաւ:

Տեսաւ որ ջուր կար հեղեղատին վարը, և ստիպ-
ուեցաւ անկէջ ալ անցնիլ:

Քառասուն րօպէէն ետք Պլօրիւ վայրը հասաւ,
քրտինքէն ողողուած, ջուրէն թրջուած, չնչտապառ՝
կեղեքուած և վայրենադէմ:

Սակայն ոչ ոք կար հոն:
Պուլաթրիէլ դէպի քարերուն գէգին քով վաղցեց:
Դէզը իր տեղէն ոչ չարժած, ոչ առնուած և տարուած
էր:

Իսկ մարդը անհետ եղած էր անտառին մէջ: Խօյս
առած էր, բայց ո՛ւր, ո՞ր կողմէն, ո՞ր թաւառքին
մէջը: Գուշակելու անկարելի էր:

Եւ աւելի կսկծալին սա էր որ քարերու գէղին
հտեւը, զինկէ տախտակ ունեցող ծառին առջեւը դեռ
նոր փորուած հող, մոռցուած կամ ձգուած բրնձ մը
և ծակ մը կար:

— Դո՛ղ, պոռաց Պուլաթրիէլ իբր սպառնալիք
երկու կողմները հորիզոնին ցուցնելով:

Գ Լ Ո Ւ Ե Բ.

ՄԱՐԻՈՒՍ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԷՆ

ԵԼԼԵԼՈՎ՝ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ

Կ Ը Պ Ա Տ Ր Ա Ս Տ Ո Ւ Ի

Երկար ժամանակ Մարիոս ոչ մեռաւ, ոչ ալ
բուժուեցաւ: Շարժանքով տենդ ունեցաւ բանդա-
գուշանքով, նաեւ ուղեղային բաւական ծանր ախտա-
նշաններով զոր պիտան վերքերուն սառնամանքը
պատճառած էին աւելի քան թէ բուն իսկ վերքերը:

Շատ գիշեր մինչեւ առտու Գողթթին անունը
առաւ կրկնելով և երեքնելով տենդին ստեղծելի շա-
ղակաւորութեամբ և հոգեվարքի տխուր յօռեանու-
թեամբը: Քանի մը վերքերու լայնութիւնը սպառնա-
կան վտանգ մը եղաւ, վասնզի լայն վերքերու թա-
րախները կրնային միշտ ծծուիլ և հետեւաբար մեռցը-
նել հիւանդը միջնորոտային ինչ ինչ աղքեցութեանց
ննքքեւ:

Ամէն անգամ որ ուր փոփոխութիւն մը կրէր,
կամ փոքրագոյն մըրիկ մը կ'ելլէր, բժիշկը կը վախ-
նար:— Մանաւանդ թէ թող վերաւորը ամենեւին յուզ-
մունք մը չունենայ, կը կրկնէր ան: Վերքերը խառնակ
և զգուարին կերպերով կը դարձանուէին, վասնզի այն
ժամանակ տախտակի երեւակայութեամբ չէր սպեղանիները
և կառուները «չիրօթոյ»ով հաստատելուն կերպը:

Նիգօլէթ սպասուէին պատրոյդ չլինելու համար
անկողնի սաւան մը պատռեց, ձեղունի մը պէս մեծ

սաւան մը, կ'ըսէր ան: Վէրքերը քլարաջուրով և արծաթի բորակածով լուալը մեծ դժուարութեամբ կըրցաւ քանոյնին առաջը տանել: Քանի որ վառնդը շարունակուեցաւ, Պ. Ժիլնորման իր թոռանը սնարի՝ քով ահաբեկ կենալով Մարիուսին պէս եղաւ, այսինքն ոչ մեռած, ոչ ալ կենդանի:

Ամէն օր, և երբեմն ալ օրը երկու անգամ սպիտակահեր և խիստ մաքուր հագուած պարոն մը—այս էր զոնապանին ըրած նկարագրութիւնը—Պ. Ժիլնորմանին տունը գալով վերաւորին որայ տեղեկութիւն կ'առնէր, և վէրքերը դադմանուելուն համար մեծ ծրար մը պատրոյգ կը յանձնէր:

Վերջապէս սեպտեմբեր 7ին, այսինքն Մարիուսի իր մեծ հօրը տունը կիսամեռ բերուած հաւալի դիշերէն ճիշտ չորս ամիս ետքը բժիշկը յայտնեց թէ ա'լ կ'երայխաւորէր վերաւորին կեանքը: Ապաքինութիւնը ծրագրուեցաւ: Սակայն Մարիուս երկու ամիսէն աւելի ևս պարտաւորեցաւ երկայն աթոռի մը վրայ երկնցած կենալ՝ անբուկին խորտակումէն արտադրուած գիպումներուն պատճառաւ: Միշտ կ'ըլլայ ասանկ վերջին վէրք մը որ չուզեր դոցուիլ և որ դարմանները կը մշտենջանաւորէ ի մեծ ձանձրոյթ հիւանդին:

Սակայն այս երկարատեւ հիւանդութեան և ապաքինութեան չնորհիւ Մարիուս դատաստանական հալածումներէ ազատեցաւ: Ֆրանսայի մէջ բարկութիւն մը, նաև հասարակային բարդութիւնը վեց ամիսէն աւելի չի տեսեր: Ընկերութեան արդի վիճակին մէջ ապրտամբութիւններէ ետք աչք գնցելու հարկը կ'զգացուի:

Չմոռնանք յիշել նաև թէ ստիկանութեան պաշտօնեայ ժիսգէի անվայել հրամանագիրը որով բժիշկներ-

բուն կը հրամայէր վերաւորները մատնել՝ հասարակաց կարծիքը զայրացուցած, և ոչ միայն հասարակաց կարսիքը այլ նաև ամենէն առաջ թագաւորը զայրացուցած ըլլալով, վերաւորները այս զայրոյթէն պատրուեցան և պաշտպանուեցան. և պատերազմական առեւտները չհամարձակեցան անոնց և ոչ մէկը անհանգիստ ընելու, ի բաց առեալ այն վերաւորները որոնք կոխին մէջ կալանաւորուած էին: Ուստի հանգարտ նաև ձգեցին Մարիուսը:

Պ. Ժիլնորման նախ ամէն տեսակ անձկութիւններով և ապա ամէն տեսակ հիացումներով գրաւուեցաւ: Մեծ դժուարութեամբ կարելի եղաւ արգելել զայն որ գիշերները վերաւորին քով անցնէ. իր մեծ թիկնաթոռը Մարիուսին անկողնին ժող բերել տուաւ. պահանջեց որ աղջիկը տունին ամենէն ընտիր ճերմակեղէններովը շինէ Մարիուսին վէրքերուն համար պէտք եղած բարձիկները և կապերը: Օրիորդ Ժիլնորման իր խոհեմ և անզրամիկ անձ՝ ընտիր ճերմակեղէնները խընայելու միջոցը գտաւ, հաւատացնելով սակայն իր հօրը թէ կը հնազանդէր իրեն: Պ. Ժիլնորման չառանցեալ որ իրեն բացատրեն թէ պատրոյգ շինելու համար հաստ կտուրը հոլանտական աղնիւ կտաւէն և մոշուած կրտաւն ալ նոր ձուտէն աւելի աղէկ է: Ամէն անգամ որ հարկ կ'ըլլար Մարիուսի վէրքերուն սպեղանիները և կապերը փոխել և նայիլ, Պ. Ժիլնորման ներկայ, իսկ Օրիորդ Ժիլնորման ալ ամօթխաձութեամբ բացակայ կը գտնուէր: Երբ մեռած միսերը մկրատով կը կտրուէին, այ, ա՛յ, կ'ըսէր ծերուկը: Խիստ օրտառու թան մըն էր տեսները թէ ան իր ծերունակտն մեղմ գողգոջումովը ինչպէս թաս մը օշարակ կուտար

վիրաւորին: Հաղաթումէկ հարցումներ կ'ընէր բժիշկին, և չէր նշմարեր թէ միեւնոյն հարցումները կը կրկնէր:

Այն օրը որ բժիշկը Մարիուսին վտանգէ ազատ ըլլալը իմացուց, ծերուկը ուրախութեամբ համաձայնած բանդագուշեր: Վաթսուն ֆրանք տուաւ դոնապանին: Երեկոյին իր սենեակը վերադառնալով ֆոցէկի պար մը պարեց:

Ապա ծնրադրեց աթոռի մը վրայ և Պասք՝ որ կիսաբաց դռէն կը դիտէր զայն՝ կարծեց ապահովապէս նշմարել թէ կ'աղօթէր ծերուկը:

Պ. Ժիլնորման մինչեւ այն ատեն գրեթէ հաւատացած չէր Աստուծոյ:

Ամէն անգամ որ վիրաւորին վիճակը նոր բարւոքում մը կ'առնէր, բարւոքում որ հեռզհեռէ կը ծրագրուէր, մեծ հայրը ուրախութենէն այլանդակութիւններ, մեղմնայական շատ մը հրճուալի դործեր կ'ընէր: Սանդուխներէն վեր վար կ'ելլէէջէր առանց գիտնալ թէ ինչո՞ւ կ'ելլէէջէ: Դրացունի մը, սակայն աղուոր դրացունի մը բոլորովին ապուշ կը թեցաւ առաւել մեծիակ ծաղկեփունջ մը ընդունելով. դիկոզն էր Պ. Ժիլնորման: Այս առթիւ ամուսինը նախանձէն կոխ ըրաւ կնոջը հետ: Պ. Ժիլնորման իր սպասուհին Նիգոլէթը ծանկերուն վրայ առնել կ'ուզէր: Պարոն Պասոն կ'անուանէր Մարիուսը: Կեցցէ՛ Հանրապետութիւնը կը գոչէր:

Ամէն բոլոր բժիշկին կը հարցունէր: Ա՛լ վտանգ չունի, այնպէս չէ՛: Մարիուսին կը նայէր մեծ մօր մը յատուկ նայուածքով: Դուրսդուրանք կը գիտէր երիտասարդը երբ կը ճաչէր ան: Ա՛լ չէր ձանձալ ինքզինքը, ա՛լ բանի մը տեղ չէր դնէր ինքզինքը. Մարիուսն էր ասան տէրը. ծերուկին ուրախութեան մէջ իշխանու-

թենէ հրաժարում կար. իր իրոն էր ան:

Իր այս բերկութեան մէջ մանկանց ամենէն պատկառելին էր ան: Վախնալով թէ գոցէ կը յոգնեցնէ կամ կը ձանձրացնէ նորարոյթը, ետեւը կը կենար տնոր ժպտելու համար: Գոհ, զուարթ, շատ ուրախ, սիրուն և երիտասարդ էր ան: Իր ապիտակ մազերը անոյշ վեհութիւն մը կ'ուտային այն զուարթ լոյսին դոր ունէր իր երեսին վրայ: Պաշտելի է վայելչութիւնը երբ կը խառնուի խորշոմներուն հետ: Երբ ծերութիւնը կը փթթի, չգիտեմ ի՞նչպիսի տրշուոյսով մը կը փաղփոզի:

Իսկ Մարիուս դարմանուելով ու խնամուելովը հանդերձ անխախտ գաղափար մը ունէր, այսինքն Գօզէթ:

Տեսնէն և բանդագուշանքէն ազատելէն ի վեր ա՛լ չէր արտաբերէր այս բանը, և կրնար կալծուիլ թէ ա՛լ չէր մտածեր անոր վրայ: Մարիուս կը լսէր, վասն զի հոգին այն անունին հետն էր:

Չէր գիտեր թէ ինչ եղած էր Գօզէթ. տը լա Շան վրիի փողոցին բոլոր գէպըր ամպի մը պէս էր իր յիշողութեան մէջ. գրեթէ անորոյ ստուերներ կը ծփային իր մօքին մէջ, այսինքն Էթօնին, Կավօյ, Մապէօֆ, Թենարաիէները և պատնէշին ժախին հետ տխրապէս խառնուած իր ամէն բարեկամները. այնպէս կը թուէր իրեն թէ Պ. Ֆօյլովանին այս արինարոյր արկածէն տարօրինակ կերպով անցնիլը փոթորիկի մը մէջ հանդուց մըն էր: Իր կենդանութեանը մասին ա՛լ բան մը չէր հասկնար. չէր գիտէր թէ ո՞վ և ի՞նչպէս ազատած էր զինք. իր բոլորտիքը գտնուողներն ալ չէին գիտեր որմէ և ինչպէս ազատուիլը. բաւական էր իրեն միայն թէ գիշեր մը Ֆիլլ տիւ Գալվէր փողոցը բերուած էր

երկանիւով մը: Անցեալը, ներկան, ապառնին, ամէն բան ալ անորոշ գողափարի մը մատախուղին կը նմանէր իր մտքին մէջ: Բայց այս մատախուղին մէջ անշարժ կէտ մը, յստակ և ճիշդ ծրագիր մը կ'երեւար, բան մը կար որ կրանիթեալ էր, որոշում մը, կամք մը կար որ էր Գողէթը գտնել: Մարիուսին համար կեանքի գողափար չէր զանազանուեր Գողէթի գողափարէն. սրտին մըջ վճռած էր չրնդունիլ մէկը առանց միւսին, և անգորդուելի կերպով մը որոշած էր իր աներեւութացեալ Եդեմին վերադարձը պահանջել մեծ հօրմէն, ճակատագրէն, դժբախտէն, վերջապէս որմէ որ պիտի ուզէ զինքը կենդանի մնալու բոնագատել: Այս վերադարձը խոչընդոտներ ունէր. զոր Մարիուս ինքն ալ գիտէր:

Պարագայ մը ստորագրեցինք հոս. իր մեծ հօր բռնոր հողատարութիւններն ու բոլոր խանդաղատանքը զայն վաստկած չէին, այլ սաստկապէս յուզեր էին: Նախ, վաճառի Մարիուս չէր գտեր այս ամէն հողատարութեանց և գուրգուրանաց գաղտնի պատճառը, երկրորդ, վասնզի իր հիւանդային մտախոհութեան մէջ՝ որոնք գուցէ տենդային էին առկաւին՝ չէր վրասահեր այս անուշութիւններուն, կարծելով թէ զինքը նուաճելու նպատակ ունեցող տարօրինակ և նոր բան մըն է այն, հետեւաբար անտարբեր կը մնար անոնց նկատմամբ: Մեծ հայրը պարագայ տեղը կը վատնէր իր ծերունական խեղճ ժպիտը: Մարիուս կ'ըսէր ինքնիրեն թէ քանի որ չլսօթի ինք և հնազանդութեամբ կը վարուի, լաւ էր այս ժպիտը, թէ սակայն՝ եթէ Գողէթին խնդիրը բացուելու ըլլայ՝ ուրիշ դէմք մը պիտի գտնէ և թէ մեծ հօրը բուն դիրքը երեւան պիտի ելլէ. թէ այն ատեն խիստ բաներ պիտի ըլլան, այսինքն ընտա-

նիքի հարցումներու վերահում, վիճակներու համեմատութիւն, ամէն տեսակ հեղուկութիւններ ու միանգամայն ամէն առարկութիւններ. Ֆօշլըվան, Գուրլըվան, հարստութիւն, աղքատութիւն, թշուառութիւն, վիզը քար, ասպազայ: Բո՛ւռն դիմադրութիւն, հետեւութիւնն ալ մերժում: Մարիուս յառաջուց կը խոտանար:

Մանաւանդ թէ քանի որ Մարիուս կ'առողջանար, իր հին տրտունջները վերստին կ'երեւային, յիշողութեանը հին խոցերը նորէն կը բացուէին, դարձեալ միտքը կը բերէր անցեալը, Բօնմէրսի դնդապետը՝ Պ. Ժիլնօրմանին և իր մէջտեղը կը կանգնէր վերստին. կ'ըսէր ինքնիրեն թէ չէր կրնար որ և է աղէկութիւն յուսալ այն անձէն որ այնքան անիրաւութեամբ և այնքան խտրութեամբ վարուած էր իր հօրը հետ: Եւ առողջութեան հետ տեսակ մըն ալ դառնութիւն կ'ստանար վերստին իր մեծ հօրը դէմ: Ծերունին անոր այս վիճակէն կը տառապէր մեղմիկ:

Պ. Ժիլնօրման՝ կը նշմարէր որ Մարիուս իր տունը բերուելէն և խելքը գլուխը դալէն է վեր և ոչ իսկ անգամ մը «հայր իմ» բառ էր իրեն. սակայն ծերունին ասիկա նշմարելովը հանդերձ բան մը յայտնած չէր այս մասին: Ստոյգ է թէ Մարիուս պարոն չէր բսեր իրեն, բայց իր խօսքերուն մասնաւոր դարձումք մը տալով ոչ «պարոն» և ոչ ալ «հայր իմ» բսելու միջոցը կը գտնէր:

Ճգնաժամ մը կը մօտենար յայտնապէս:

Մարիուս փորձ մը ընելու համար բուն պատերազմը սկսելէն առաջ սկզբնական յարձակում

մը ըրաւ, ինչպէս որ գրեթէ միշտ կը պատահի այս-
պիսի պարագաներու մէջ: Այս սկզբնական յարձա-
կումը զգուշութեամբ չարժիլ կ'անուանուի: Առտու մը
Պ. Ժիլնօրման չգիտեմ ինչպէս եղաւ, ձեռքը անցած
լրագրի մը տոթիւ թեթեւապէս խօսեցաւ Գոնվանսիօնի
նկատմամբ և արքայականներու յատուկ ածական մը
տաձակեց Տանթօնի, Սէն Ժիլսթի և Բօպէսրիէրի վրայ:
— ԶՅի մարդերը արտաններ էին, ըսաւ Մարիուս Խըս-
տութեամբ: Ծերունին լսեց, և այն օրը մինչեւ իրի-
կուն բան մը չըսաւ:

Մարիուս՝ միշտ մտքին մէջը ունենալով իր առա-
ջին տարիներուն անողոքելի մեծ հայրը՝ այս լռութեան
մէջ բարձրութեան բուռն ամփոփում մը տեսաւ, սառ-
ափկ կռիւ մը գուշակեց անկէզ և իր կռիւի պատրաս-
տութիւնները աւելցուց մտքին թաքուն խորշերուն
մէջ:

Որոշեց որ եթէ մերժուի իր առաջարկութիւնը՝
սպեղանիները և կապերը վերքերուն վրայէն հանէ,
անրակը քայքայէ, դեռ բոյժ չգտած վերքերը բոլորո-
վին բաց և անկապ թաղւ և մերժէ որ և է անունդ:
Մարիուսի վերքերը իր պատերազմի պաշարներն էին:
Կամքն էր Գօղէթը ունենալ կամ մոռնիլ:

Յարմար վայրկեանին սպասեց հիւանդին սմե-
ղուկ համբերութիւնը:

Եկաւ այս վայրկեանը:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՄԱՐԻՈՒՍ ԿԸ ՅԱՐՁԱԿԻ

Յօր մը օրիորդ Ժիլնօրման մինչդեռ դարանին մար-
մարին վրայ սրուակները և թասերը կարգի կը դնէր,
ծերունին՝ Մարիուսին վրայ ձեւելով իր ամենէն դորո-
վալի ձայնովը կ'ըսէր անոր.

— Գեղի բան մը ըսե՛մ, իմ սիրելի Մարիուսիկս,
եթէ քու տեղդ ըլլալի, հիմա փոխանակ ձուկ ուտելու
միս կուտէի: Տապկած լեզուակ մը անշուշտ պատուա-
կան բան մըն է նորարոյժի մը համար, բայց հիւանդը
ոտք հանելու համար լաւ կողիկ մը պէտք է:

Մարիուս՝ իր բոլոր ուժերը վերստին ստացած լը-
լալով՝ ժողվեց, կանգ առաւ իր նստած տեղը, երկու
պրկուած ձեռքերը իր անկողնին սաւանին վրայ կռթն-
ցուց, մեծ հօրը երեսը նայեցաւ ուղղակի, և օտակալի՝
կերպարանք մը առնելով ըսաւ.

— Ատիկա գիտ կը դրդէ բան մը ըսելու քեզ:

— Ի՞նչ:

— Կ'ուզեմ կարգուիլ:

— Արդէն գիտէի, ըսաւ մեծ հայրը: Եւ քրքիլ
մը արձակեց:

— Ի՞նչ, ի՞նչպէս գիտէիր:

— Այո՛, արդէն գիտէի: Պիտի ասնես դեռահաս
աղջիկը:

Թշուառներ

Մարիուս՝ ապուշ կրթելով և անհնարին բերկրութեամբ գրաւուելով՝ մարմնովին սարսառեցաւ:

Պ. Ժիլնորման շարունակեց.

— Այո՛, քուկդ պիտի ըլլայ գեղանի և աղւոր աղջիկդ: Ամէն օր մեծ պարոնի մը կերպարանքն առած հոս կուգայ քու վրայօքդ տեղեկութիւն տունելու համար: Վերաւորուելէդ ի վեր այդ պզտիկ աղջիկդ իր ժամանակը լալով և վերքերուդ համար պատրոյդ շինելով կ'անցնէ: Տեղեկութիւն առի. Օմ Արմէ փողոցը, թիւ 7 տանը կը բնակի ան: Ա՛հ, անա բացուեցաւ խնդիրը: Ա՛հ, քանի որ կ'ուզես այդ աղջիկը, քուկդ պիտի ըլլայ. պզտիկը գրաւեր է քեզի: Պզտիկ դաւադրութիւնդ ընելով, ինքնիքենդ ըսած էիր. — Բացէ բաց միտքս պիտի յայտնեմ սա մեծ հօրը, ինչամեկալութեան և Տիրէքթուարի ժամանակէն մնացած սա մոմեային, սա հին գեղանին, առ ժամանակաւ վաճառէրին որ հիմա ծեր է: Ան ալ թեթեւութիւններ, սիրունիներ, կրիզէթներ և Գօզէթներ ունեցաւ ատեն մը. ան ալ մեծ շոյլութիւններ ըրաւ, թեւեր, առաւ, դարնան հացէն կերաւ, պէտք է որ յիշէ այս ամէնը: Պիտի տեսնենք: Պատերա՛զմ: Ա՛հ, գիտես ո՛ր է տկար կողմս, և հոն կը յարձակիս. լա՛ւ. կողիկ մը կ'առաջտրկեմ քեզ, իսկ դու կը պատասխանես: Աղէկ միտքս եկաւ, կ'ուզեմ կարգաւ: Անցումն ալ անա ասանկ կ'ըլլայ եղբր: Ի՛նչ. կը յուսայիր թէ ատանկ չնչին բանի մը համար վէճ պիտի հանէիր: Ուրեմն չէ՞ր գիտեր թէ ծեր վատ մըն եմ: Ասոր ի՛նչ կ'ըսես: Հարկաւ կը դայրանաս: Մեծ հայրդ քեզմէ աւելի աւանակ գտնե՛լ, ասիկա և ոչ իսկ մտքէդ կ'անցնէր. պարտապաշտը պատրաստած եղար այն ատենաբանութիւնը զոր ինձ պիտի ընէիր. պարոն փոստաբան, հետեւաբար,

սիրագ նեղացաւ անշուշտ: Գնա՛ կատղէ, աւելի եղ կապեմ: Ուզածդ կ'ընեմ, և յոյսդ ի դերեւ կը հանեմ, աւանակ: Մտիկ ըրէ: Տեղեկութիւններ առի, վաճառք ես ալ օմսեղուկ եմ. աղջիկը զմայլելի է, նիզակաւորին նկատմամբ ըսուածն իրաւ չէ, չատ մը պատրոյդ չինեց քեզի համար, գոհար մըն է այդ պատանուհին. կը պաշտէ զքեզ:

Եթէ մեռնէիր, երեքնիս մէկ մեռած պիտի ըլլայիր. իր դագաղը իմինիս հետ պիտի տարուէր: Երբ բարեւոքուեցաւ առողջական վիճակդ, միտքս դրած էի պարզապէս անկողնիդ քով բերել տալ դայն, բայց վէպերու մէջ միայն տեսնուած բան է արձակ համարձակ նորատի աղջիկները բերել այն աղւոր վերաւորներուն անկողնին քով որոնք սիրելի են իրենց: Ասանկ բան չըլլար: Ի՛նչ պիտի ըսէր մօրաքոյրդ եթէ բերել տայի սիրունիդ: Բարեկամ, գրեթէ միշտ մերկ էիր բոլորովին: Նիգօլէթ պահ մը չհեռացաւ քովէդ. հարցուր անոր թէ մի՞թէ կարելի բան էր որ կին մը դտնուէր քովդ: Հապա բժիշկը ի՛նչ պիտի ըսէր: Աղւոր աղջիկ մը տենդը բուժող դեղ մը չէ: Ինչ և է, հիմա օր աղէկցար. ա՛լ գոցենք խօսքը, գործը եղած, կատարուած, լմնցած է, ա՛ռ աղջիկը: Այսպէս է իմ անգթութիւնս: Ի՛նչ մեղքս պահեմ, տեսայ որ չէիր սիրեր զիս, ուստի ըսի. Ի՛նչ կրնամ ընել արդէօք օրպէսզի սա անասունը սիրէ զիս: Ապա ինքնիքենս պատասխանեցիր. Դէ՛ն, պզտիկ Գօզէթս ունիմ պատրաստ, տամ զինքն անոր, այն ատեն Մարիուս պիտի պարտաւորի քիչ մը սիրել զիս կամ թէ ըսել ինձ չսիրելուն պատճառը: Ա՛հ, հարկաւ կը կարծէիր թէ ծերը կրակուրօց պիտի կարի, պիտի պռնպռայ, ոչ պիտի գոչէ և դաւադանը պիտի վերցնէ այս ամէն արշալոյսերուն վրայ:

Ամենեւին, բարեկամ, Գօզէթը կ'ուզեա, լա՛ւ, սէր ու-
նիս, լա՛ւ: Իմ ալ ուզածս ատ է: Բարեհաճեցէք ա-
մուսնանալու, պարսն: Երջանիկ եղիր որդեակ իմ ա-
մենասիրելի:

Ծերունին այսպէս խօսելէն ետք սկսաւ հեծկլ-
տալ:

Եւ Մարիուսին գլուխը բռնելով ծերունական
կուրծքին վրայ սեղմեց երկու ձեռքերովը, և երկուքն
ալ սկսան լալ: Յետին երանութեան ձեւերուն մէկն
ալ այս է:

— Հայր իմ, գոչեց Մարիուս:

— Ա՛հ, ուրեմն կը սիրես եղեր զիս, ըսաւ ծերու-
նին:

Անպատուա՞վ այրկեան մը անցուցին: Ծերունին և
երիտասարդը կը փղձկէին և չէին կրնար խօսիլ:

Վերջապէս ծերունին թոթովեց.

— Օ՛հ, ահա բացուեցաւ սիրտը. հայր իմ ըսաւ
ինձ:

Մարիուս գլուխը մեծ հօրը զիրկէն քաշելով ըսաւ
մեղմովին:

— Բայց, հայր իմ, հիմա որ աղէկ եմ, կարծեմ
թէ կրնամ տեսնել զինքը:

— Ատ ալ արդէն պատրաստուած է. վաղը պիտի
տեսնես զինքը:

— Հայր իմ:

— Ի՞նչ է:

— Ինչո՞ւ այսօր չտեսնեմ:

— Լա՛ւ, թող այսօր ըլլայ: Այսօր պիտի տեսնես:
Երեք անգամ «հայր իմ» ըսիր ինձ. ատոր փոխարէն
պէտք է որ փափաքդ՝ կատարուի: Հիմա ատոր ճարը
պիտի նայիմ: Դօզէթը պիտի բերեն: Ուզածդ պատ-

րաստուած էր արդէն, կ'ըսեմ քեզ: Այս բանը արդէն
բանահիւսուած է: Անորէ Շէնիէի «Նորատի Հիւանդ»
ըսուած եղբերորդութեան վախճանն է այս, Անորէ Շէ-
նիէի կ'ըսեմ, զոր մարթեցին 98ին չարագո... տի-
տանները:

Պ. Ժիլնօրման կարծեց նշմարել թէ Մարիուս թե-
թեւակի յօնքը կը պոստէ, թէ և երիտասարդը՝ ճիշդ
խօսելով ա՛լ մօիկ չէր ըներ իրեն, վասնզի հիացմամբ
համակուած կը թուէր, և վասնզի աւելի Գօզէթին
քան թէ 93ին վրայ կը խորհէր: Մեծ հայրը Անորէ
Շէնիէին անուըն խիստ անպատեհութեամբ յիշելուն
վրայ դողալով, արագապէս կրկնեց.

— Մորթեցին ճիշդ բառը չէ. Ստուգը սա է թէ
յեղափոխական մեծ հանձարները որոնք անուրանալի է
թէ չարասիրտ չէին և որոնք, Աստուած վկայ, դիւ-
ցաղներ էին, կարծելով թէ Անորէ Շէնիէ քեզ մը կը
նեղէ զիրենք, զայն զլխա...: Այսինքն թէ այս մեծ
մարդերը, եօթը թերմիտօրեանները, հասարակաց փր-
կութեան համար աղաչեցին Անորէ Շէնիէին որ հաճի
մեկնելու...:

Պ. Ժիլնօրման՝ նոյն իսկ իր խօսքը իր կոկորդին
մէջ մնալուն համար՝ չկրցաւ շարունակել ըսելիքը.
չկրնալով ոչ լմնցնել և ոչ ալ յետո կոչել իր խօսքը,
և մինչդեռ իր աղջիկը Մարիուսին ետեւը բարձր կը
շակէր, ծերունին այնքան յուզմունքով տակնուվրայ
ըլլալով՝ իր հասակին ներած արագութեամբ ննջաբա-
նէն դուրս նետուեցաւ, դուռը ետեւէն հրելով գոցեց,
և կաս կարմիր կտրած, չնարգելութենէ խեղդուած,
փրփրած և օչքերը դուրս ցցուած ինքզինքը բարեմիտ
Պասգին դիմացը գտաւ քիթ քիթի, որ նախաւորեալին
մէջ կօշիկները կը ներկէր: Ծերունին Բազը բռնեց

օձիքէն և բուռն կատաղութեամբ մը երեսին պօռար .

— Աստուած վկայ, կ'երգնում թէ այն աւազակ-
ները սպաննեցին զայն :

— Զո՞վ, պարոն :

— Անտրէ Շէնիէն :

— Անտրէ Շէնիէն :

— Այո՛, պարոն, ըսաւ Պաօզ ահաբեկ :

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՕՐԻՈՐԴ ՖՕՇԼԸՎԱՆ ՎԵՐՋԵՊԷՍ ԿԸ ՀԱՒԱՆԻ ԹԷ ԳԷՇ ՉԷ
Պ. ՖՕՇԼԸՎԱՆԻՆ ԹԵԻՒՆ ՏԱԿ ԲԱՆ ՄԸ ՈՒՆԵՆԱԼՈՎ
ՆԵՐՍ ՄՏՆԵԼԸ

Գօզէթ և Մարիուս վերստին տեսնուեցան :

Թէ ի՞նչ եղաւ իրենց տեսութիւնը, զանց կ'ընենք
ըսել : Կան բաներ զոր պէտք չէ նկարագրելու փորձը
ընել : Այս բաներու թիւէն է արեւը :

Բոլոր բնասնիքը, նաեւ Պաօզ և Նիգօլէթ Մա-
րիուսին սենեակը հաւաքուած էին երբ մտաւ Գօզէթ :

Գօզէթ սեմին վրայ երեւցաւ : Կարծես թէ լուսե-
ղէն շրջանակի մը մէջն էր ան :

Ճիշտ նոյն միջոցին մեծ հայրը պիտի խնջէր, ձեռ-
քը քթին վրայ, քիթն ալ թաշկինակին մէջ մնաց, և
վրայէն Գօզէթին նայելով .

— Պաշտելի, դուք :

Ապա շառաչւումով մը խնջեց :

Գօզէթ արքայութեամբ համակուած, յափշտակ-

ուած, շուարած էր և երկինք կը թռէր : Կը խրաչէր
պատանուհին, օրքան որ կարելի է խրաչիլ երանու-
թենէ : Բոլորովին գունատ և ամօթանար կը թօթովէր
ան. ուզելով Մարիուսին գիրկը նետուիլ և չհամարձա-
կելով : Կ'աժնար սիրելու այն ան բազմութեան տու-
ջեւ : Մարդիկ ողորմ չունին երջանիկ սիրահարներու
համար . իրենց տեղը կը բեւեռուն կը մնան երբ ա-
նոնք մինակ մնալու օտարական փափաքը կ'ունե-
նան : Սակայն սիրահարները ամենեւին հարկաւորու-
թիւն չունին մարդերու :

Գօզէթին հետ և իր ետեւէն սպիտակահեր և ծան-
րաղէժ մարդ մը մտած էր, մարդ մը որ կը ժպտէր, և
որ սակայն տարածաժ և հսկծալի ժպտով մը կը ժրպ-
տէր : Այս մարդը «Պ. Ֆօշլըվանն էր» . Ժան Վալթանն
էր ան :

Դռնապանին ըսածին պէս «չատ մաքուր հագ-
ուած», այսինքն բոլորովին սեւ և նոր զգեստներ հա-
գած և սպիտակ փողկապ դրած էր :

Ամենեւին դռնապանին մօտէն չէր կրնար անցնիլ
թէ Յունիսի 7ին իր դրան տոջեւ երեւան ելլող ցըն-
ցոտիներ հագած, տղամաշտկախ, սոսկալի, վայրենա-
ղէժ, դէմքը արիւնով ու տիղմով ծածկուած, և նուա-
ղուն Մարիուսը թեւերուն տակէն բռնող ահարկու
զիթկիրն էր այս անրի՞ քաղքենին, այս հաւանա՛յան
նոտարը : Սակայն իր դռնապանի հոտոտելիքը արթն-
ցած էր : Երբ Պ. Ֆօշլըվան եկած էր Գօզէթին հետ,
դռնապանը չկրնալով համբերել՝ մեկուսի բռած էր իր
կնոջ . Ձեռք դիտեր ինչու միշտ կ'երեւակայեմ թէ ար-
դէն տեղ մը տեսած եմ այս դէմքը :

Պ. Ֆօշլըվան՝ Մարիուսին սենեակին մէջ դրան
քով կը կենար իբր առանձին : Թեւին տակ հաստկեկ

հատորի մը բաւական նման ծրար մը ունէր թուղթի մէջ պահուած: Պահարանին թուղթը կանաչկեկ եւ կարծեմ թէ բորբոսած էր:

— Միթէ այս պարոնը միշտ ասանկ գիրք կ'ունենայ թեւին տակ, հարցուց կամաց մը Նիգօլէթին օրերորդ ժիւնօրման որ եմենեւին չէր սիրեր գիրքերը:

— Ի՞նչ կ'ըլլայ եղեր, պատասխանեց միեւնոյն ձայնով Պ. Ժիւնօրման որ լսած էր իր աղջկան հարցումը, գիտուն մըն է ան. Ի՞նչ միշտ ունի. միթէ իրն է յանցանքը: Պ. Պուշար եւս՝ զոր ճանչցած եմ՝ առանց զրքի մը չէր քալեր բնաւ, եւ ասոր պէս միշտ հին մատեան մը ունէր կուրծքին մէջ:

Եւ բարեւելով ըսաւ բարձրաձայն.

— Պ. Թրանչլըվան...:

Պ. Ժիւնօրման մասնաւորապէս չըբաւ այս անունի սխալը, բայց յատուկ անուններու մասին անուշադրութիւնը՝ ազնուապետական ձեւ մըն էր իրեն համար:

— Պ. Թրանչլըվան, պատիւ ունիմ առաջարկելու ձեզ թէ թոս Պառոն Մարիոս Բօնմէրսի համար կ'ուզեմ հարս առնել ինձ օրիորդը:

«Պ. Թրանչլըվան» խօնարհեցաւ:

— Ահա լմնցաւ, ըսաւ, մեծ հայրը:

Եւ դէպի Մարիոս եւ Գօզէթ դառնալով, երկու թեւերը բանալով եւ օրհնելով, գոչեց.

— Հրաման ունիք մէկգմէկ պաշտելու:

Երկու անգամ ըսել տալու հարկ չթողուցին: Եւ Ի՞նչ հարկ. ճոռողումը սկսաւ: Կամաց կը խօսէին, Մարիոս երկայն ակոսին վրայ կռթնած, Գօզէթ ալ քովը ոտքի վրայ կայնած, — Ո՛վ Աստուած իմ, վերջապէս ահա գաայ գրեզ, կը մրմնջէր Գօզէթ: Նոյն դու ես: Դուք էք: Միթէ լսուած բան է երթալ պա-

տերազմիր: Բայց ինչո՞ւ գացիր: Սոսկալի բան մըն է այդ: Չորս եւս շարունակ մեռած էի: Ո՛հ, յիրաւի չարասրտութիւն մըն էր այդ կռիւին երթալը: Ի՞նչ էր ան ձեզի: Կը ներեմ այս անգամ, բայց մէյ մըն ալ պիտի չընէք: Դեռ քիչ մը առաջ, երբ եկան ըսին մեզ որ գանք, դարձեալ կարծեցի թէ պիտի մեռնիմ, բայց ուրախութենէս պիտի մեռնէի, չէ թէ արամութենէս: Եթէ գիտնայիր թէ ո՛րքան տրտում էի: Ժամանակ չունեցայ որ հագուիմ, կարծեմ թէ սոսկալի պիտի երեւամ այս հագուստովս: Ի՞նչ պիտի ըսեն ծրանողդդ սա քուրջի կտոր վզնոցս տեսնելով: Բայց ինչո՞ւ չէք խօսիր: Կը թողուք որ մինակ ես խօսիմ: Առաջուան պէս Օմ Արմէ փողոցը կը բնակինք: Կերեւայ թէ ուսդ սոսկալի բան մը եղեր էր: Ըսին ինձի թէ ձեռք մը կրնար մէջը մտնել: Ասկէ դատ կ'երեւայ թէ մկրտումով միսեր կտրեցին: Ատիկա ամէնէն աւելի սոսկալին է: Լացի, այնքան լացի որ ալ աչք չունիմ: Այսքան տառապանքի դիմանալը զարմանալի բան մըն է իրաւ որ:

Ձեր մեծ հայրը շատ աղէկ մարդ մը կ'երեւայ: Անհաճախ մի ըլլաք ձեր արմուկին վրայ մի կոթընիք այդպէս, զգուշացէք որ ցաւ մը չպատճառէք ձեզի: Ո՛հ, ո՛րչափ երջանիկ եմ: Ուրեմն ալ լմնցաւ դժբախտութիւնը: Իրաւ որ անմիտ եմ բոլորովին: Շատ մը բաներ կ'ուզէի ըսել ձեզի, բայց ամէնն ալ մոռցայ: Կը սիրէ՞ք դիւ միշտ: Օմ Արմէ փողոցը կը բնակինք: Պարտէզ չկայ: Բոլոր ժամանակս պատրայդ շինելով անցուցի: Ահա՛, տեսէք պարոն, մատերս քիչ մը կօշկոտեցան, ձերն է յանցանքը:

— Հրեշտակս, կ'ըսէր Մարիոս:

Լեզուին բռնեքուն մէջ «հրեշտակ» բառը միայն

չկրնար մաշուիլ: Սիրահարները այնքան անգթութեամբ կը գործածեն զայն որ ուրիշ որ և է բառ չէր կրնար դիմանալ:

Ապա սենեակին մէջ ներկայ գտնուողներ ըլլալուն համար գաղտնեցեան խօսելէ, ա'լ բան մը չըսին իրարու և բաւական սեպեցին մէկգմէկու ձեռքը բռնել մեղմիկ:

Պ. Ժիլնորման դարձաւ դէպ այն ամէն անձերը բռնք սենեակին մէջն էին և գոչեց.

— Նայեցէք, ի'նչ կ'ըսեմ, բարձր խօսեցէք դուք: Վիվիլի հանեցէք հոգ: Օ'ն, քիչ մը աղմուկ ըրէք, որպէսզի այս պատանիները կարենան հանդիսա շաղկորատել:

Եւ Մարիուսին և Գոգէթին մօտենալով կտմայ մը ըսաւ.

— Դուգեցէք զիրար: Մի' նեղուիք:

Մօռքայր Ժիլնորման շուարումով մը կը դիտէր իր ծերունական տանը մէջ խուժով այս լոյսը: Ամենեւին յարձակողական չէր այս շուարումը. երկու հաւփալի նայող բուր մը գայթակղեալ և նախանձառ նայուածքը չէր այն ընաւ, այլ յիսուներ եօթը տարեկան խեղճ անմեղուհի մը ապուշ նայուածքն էր. պարապ անցած կեանքն էր այն որ յաղթանակի մը այսինքն սիրոյ կը նայէր:

— Անդրանիկ օրիորդ Ժիլնորման, կ'ըսէր անոր հայրը, ըսած էի արդէն քեզ թէ օր մը այս բանը պիտի տեսնես:

Պահ մը լռին մնալէն ետք, վրայ բերաւ.

— Ուրիշներուն երանութիւնը նայէ:

Ապա դէպ ի Գոգէթ դարձաւ.

— Ո'րքան աղւոր է, որքան աղւոր է եղեր: Կրէ՞զ մըն է ան: Մօ', շուտիկ, միայն քո'ւկդ պիտի

ըլլայ ասիկա: Ո'հ, թշուառական, աղէկ պրծար ձեռքէս, բարեբաղդ ես եղեր, եթէ տանըհինգ տարի նուազ ըլլար հասակօ, պիտի մենամարտէինք քեզի հետ որպէսզի յաղթողը միայն անոր տէրը ըլլար: Դէն, սիրահարած եմ քեզի, օրիորդ: Բօլորովին բնական բան: Ձեր իրաւունքն է այդ: Ա'հ, ինչ գեղեցիկ, կուկիկ և սիրուն հարսնիք մը պիտի ունենանք: Սէն Տընի Տը Սէն Սաքրմանն է մեր թողին եկեղեցին. բայց հրաման մը պիտի առնեմ որպէսզի Սէն Բօլ եկեղեցին պաշտուի:

Այս եկեղեցին լաւագոյն է, ճիշդութեամբ շինածն է. աւելի կօկիկ և սիրուն է այն. կարգինալ տը Պիրակի աղբիւրին դիմացի կողմն է Սէն Բօլ եկեղեցին: Ճիշդութեամբ ճարտարապետութեան հրաշակերտը Նամուրի մէջն է: Անունն է Սէն Լու: Հարսնիքէն ետք հոն ալ երթալ չէտք է: Պարապ տեղը գացած չպիտի ըլլանք: Օրիորդ ձեր կողմը կը բռնեմ բօլորովին. կ'ուզեմ որ աղջիկները կարգուին. աղջիկները այս բանին համար ստեղծուած են: Կատարինէ անունով արքունի մը կայ զոր կ'ուզէի միշտ գլխաբաց տեսնել: Աղջիկ մնալը գեղեցիկ բայց ցուրտ բան է: Բաղմացարուք, կ'ըսէ Ռատուածաշունչը: Ժողովուրդը փրկելու համար Ժան Տ'Արք պէտք է, բայց ժողովուրդը ստեղծելու համար Մէրէնէմ խաթունը պէտք է:

Ուրեմն կարգուեցէ՛ք, գեղանի աղջիկներ, իրաւոր չեմ հասկնար թէ ինչ օգուտ ունի աղջիկ մնալը: Գիտեմ որ աղջիկ մնացողները եկեղեցին մէջ զատ մատուց մը կ'ունենան և Կոյս Մարիամայ ուխտին վրայ կը տեղաւորուին. բայց ըստ իս խաչօր լաւ բան մըն է աղւոր և ուժեղ ամուսին մը ունենալ, տարիէ մը ետքն ալ խարտիչազեղ գէրուկ մօնկիկ մը որ զուարթու-

թեամբ կաթ կը ծծէ, որու ազդեցը լաւ ու մսեղ փոթ կ'ունենայ. որ արշալոյսի պէս կը խնդայ և իր վարդապոյն թաթիկներով մօրը կուրծքը լիաբուռն կը խառնէ. իրաւ որ աւելի աղէկ է այն քան թէ երեկոյեան ժամերգութեան ատեն մօմ մը բռնել և «Լոյս ի լուսոյ» երգել:

Մեծ հայրը իննսունամեայ ներքաններուն վրայ դառնալով շրջան մը ըրաւ. և վերստին սկսաւ խօսիլ նորէն մեկնող զսպանակի մը պէս:

— Աղէկ միտքս եկաւ:

— Ի՞նչ, հայր իմ:

— Ըսած էիր ինծի թէ մտերիմ բարեկամ մը ունիս, այնպէս չէ՞:

— Այո՛, Գուրգէյրազը:

— Ի՞նչ եղաւ ան:

— Մեռաւ:

— Լաւ ուրեմն:

Պ. Ժիլնօրման անոնց քովը նստաւ, Գոգէթը նըստեցուց, և անոնց չորս ձեռքերը իր խորշոմուտ և ոսկերուտ ձեռքերուն մէջ առնելով:

— Ընտիր է այս շնորհագեղ Գոգէթը: Հրաշակերտ մըն է ան: Շատ փոքր աղջիկ և շատ մեծ տիկին մըն է նա: Պարոնուհի մը պիտի ըլլայ միայն. սղփուակա՜նութենէ իյնալ է այս, վասնզի մաքրիզուհի ծնած է Գոգէթ: Չնայլո՞ս անգամ մը սւոր աղւար յօնքերը: Զաւակնե՛րօ, աղէկ դիտցէք թէ այս աշխարհիս մէջ սէրն է միտն ճշմարիտ: Սիրեցէք զիրար: Խենթի պէս սիրեցէք: Սէրը մաքրեցուն խենթութիւնն ու Աստուծոյ օգին է: Պաշտեցէ՛ք զիրար: Բայց ի՞նչ դժբախտութիւն. շարունակեց յանկարծ տխրելով: Ունեցածիս կէսէն աւելին կենսառեւ եկամուտի տուած եմ: Քանի

որ կենդանի եմ, հող չէ, բայց մեռնելէս ետք, ասկէց քսան տարի ետք, ե՛մ, փուլ մը անգամ չպիտի ունենաք, իմ խեղճ որդեակներս: Տիկին պառնուհի, ձեր սպիտակազեղ ձեռքերը ասեղ զարնելու և ծակծկուելու պատիւը պիտի ունենան:

Հօս ծանր և հանդարտ ձայն մը լսուեցաւ որ կ'ըսէր:

Ժան Վալթանին ձայնն էր խօսողը:

Տակաւին բառ մը արտասանած չէր. կ'երեւար իսկ թէ ոչ ոք դիտէր անոր հոն ըլլալը, և Ժան Վալթան այս ամէն երջանիկ անձերուն ետեւը ոռքի վրայ և անշարժ կեցած էր:

— Ո՞վ է այդ օրիորդ Էօֆրազի ըսուածը, հարցուց Պ. Ժիլնօրման՝ ապուշ կրթած:

— Ես եմ, պատասխանեց Գոգէթ:

— Վեց հարիւր հազար ֆրանք, կրկնեց ծերունին:

— Տասնըչորս կամ թերեւս տասներհինգ հազար ֆր.

պակաս, ըսաւ Ժան Վալթան:

Եւ սեղանին վրայ դրաւ այն ծրարը զոր օրիորդ Ժիլնօրման գիրք կարծեր էր:

Ժան Վալթան ինքը բացաւ ծրարը, որ պանքայի գրամատոմսերու խուրձ մըն էր: Գրամատոմսերը թրղթաւորուեցան և համրուեցան: Հինգ հարիւր հատ հազար ֆրանքնոց և հարիւր վաթսուներ ութն ալ հարիւր ֆրանքնոց գրամատոմս կար: Ընդ ամէնը հինգ հարիւր ութսունը չորս հազար ֆրանք էր:

— Ահա լաւ գիրք մը, ըսաւ Պ. Ժիլնօրման:

— Հինգ հարիւր ութսունը չորս հազար ֆրանք, մըմռաց մօրաքոյրը:

— Այս գումարը շատ բան կարգի կը դնէ, այնպէս չէ՞, օրիորդ Ժիլնօրման, կրկնեց մեծ հայրը: Այս

շուտիկ Մարիուսը երազներու ծառին վրայէն միլիոնա-
տէր կրիգէթի մը բոյնը գտեր է: Եկու տէ այսուհետեւ
վստահէ երիտասարդաց սիրահարներուն: Ուսանողները
վեց հարիւր հազար ֆրանքնոց ուսանողուհիներ կը
դասեն: Գերովմէն Րօշիլտէն աղէկ կ'աշխատի:

— Հի՛նգ հարիւր ութսունը չորս հազար ֆրանք,
կը կրկնէր կամաց մը օրիորդ Ժիլնօրման: Հի՛նգ հա-
րիւր ութսունը չորս հազար: Վե՛ց հարիւր հազար Ը-
սել է:

Բայց Մարիուս և Գոգէթ նոյն միջոցին իրարու
կը նայէին. հաղիւ թէ ուշադրութիւն ըրին այս մանր
պարագային:

ԳԼՈՒԽ Ե.

ԱԿԵԼԻ ԱՂԷԿ Է ՈՐ ՍՏԱԿԴ ԱՅՍԻՆՉ ԱՆՏԱՌԸ

ՉԵՏԵՂԵՍ ՔԱՆ ԹԷ ԱՅՆԻՆՉ ՆՕՏԱՐԻՆ ՔՈՎԸ ԴՆԵՍ

Ընթերցողը հարկաւ հասկցած ըլլալով հարկ չենք
համարիւր երկար բացատրութիւններով ըսելու թէ Ժան
Վալթան Շանմաթիէօյի դատէն ետք իր առջի փա-
խուստին քանի մը օրերուն շնորհիւ կրցած էր Բարիզ
գալ և Լաֆիթ սեղանաւորին քովէն քաշել այն գու-
մարը զոր Պ. Մատրլէնի անունը կրելով վաստկած էր
Մ...ի վրայի Մ...ի մէջ, և թէ նորէն բռնուելու վա-
խը ունենալով, — և իրօք քիչ մը ժամանակ ետք ըրու-
նուեցաւ Ժան Վալթան, — նոյն գումարը Մօնֆէրմէյլի
անտառին մէջ Պլարիւ ըսուած տեղը թաղած և պահած

էր: Գումարին բոլորն ալ, վեց հարիւր երեսուն հա-
զար ֆրանք, դրամատոմս ըլլալով փաքահատոր էր և
աուփի մը մէջ կը սղմէր: Միայն թէ այս աուփը խո-
նաւութենէ ազաւ պահելու համար կապիկնիի շիգերով
լի կաղնեայ արկղի մը մէջ դրուած էր: Միեւնոյն արկ-
ղին մէջ դրած էր իր միւս գանձն ալ, այսինքն եպիս-
կօպոսին աշտանակները: Ընթերցողը չմոռցաւ անշուշտ
թէ Ժան Վալթան Մ... քողքէն փախած միջոցին հետը
առած էր այս աշտանակները: Գիշեր մը առաջին տն-
գամ Պիւլաթրիւէլին տեսած մարդն էր Ժան Վալթան:
Անկէց ետք ամէն անգամ որ ան ստակի պէտք կ'ու-
նենար Պլարիւ վայրը կուգար առնելու համար: Այս է
պատճառը այն բացակայութիւններուն որոնց վրայ խո-
սեցանք: Աւելուաներուն մէկ կողմը, միայն իրեն ծա-
նօթ թաքստոցի մը մէջ բրիչ մը ունէր: Երբ տեսաւ
Մարիուսին ապաքինիւր, զգալով թէ կը մօտենար այն
ժամը ուր կրնար օգտակար ըլլալ այս ստակը, գացած
էր առնելու դայն. և Պուլաթրիւէլին այս անգամ տե-
սած մարդը դարձեալ ան էր, բայց այս անգամ առ-
աւուն տեսած էր և ոչ թէ գիշերը: Պուլաթրիւէլ բրիչը
ժառանգեց:

Իրական գումարը հինգ հարիւր ութսունը չորս
հազար հինգ հարիւր ֆրանք էր: Ժան Վալթան հինգ
հարիւրը իրեն պահեց: — Ետքը կը նայինք, ըսաւ միտ-
քէն:

Լաֆիթին քովէն առնուած այս վեց հարիւր երե-
սուն հազար ֆրանքէն պակասածը որով հինգ հարիւր
ութսունը չորս հազար հինգ հարիւրի իջած էր գու-
մարը՝ տասը տարուան մէջ ծախս եղած էր այսինքն
1823էն մինչեւ 1833: Վանքին մէջ հինգ տարի բնա-
կած ըլլալուն համար միայն հինգ հազար ֆրանք քըր-
ուած էր:

Ժան Վալթան երկու տրժաթեայ աշտանակները
բռնաբերելին վրայ դրաւ ուր փափկեցան ի մեծ
զարմանս թուսէնի:

Մանաւանդ թէ Ժան Վալթան կ'զգար թէ ա'լ Ժա-
վէրէն իսպառ աղատած ըլլալը: Իր առջեւ պատմուած,
նաեւ ինքն ալ դէպքը հրատարակող «Մօնիթէօր» պաշ-
տօնական լրագրէն ստուգած էր թէ Ժավէր անունով
ոստիկանութեան գործակալ մը խեղդուած գտնուած
էր Բօն օ Շանտ և Բօն Նէօֆ կամուրջներուն մէջտեղը
լաթ լուացող կիներու նաւակի մը տակը, և թէ դիր
մը՝ զոր այս անսգտանելի և իր մեծաւորներէն շատ
յարգուած մարդը ձգեր էր կարծել կուտար թէ իր
խղճուելը մտային խանգարումի մը և ինքնասպանու-
թեան հետեւութիւնն էր:—Իրօք, ըսաւ Ժան Վալթան
մտովին, քանի որ զիս բռնելէն ետք ազատ թողուց,
հարկաւ արդէն խենդեցած էր ան:

ԳԼՈՒԽ Զ.

ԵՐԵՈՒ ԾԵՐԵՐԸ ԻՒՐԱՔԱՆՁԻՒՐԸ ԻՐ ԿԵՐՊՈՎԸ

ԱՄԷՆ ԲԱՆ Կ'ԸՆԵՆ ՈՐՊԷՍ ԶԻ ԵՐՋԱՆԻԿ

ԸԼԼԱՍ ԳՕԶԷԹ

Ամէն բան պատրաստուեցաւ ամուսնութեան հա-
մար: Իմիջկին խորհուրդ հարցուցին, ան ալ ըսաւ թէ
փետրուարի մէջ կրնար կատարուիլ հարսնիքը: Այն
ատեն սեպտեմբերի մէջն էին: Դանի ուր շաբաթ ան-
ցաւ, անթերի երանութեամբ լի շաբաթներ:

Ամենէն նուազ երջանիկը Պ. Ժիւնօրմանը չէր:
Քառորդներով Գօզէթին առջեւ կը կենար մտապիշ
նայելով:

— Ինչ օքանչելի աղւոր աղջիկ, կը գօչէր ծե-
րունին: Եւ որքան քաղցր և բարի է կերպարանքը:
Սրտովս կը խոստովանիմ իրաւ որ թէ կենացս մէջ
տեսած աղջկներուս ամէնէն սիրունն է ան: Ետքէն
մանիշակարոյր առաքինութիւններ պիտի ունենայ այս
զեղանին: Իրաւ որ շնորհալի մըն է ան: Այսպիսի ան-
ձի մը հետ մարդս ազնուաբար կրնայ ապրիլ միայն
Մարիուս, աղաս, պառօն ես, հարուստ մըն ես դու,
ա'լ փաստաբանութիւն մի՛ ծախեր, կ'աղերտեմ:

Գօզէթ և Մարիուս գրեզմանէն յանկարծ դրախտը
փոխադրուած էին: Անցումը մեղմուած չէր և այս պատ-
ճառու կրնային մոլեգնել եթէ չլացած չըլլային:

— Ինչ բան է այս, մթթէ բան մը հասկցար դու,
կ'ըսէր Մարիուս Գօզէթին:

— Ոչ, կը պատասխանէր Գօզէթ, բայց ինձ կ'ե-
րեւայ թէ բարեգութն Աստուած մեզ կը նայի:

Ժան Վալթան ամէն բան ըրաւ, ամէն դժուարու-
թիւն լուծեց, ամէն միջոց գտաւ, ամէն ինչ ղեւրա-
ցուց: Գօզէթին պէս ինքն ալ աճապարուժով և առե-
րեւութեամբ ուրախութեամբ կը փութար դէպի Գօզէ-
թին երանութիւնը:

Ինքն արդէն քաղաքապետութիւն ըրած ըլլալով
կրցաւ փափուկ խնդիր մը լուծել որուն գաղտնիքը ի-
րեն միայն ծանօթ էր. այսինքն Գօզէթին որով աղջիկ
ըլլալը: Պարզապէս անոր որմէ և ինչպէս ծնած ըլլալը
ըսելը, ո'վ գիտէ, թերեւս կարենար արգիլել ամուս-
նութիւնը: Ամէն դժուարութիւններէ ազատեց Գօզէ-
թը: Մեծած անձերու ընտանիք մը կարգադրեց անոր:

որ և է դատախազութենէ ազատ մնալու ապահով միջոց մըն էր այս: Մարած ընտանիքէ մը Գօղէթ միայն մնացած էր: Գօղէթ իր աղջիկը չէր, ալ ուրիշ Ֆօշլըվանի մը աղջիկն էր: Ֆօշլըվան անունով երկու եղբայրներ Բըթի Բիւզպիօի վանքը պարտիզպանութիւն ըրած էին: Այս վանքը գացին. լաւագոյն տեղեկութիւններ և ամենայարգելի վկայութիւններ տրուեցան. բարեմիտ կրօնաւորուհիները հայրութեան խնդիրները զննելու ոչ այնքան կարող և ոչ այնքան հակամէտ ըլլալու և ասանկ խնդրի մը մէջ չարութիւն մը չենթադրելուն համար ամենեւին չէին դիտցեր ճշդապէս թէ պզտիկ Գօղէթը երկու Ֆօշլըվաններէն որո՞ւն աղջիկն էր: Ուստի ըսին ինչ որ ուղուեցաւ իրենցմէ, մանաւանդ թէ եռանդով մը ըսին: Հանրայայտութեան թուղթ մը շինուեցաւ: Գօղէթ օրէնքին առջեւ օրիորդ Էօֆրազի Ֆօշլըվան եղաւ: Որք ի հօրէ և ի մօրէ հրապարակուեցաւ: Ժան Վալթան կարգադրութեան մը շնորհիւ Ֆօշլըվան անունով Գօղէթին խնամակալը սեպուեցաւ, Պ. Ժիլնօրման ալ փոխ խնամակալ նշանակուեցաւ:

Իսկ հինգ հարիւր ութսունը չորս հազար ֆրանքը անծանօթ մնալ փափաքող անձէ մը Գօղէթին ձգուած հրիտակ մըն էր: Սկզբնական հրիտակը հինգ հարիւր ինսուներ չորս հազար ֆրանք էր, բայց տասը հազար ֆրանքը օրիորդ Էօֆրազի դաստիարակութեանը համար ծախս եղած էր: Այս տասը հազար ֆրանքին հինգ հազարը վանքին տրուած էր: Նոյն հրիտակը երրորդը մը աւանդուած էր որպէսզի Գօղէթին յանձնուի չափահասութեանը կամ ամուսնութեանը ժամանակ: Այս ամէնը խիստ ընդունելի էր, մանաւանդ կէս միլիոնէն աւելի օֆիտին հետ, ինչպէս որ տեսանք: Ստոյգ է թէ

հոս հոն քանի մը տարօրինակ բաներ կային որոնք չի տեսնուեցան. վանքի տեսնելու պարտաւորողներէն մէկուն աչքը սիրով, միւսներուն աչքն ալ վեց հարիւր հազար ֆրանքով կապուած էր:

Իմացաւ Գօղէթ թէ էր հայրը չէր այն ծեր մարդը զոր այնքան ժամանակէ ի վեր հայր կոչած էր: Լոկ թղթական մըն էր աս. իր բուն հայրը ուրիշ Ֆօշլըվան մըն էր: Ուրիշ որ և է ժամանակ Գօղէթ այս իրողութենէն ստատկապէս տխրէր թերեւս: Բայց այն անպատու ժամուն ուր կը գտնուէր ան, այս իրողութիւնը սակաւ ինչ ստուէր մը, թեթեւ տրտմութիւն մը եղաւ միայն, և այնքան ուրախութիւն ունէր Գօղէթ որ այս ամպը քիչ տեսնէր: Գօղէթ Մարիուսը ունէր: Երիտասարդը կուգար, ծերուկը կ'անհետէր. այսպէս է կեանքը: Մանաւանդ թէ Գօղէթ շատ տարիներէ ի վեր վարժուած էր հանգոյցներ տեսնելու իր բոլորովը. այն ամէն անձերը որոնք գաղտնի մանկութիւն մը ունեցած են միշտ պատրաստ են ինչ ինչ հարցումներու:

Սակայն Գօղէթ այնուհետեւ ալ «Հայր» գօչեց ժան վալթանը:

Գօղէթ յափշտակութեամբ համակուած՝ հռանդագին կը հիանար ծերունի Ժիլնօրմանին վրայ: Ստոյգ է ասիկա. խիստ կը փաղաքէր Բօղէթը և շատ մը ընծաներ կուտար անոր: Մինչդեռ ժան Վալթան Գօղէթին համար ընկերութեան մէջ կանոնաւոր դիրք մը կը չինէր և անվտանգ կերպով վիճակի մը կը յառկացնէր զայն, Պ. Ժիլնօրման հարսանեկան ընծաներու կողովը կը պատրաստէր: Իր ամենէն մեծ զուարճութիւնն էր առատածեղ ըլլալ: Բուն իր մեծ մօրմէն մնացած Պէնգեան նկարածիւս քաղ մը տուած էր Գօղէթին:—Այս նորածեղութիւնները կը վերածնին, կ'ըսէր, հին աւուրց

իրերը մեծ յարգ կ'ունենան, և ծերութեանս ժամանակի նորատի կ'իները մանկութեանս ժամանակի պառանդութեան պէս կը հագուին:

Իր տարիներէ ի վեր չբացուած յարգելի դարձները կը կողոպտէր, դարձներ որոնց որովայնը կապարապատ և գոյնը գորմանտէլեան ջնարակի գոյնն էր:

— Խոստովանեցնենք սա հառաուռ այրիները, կ'ըսէր. տեսնենք թէ ինչ ունին իրենց փորին մէջ: Աղմուկով կը բռնաբարէր մեծափոր գորոցները որոնք լի էին իր ամէն կիներուն, ասարփահիներուն և մամիններուն պաճուճանքով: Այս դարձներուն մէջ գտնուած իրերն էին բէթինեան, դամասկեան, սինեական կերպասներ, նկարէն դիպակներ, թուրի հաստահիւս և բոցարձակ րօպաներ, հնդկական թաշկինակներ այնպիսի ոսկով մը բանուած որ կրնայ լուացուիլ, տօֆին ըսուած կերպասներ կտորներով և առանց ներքին երեսի, Ժէնի և Ալանսօնի կիտուածներ, հին ոսկերչութեան զարդեր, շաքարեղինաց յատուկ փղոսկրեայ տուփեր մանրագիտական պատերազմներով զարդարուն, մանր մունր զարդեր, ժապաւեններ զոր առաւօրէն Գօզէթին կ'ընծայէր: Գօզէթ սքանչանալով, Մարիուսին սիրովը յափշտակուած և առ Պ. Ժիլնօրման ունեցած երախտագիտութենէն շուարելով անսահման երախտութիւն մը կ'երազէր՝ սնդուսներ և թաւիչներ հագուած: Կը թուէր իրեն թէ սերսփէնները կը ընեն իր հարսանեկան ընծաներու կողովը: Իր հոգին երկնից վրայ կը թռէր մալինեան տանթելայէ թեւերով:

Ինչպէս ըսինք, միայն մեծ հօր հիացումը կը հաւասարէր այս սիրահարներուն արբշտութեան: Տէ-Ֆիլլ-Տիւ-Գալվէր փողոցը կարծես փողածայն նուագներ կային:

Ամէն առաուռ մեծ հարը փերեզգլի նոր ընծայ մը կը պարգեւէր Գօզէթին: Ամէն տեսակ ծաղեր փառաւորապէս կը բացուէին Գօզէթին բոլորտիքը:

Օր մը Մարիուս օր իր երջանկութեան մէջ յօժարակամ կը խօսակցէր ծանրապէս, չեմ գիտեր ինչ տիթով մը ըսաւ:

— Յեղափոխութեան մարդերը այնքան մեծ են որ արդէն հաստին և փոսինօնին պէս դարերու հմայութիւնը ունին, և անոնց ամէն մէկը կարծես հնօրեայ յիշատակ մըն է:

«Մուար անթիգ», գոչեց ծերունին: Շնորհակալութիւն Մարիուս: Ես ալ ճիշդ ատանկ բան մը կը խորհէի:

Եւ հետեւեալ օրը Գօզէթին ընծաներուն հետ միացու նաեւ թէյագոյն «մուար անթիգ» փառաւոր չրջագետ մը:

Մեծ հայրը իմաստութիւն մը կ'արտադրէր այս զարդերէն:

— Սէ'րը, շատ աղէկ, բայց սիրոյ հետ տառնք ալ հարկաւոր են: Երջանկութի նը անօգուտին պէտք ունի: Երջանկութիւնը հարկաւոր եղածն է միայն: Աւելորդ բաներով աղէկ մը համեմէ՛ երանութիւնը: Պալատ մը և իր սիրտը: Իր սիրտն ու լուրի պալատը: Իր սիրտն ու վէրսայլի մեծ ջուրերը: Տո'ւր ինձ սիրուհիս, և տշխատէ որ դքսուհի ըլլայ ան: Բե'ր ինձ զեղանի Ֆիլիսը հովտի շուշաններով պսակուած, և տո'ւր իրեն նաեւ հարկը հազար ֆրանքի եկամուտ: Մարմարեայ սիւներու ներքեւ հովուական հեռաւոր տեսարան մը բաց: Կը հաւանիմ հովուական տեսարանին, նոյնպէս մարմարեայ և ոսկեղէն դիւթական տեսարանին: Երջանկութիւնը չորաբեկ հացի կը նմանի: Կ'ուտեն բայց չեն

իրերը մեծ յարգ կ'ունենան, և ձերութեանս ժամանակի նորատի կրնեք մանկութեանս ժամանակի պառանդութեան պէս կր հագուին:

Իր տարիներէ ի վեր չբացուած յարգելի դարձնները կը կողոպտէր, դարձններ որոնց որովայնը կապարապատ և գոյնը գորմանտէլեան ջնարակի գոյնն էր:

— Խոստովանեցնէք սա հասառու այրիները, կ'ըսէր. տեսնեք թէ ինչ ունին իրենց փորին մէջ: Աղմուկով կը բռնաբարէր մեծափոր գլորոցները որոնք լի էին իր ամէն կիներուն, տարփուհներուն և մամիներուն պաճուճանքով: Այս դարաններուն մէջ գտնուած իրերն էին բէքիներ, դամապեան, սինեական կերպասներ, նկարէն զիպակներ, թուրի հաստահիւս և բոցարձակ րօպաներ, հնդկական թաշկինակներ այնպիսի ոսկով մը բանուած որ կրնայ լուսացուիլ, տօֆին ըսուած կերպասներ կտորներով և առանց ներքին երեսի, Ժէնի և Ալանսօնի կիտուածներ, հին ոսկերչութեան զարդեր, շաքարեղինաց յատուկ փղոսկրեայ տուփեր մանրագիտական պատերազմներով զարդարուն, մանր մուշր զարդեր, ժպաւէններ զոր առաւորէն Գօզէթին կ'ընծայէր: Գօզէթ սքանչանալով, Մարիուսին սիրովը յափշտակուած և առ Պ. Ժիւնօրման ունեցած երախտագիտութենէն շուարելով անսահման երախտութիւն մը կ'երազէր՝ սնդուսներ և թաւիշներ հագուած: Կը թուէր իրեն թէ սերովբէնէն կը բռնեն իր հարստեան կան ընծաներու կողովը: Իր հոգին երկնից վրայ կը թռէր մայրնեան տանթելայէ թեւերով:

Ինչպէս ըսինք, միայն մեծ հօր հիացումը կը հաւասարէր այս սիրահարներուն արըշուծեան: Տէ-Ֆիլլ-Տիւ-Գալվէր փողոցը կարծես փողածայն նուազներ կային:

Ամէն առտու մեծ հարը փերեզակի նոր ընծայ մը կը պարգեւէր Գօզէթին: Ամէն տեսակ ծոպեր փառաւորապէս կը բացուէին Գօզէթին բոլորտիքը:

Օր մը Մարիուս քր իր երջանկութեան մէջ յօժարակամ կը խօսակցէր ծանրապէս, չեմ գիտեր ինչ տիթով մը ըսաւ:

— Յեղափոխութեան մարդերը այնքան մեծ են որ արդէն Կառոնին և Ֆօսինօնին պէս դարբերու հմայութիւնը ունին, և անոնց ամէն մէկը կարծես հնօրեայ յիշատակ մըն է:

«Մուար անթիգ», գոչեց ձերունին: Շնորհակալութիւն Մարիուս: Ես ալ ճիշդ ատանկ բան մը կը խորհէի:

Եւ հետեւեալ օրը Գօզէթին ընծաներուն հետ միացաւ նաև թէյագոյն «մուար անթիգ»է փառաւոր յրջազգեստ մը:

Մեծ հայրը իմաստութիւն մը կ'արտագրէր այս զարդերէն:

— Սէ'րը, շատ աղէկ, բայց սիրոյ հետ տառնք ալ հարկաւոր են: Երջանկութիւնը անօգուտին պէտք ունի: Երջանկութիւնը հարկաւոր եղածն է միայն: Աւելորդ բաներով աղէկ մը համեմէ՝ երանութիւնը: Պալատ մը և իր սիրտը: Իր սիրտն ու Լուվրի պալատը: Իր սիրտն ու վէրսայլի մեծ ջուրերը: Տո'ւր ինձ սիրուհիս, և աշխատէ որ դժբախտ ըլլայ ան: Բե'ր ինձ գեղանի Ֆիլիսը հովտի շուշաններով պսակուած, և տո'ւր իրեն նաև հարկը հազար ֆրանքի եկամուտ: Մարմարեայ սիւներու ներքեւ հովուական հեռաւոր տեսարան մը բաց: Կը հաւանիմ հովուական տեսարանին, նոյնպէս մարմարեայ և ոսկեղէն դիւթական տեսարանին: Երջանկութիւնը չորարեկ հացի կը նմանի: Կ'ուտեն բայց չեն

ճաշեր: Աւելորդ, անօգուտ, այլանդակ, չափազանց, չնչին բաներ կ'ուզեմ: Կը յիշեմ թէ Սթրազզուրկի մայր եկեղեցիին մէջ եռայարկ տունի մը պէս բարձր ժամացոյց մը տեսած եմ որ ժամը կը նշանակէր, որ ժամը նշանակէր, որ ժամը նշանակելու կը բարենաճէր, որ սակայն միայն այս բանին համար շինուած չէր երեւար. և որ կէս օր կամ կէս գիշեր, կէս օր, արեւուն ժամը, կէս գիշեր, սիրոյ ժամը, այս կամ այն ժամը նշանակելէ ետք, նաև կը ցուցնէր լուսինը և տատկերը, երկիրը և ծովը, թռչուններն ու ձուկները, Ֆէպիւսն ու Ֆէպէն, և խել մը բաներու շարք մը որ խորշէ մօր կ'ելլէր, և տասներկու խաւքեալները, և Կարդօս-Հինգերորդ կայսրը, և Էբօնինն ու Սապինոօր, նաև շատ մը ոսկեղօծ պզտիկ միամիտներ որոնք փող կը չալէին: Այս ամենէն ի դատ այն ժամացոյցը պատեհութիւն ունեննար կամ չունենար օդին մէջ զմայելի հնչիւններ ալ կը ցրուէր միշտ՝ առանց հասկցուելու թէ ի՞նչ պատճառաւ: Այսպիսի ժամացոյցի մը առօքը ունի՞ր անպիտան և բոլորովին մերկ ժամացոյցի շրջանակ մը որ միայն ժամերը կը նշանակէ: Ես Սթրազզուրկի մեծ ժամացոյցին հետ համակարծիք եմ, Ֆորէ-Նուարի կըկուէն վեր կը դասեմ զայն:

Պ. Ժիլնօրման հարսանեաց առթիւ խելքին փշածը բերնէն կը թափթփէր մասնաւորապէս և տասներութերորդ դարու բոլոր հայելիները իր գովասանութեանց մէջ կ'երեւային խառն ի խառն:

— Տօնախմբութեանց արհեստը չէք գիտեր: Արդի ժամանակս ուրախութեան օր մը պատրաստել չէք գիտեր, կը գոչէր: Ձեր տասներիններորդ դարը թոյլ է: Ծայրայեղութիւն չունի: Անծանօթ է իրեն ինչ որ պիտի, ինչ որ ազնիւ է: Այդ դարը ամէն բանի մէջ մերկ ըլ-

լալու չափ պարզ է: Ձեր ժողովրդային դասը անհամ, անգոյն, անհոտ և տանել է: Այդ ժողովրդային դասի վերաբերող և կարգուող կիներուն երազն է՝ ինչպէս կ'ըսեն անոնք՝ նորազարդ աղուօր մենախուց մը, ծիրանեփայտէ կտրածներ և խոստայէ կտաւեղէններ: Տեղ բացէ՛ք, տեղ բացէ՛ք. ահա պարոն Անարծաթը օրիորդ Անարծաթուհիին հետ կ'ամուսնանայ: Շաշուլթիւն և շքեղութիւն: Բսան Ֆրանքնոց ոսկի մը փակցուցին մօմի մը: Ահա այս է արդի ժամանակը: Կ'ուզեմ փախչիլ մինչեւ Սարմաթիսթան և աւելի անդին: Ո՛ր, ես 1787էն մարգարէացայ թէ ամէն բան վերջացած էր այն օրը որ Լէօնի իշխան, Շապոյի դուքս, Մօնպազօնի դուքս, Սուպիդի մարքիզ, Թուարի դերկոմս և Ֆրանսայի առեւտրաւ Տր Ռօնան դուքսին երեքուն ու խախուտ կառքով մը Լօնշան երթալը տեսայ: Ահա հիմայ ասոր պտուղները տեսանք: Մարդիկ այս դարուս մէջ գործեր կ'ընեն, սեղանաւորներու սակարանին մէջ արժեթուղթերու վրայ կը խաղան, ստակ կը վաստկին, բայց մօրաքցկան են: Կը խնամուին և իրենց դէմքը կը ջնարակեն. յօտից ցգուլիս կը զարդարուին, կը լուացուին, կ'աճառուին, կը քերուին, կ'ածիւլուին, կը սանտրուին, կը ներկուին, կը յղկուին, կը չիւրին, կը խողանակուին, արտաքուստ կը մաքրուին, անսգածակի, կայծքարի մը պէս յղկուն, զգուշաբար ու մաքուրիկ են, և միանգամայն՝ կ'երդնում յանուն ամէն սուրբերու՝ թէ իրենց խղճին մէջ այնպիսի աղբանոցներ և կոյանոցներ ունին որոնցմէ մատներովը խնջող անդէորդուհի մը անգամ զուգահեռ կ'զգուշանայ: Ներկայ ժամանակիս սա նշանաբանը կը պարզեւեմ: Աղտոտ մաքրութիւն: Մի՛ նեղանար, Մարիուս, թոյլ տո՛ւր որ խօսիմ, կը տեսնես որ ժողովուրդը չեմ բամբասեր: Թէև

շատ ըսելիք ունիմ քու այդ ժողովուրդիդ վրայ, բայց ներէ՛ որ քաղքենիները քիչ մը ապտակեմ: Ես ալ քաղքենի եմ: Ով որ շատ կը սիրէ, աղէկ կը դարնէ: Արդ բացէ ի բաց կ'ըսեմ թէ այսօր մարդիկ կը կարգուին բայց չեն գիտեր կարգուելուն կերպը:

Ա՛հ, կը ցաւիմ որ ա՛լ չպիտի տեսնեմ հին ժամանակի բարքերու ազնուութիւնը: Անցան դացին վայելչութիւնը, ապեառութիւնը, ազնիւ և ընտիր ձեւերը, ամէն մէկուն ունեցած օւրախարար շողովութիւնը, երաժշտութիւնը որ հարսանեկան հանդէսին ամբողջարար մասն էր, վերի ներդաշնակութիւնը, վարի թմբուկներուն ձայնը, սեղան նստող զուարթ գէմքերը, նրբիմաստ փաղաքշանքը, երգերը, արուեստային հրաշալի փամփուշտները, համարձակ խնդումները, շուտիկ և շուտիկին ետեւէն գացողները, և ժապաւէնի խոշոր հանգոյցները: Նաև նոր հարսին ծնրակապը: Նոր հարսին ծնրակապը Աստղիկին գօտիին քեռորդին է: Ի՞նչ է Տըրովաղայի պատերազմին բոլոր պատճառը. Հեղինէի ծնրակապը: Ինչո՞ւ կը պատերազմին, ինչո՞ւ երջնային Տիօմէտ Մէրթօնէի զլխուն վրայ կը խօտակէ այն արոյրէ մեծ օտղաւարտը որ տասը ծայր ունէր: Ինչո՞ւ Աքիլլէս և Հեկտոր զիրար կը յօշեն նիզակի ահագին հարուածներով. Վասն զի Հեղինէ թող տուաւ որ Պարթա իր ծնրակապը առնէ: Հոմերոս Գօգէթին ծնրակապովը թերեւս եղիական մը յօրինէր: Իր քերթուածին մէջ ինծի պէս ծերունի շողակրատ մը կը դնէր և Նեստոր կ'անուանէր: Բարեկամներ, հին ժամանակներ, այն սիրուն հին ժամանակները մարդիկ իմաստութեամբ կ'ամուսնանային. լաւ դաշնագիր մը կ'ընէին, ետքն ալ լաւ կերութեամբ մը: Նոտարը դուրս ելլելուն պէս սեղանը կը պատրաստուէր: Է՛հ, ըստ որում ստամոքսը

հաճելի անասուն մըն է որ իր առնելիքը կը պահանջէ, և որ ինքն ալ իր հարսնիքը կ'ուզէ: Այն ժամանակները պտտուականապէս կ'ընթերէր մարդս, և սեղանակից կ'ունենար դրացունի մը որ առանց լանջանակի էր և որ չափաւորապէս կը պահէր իր վիզը: Ո՛հ, ո՛ւր են այն և խընդալի բերանները. որչափ զուարթ էին այն ժամանակները: Երիտասարդութիւնը փունջ մըն էր. ամէն երիտասարդ վերջապէս չեփորուկի ոստ մը կամ վարդերու տրցակ մը կ'ըլլար. եթէ մարտիկ մը ըլլար ահա, դարձեալ սիրահար էր. և՛ եթէ պատահաբար երիտասարդ մը վիշապազօրաց հարիւրապետ ըլլար, Ֆլօրիան անուանուելու միջոցը կը գտնէր: Մարդիկ կ'ուզէին օղուօր ըլլալ: Պարահիւս և ծիրանփայլ զարդերով և դգեառներով կը քշուէին: Քաղքենի մը ծաղիկի, մարքիդ մըն ալ ադամանդի կը նմանէր: Ոչ ներստներ ունէին, ոչ ալ կօյիկ: Չարդարուն, յղկուն, փայլուն, բորբոսազօյն, թրթռուն, սիրուն, պչրասէր էին, բայց և այնպէս սուրը իրենց մէջքէն կախելու արգելք մը չէր ըլլար այս ամէնը: Տրաքիդոսը կտուց և եղունգներ ունի: Տէզ էնտ կալանա ըլլաւ սիրտին կատակերգութեան ժամանակը կ'ըլլային այս բաները: Այն դարուն կողմերէն մէկը փափուկն էր. միւսն ալ փառաւորը, և խաչոր կը զուարճանային: Այսօր մարդիկ ծանրաբարոյ են: Քաղքենին ազահ է, քաղքենունին ալ զգօններես. անբաղդ է ձեր դարը: Թերեւս արտաքսունին խարիթեան գեղանիները իբր շատ մերկաձև հագուած: Մեղք որ գեղութիւնը կը պահուի տգեղութեան մը պէս: Յեղափոխութենէ ի վեր ամէն ինչ, պարուհիներն անգամ վարտիկ կը հագնին. պարուհի մը ծանրաբարոյ ըլլալ պէտք է. ձեր ըրկօտօնեան պարերը վաղապետական են: Պէտք է վեհ ըլլալ: Մարդիկ գոցէ

կը ցուին՝ դիտելով որ վաղնցով իրենց կզտին ալ չեն կրնար պահել։ Կարգուող քսանամեայ ստահակի մը տեսլակածն է Պ. Րուսայեէ-Գօլարին նմանիլ։ Եւ գիտէ՞ք թէ ինչ է այս վեհութեան վերջը. փոքրութիւնս Գիտեաք որ բարխութիւնը ոչ միայն ուրախալի այլ նաեւ մեծ է։ Կը պատուիրեմ Եւրեմի ձեզ որ զուարթօրէն սիրահարիք։ Երբ կը կարգուիք, երանութեան տենդովն ու մալեգնութեամբը, աղմուկովն ու վիճուկովն համակուած կարգուեցէք։ Եկեղեցիին մէջ ծանր ըլլալ պէտք է եղեր, լա՛ւ. բայց պտակի արարողութիւնը լմնալէն ետք իրաւ կ'ըսեմ թէ պէտք է երազանման խնդութիւններ կազմել նոր հարսին բոլորովը։ Ամուսնութիւն մը պէտք է որ արքայական և ցնորակն ըլլայ. պէտք է որ հարսանեկան հանդէսը պտոյտ մը ընէ Ռէյմի մայր եկեղեցիէն մինչև Շանթլույի մեհեանը։ Սոսկալի բան մըն է ինծի համար անշուք հարսնիք մը։ Գէթ այն օրը Ուիմպոս ելէք Առտուած եղէք։ Ա՛հ, կրնային օգաչու ուղիներ, խաղեր, խնդումներ, քաջալանջ մարտիկներ ըլլալ, բայց եկու տես որ երկրաքաղ անպիտաններ են։ Բարեկամներ, ամէն նոր փեսայ պէտք է Ալտօպրանտինի իշխանը ըլլայ։ Կեանքի ալս միակ վայրկեանը տոբիթ մըն է. մի փախցնէք և հրեղէն երկինքը թռէք կարապետներուն և արծիւներուն հետ. վաղը վերջտաին կ'իյնաք դօրտերու քաղքենութեան դասը, և տհա ոչ առնելիք և ոչ տալիք կ'ունենաք։ Խնայողութեամբ մի կառարէք հարսնիքը, մի՛ կրծէք իր շքեղութիւնները. կծծիութիւն չուղեր այն օրը ուր կը փայլիք։ Հարսանեկան հանդէսը առանին կենցաղ չէ։ Ո՛հ, եթէ ես իմ ուզածիս պէս կարգադրէի հանդէսը, շքեղ բան մը կ'ընէի. ծառերուն մէջ ջութակ նուագել կուտայի։ Ահա ծրագիրս։ Երկնագոյն և արծաթագոյն։ Հան-

դէտին հետ կը խառնէի վայրենի դիցունիները, Դրիագները և Նէրէիտները կը գումարէի։ Ամֆիթրիթի հօրսնիքը, վարդագոյն ամպ մը, գլուխին լաւ շփուած և մերկանդամ յաւէրժահարսեր, իւր Ակադէմիայի տնդամ մը դիցունիին քառեակ կ'ընծայէ, կռք մը զոր ծովային հրէշներ կը քաշեն։ Ահա իմ հանդէսի ծրագիրս, իմ գիտցածս տհա կամ ասանկ կ'ըլլայ հարսնիքի պատրաստութիւն մը, կամ թէ ես աւանակին մէկն եմ եղեր։

Մինչդեռ ծերունի մեծ հայրը՝ քնարերգային աւիւնով համակուած՝ ինքն իրեն մտիկ կ'ընէր՝ Գօզէթ և Մարիուս ազատօրէն իրարու նայելով կ'արբշնէին։

Օրաքոյր ժիւղօրմանը իր անխոփ հանգաբաժնեմբը կը գիտէր այս ամէնը։ Հինգ վեց ամբօէ ի վեր բաւական յուզմունք ունեցած էր. այսինքն Մարիուսին վերաբառնալը, Մարիուսին արիւնաթաթաւ բերուիլը, Մարիուսին պատնէչէ մը բերուիլը, Մարիուսին մեռնիլը, ապա կենդանանալը, Մարիուսին հաշտուիլը, Մարիուսին նշանուիլը, Մարիուսին աղքատուհի մը հետ կարգուիլը, վերջապէս Մարիուսին միւրիան մը օժիտ ունեցող աղջկան մը հետ կարգուիլը։ Վեց հարիւր հազար Ֆրանքը իր վերջին զարմանքը եղած էր։ Ապա առաջին անգամ հաղորդութիւն առնողի մը պէս վերստին իր անտարբերութեամբը գրաւուած չէ։ Կանոնաւորապէս ժամ կ'երթար, համրիչին հատերը կը համրէր, աղօթագիրքը կը կարդար, տան մէկ անկիւնը Հայր մեր կը փսփսար մինչդեռ ուրիշ մէկ անկիւնն ալ սիրեմ զքեզ կը մոնջէին և տնորոշապէս՝ Գօզէթը և Մարիուսը կը տեսնէր իւր երկու ստուերներ։ Սակայն ըստուերը ինքն էր։

Անզգայական ճգնաւորութեան վիճակ մը կայ ուր հոգին՝ ընդարմացումէն չէզոքանալով և բոլորովին չի

գիտնալով ինչ որ կրնայ կեանքի խնդիրը անուանուիլ, երկրաչարժներէն և մեծ աղէտներէն զատ մարդկային տպաւորութիւններուն և ոչ մէկը, ոչ հաճելի և ոչ ալ ցաւալի տպաւորութիւնները կ'ըմբռնէ: Այս ջերմեռանդութիւնը կ'ըսէ հայր ժիւնօրման իր աղջկան, ուղեղի հարբուխին կը համապատասխանէ: Դուն բան մը չես զգար կեանքէն: Գէշ հոտ չես առներ, բայց ոչ անոյշ հոտը կ'առնես:

Սակայն վեց հարիւր հազար ֆրանքը վերջ տուած էր պառաւ աղջկան վարանումներուն: Հայրը վարժուած էր այնքան բանի տեղ չդնել իր աղջիկը որ Մարիուսին ամուսնութեան հաւանութիւն ունենալը կամ չունենալը հարցուցած չէր անոր: Իր սովորութեանը համեմատ եռանդապէս շարժած էր, վասն զի բռնաւորէն գերիի փոխուելով՝ մէկ խորհուրդ ունէր միայն որ էր գոհ ընել Մարիուսը: Բայց միտքը անգամ բերած չէր որ Մարիուսի մօրաքոյրն է ան և թէ կրնար կարծիք մը ունենալ. ուստի մօրաքոյրը գտնուել մը ըլլալով հանդերձ, քիչ մը զչարած էր իր հօրը այս քնթացքին դէմ: Ներքնապէս քիչ մը զայրանալով բայց արտաքուստ անտարբեր մնալով ինքնիրեն ըսած էր. Հայրս առանց իմ կարծիքին կը լուծէ ամուսնութեան խնդիրը. ես ալ ժառանգութեան խնդիրը պիտի լուծեմ առանց իր կարծիքը առնելու: Իրօք հարուստ էր աղջիկը, իսկ հայրը ոչ: Ուստի այս մասին իր որոշումը իրեն վերապահած էր: Հաւանական է թէ աղքատ թողուր ամուսնութիւնը եթէ աղքատ ամուսնութիւն մը եղած ըլլար այն: Թող երթայ սորվի պարօն քեռորդիս: Հովկուր աղջկան մը հետ կը կորգուի, թող ինքն ալ հովկուր մնայ: Բայց Գօզէթին կէս միլիոն ֆրանքը հաճելի եղաւ մօրաքոյր ժիւնօրմանին և այս սիրահար ամուսին

նկատմամբ անոր ներքին կացութիւնը փոխեց: Պէտք էր տկնածիլ վեց հարիւր հազար ֆրանքի գումարէ մը, և յայտնի էր թէ պառաւը այս պարագայի մէջ ոչ ալ ինչ կրնար ընել բայց եթէ իր հարստութիւնը այս ծաղկահաս անձերուն թողուլ քանի որ ա'լ այն ժառանգութեան հարկաւորութիւն չունէին:

Հարս ու փեսայ մեծ հօրը տունը բնակելու համար կարգադրութիւն եղաւ: Պ. ժիւնօրման բացարձակապէս ուզեց իր սենեակը տալ անոնց որ տան սենեակներուն գեղեցկագոյնն էր—Ասով պիտի երիտասարդանամ վերստին, կ'ըսէր յայտնապէս. ի բնէ անտի ունէի դիտաւորութիւնը: Միաքաղաքած էի միշտ սենեակիս մէջ ընել հարսնիքդ: Ծառ մը սիրահարական պատկերներով զարդարեց այս սենեակը, և անոր ձեղունը ծածկել տուաւ պատառ մը տաքօրինակ դիպակով զոր ունէր և զոր իւթրէխի ապրանք կը կարծէր. այս դիպակին յատակը սնդուսի պէս ողորկուած էր ոսկեծաղիկներով, նաև արջականջի թաւշեայ ծաղիկներով: — Բօշկերջօնի մէջ տ'Անվիլ դքսուհիին անկողինը ճիշդ այս դիպակին նման դիպակով ծածկուած էր, կ'ըսէր Պ. ժիւնօրման: — Բուխերիկին վրայ Սաքսի արձանիկ մը դրաւ որ իր մերկ ձօրին վրայ ձեռնպահ մը կը կրէր:

Պ. ժիւնօրմանի թանգարանը փաստաբանի չքատուն մը եղաւ որու հարկաւորութիւն ունէր Մարիուս. ինչպէս կը յիշէ ընթերցողը, փաստաբաններու միաբանութեան ժողովը կը պահանջէր որ դրամուն մը ունենայ ամէն փաստաբան:

ԳԼՈՒԽ Է.

ԵՐԱՋԻ ԱՐԴԻԻՆԻՔ՝ ԵՐԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ ԽԱՌՆՈՒԱԾ

Սիրահարները ամէն օր կը տեսնուէին: Գօզէթ Պ. Ֆօշլըվանին հետ կուղար: — Այխարհիս կառարածն է հարանցուն ասնկ հոս գալ և նշանածին հետ սիրաբանել, կ'ըսէր օրիորդ Ժիւնօրման: Բայց Մարիուս ապաքինութեան միջոցին վարժուած էր իր տանը մէջ Գօզէթին հետ տեսնուելու, և Ֆիլ-Տիո-Գալֆէր փողոցին թիկնաթոռները Օմ Արմէ փողոցին յարգալէն ամբողջութեամբ աւելի յարմար ըլլալով առանձնակի սիրաբանութեանց՝ Մարիուսին սովորութիւնը հաստատելու էին:

Մարիոս և Ֆօշլըվան կը տեսնուէին այլ չէին խօսակցեր: Կարծես թէ պայման դրեր էին չխօսիլը: Ամէն աղջիկ խնամակալի մը հարկաւորութիւն ունի: Գօզէթ չէր կրնար գալ առանց Պ. Ֆօշլըվանին: Մարիուսի համար Պ. Ֆօշլըվան Գօզէթին պայմանն էր: Մարիուս կ'ընդունէր այս պայմանը: Երբեմն անյայտ և անորոշ կերպով մը քաղաքական խնդիրներու կ'ակնարկէին ամէնուն վիճակին հանրական բարեօրոշման տեսութեամբ նկատելով, և այս կերպով կը յաջողէին իրարու հետ այս՝ կամ ոչէն քիչ մը Եւելի խօսք ընել: Անդամ մը Մարիուս կրթութեան խնդիրը յուզեց, ուզելով որ ան ձրի և պարտաւորիչ ըլլայ, իր ամէն ձեւերով բազմապատկուի, օդին և արեւուն պէս ամէնուն նուիրուի, մէկ խօսքով ծծուի բոլոր ժողովուրդէն. համաձայնե-

ցան Պ. Ֆօշլըվանին հիտ և գրեթէ խօսակցեցան: Այս ասթիւ Մարիուս նշմարեց որ Պ. Ֆօշլըվան լաւ կը խօսէր, մանաւանդ թէ քիչ մը ազնիւ կերպով մը կը խօսէր: Սակայն չեմ գիտեր ի՞նչ կը պակսէր անոր: Պ. Ֆօշլըվան ախարհիս իրերը ճանչցողէն նուազ բան մը, նաեւ աւելի բան մը ունէր:

Մարիուս ներքնապէս և մտքին խորէն ամէն տեսակ անմոռնչ հարցումներ կ'ուղղէր այս Պ. Ֆօշլըվանին որ միայն բարեսիրութիւն և ցրտութիւն կը ցուցնէր իրեն: Երբեմնակի ինքը իր յիշատակներուն նըկատմամբ տարակոյսներ կուեննար: Քառամասայ հոգեվարքը Մարիուսի յիշողութեան մէջ ծակ մը, սեւ տեղ մը բացած էր: Շատ բաներ կորսուած էին այս վիճին մէջ: Պ. Ֆօշլըվանը պատնէչին մէջ տեսած ըլլալուն վրայ անգամ կը տարակուսէր, և կը հարցնէր ինքզինքին թէ իրօք հոն տեսած էր այսպիսի ծանրաբարոյ և հանդարտ մարդ մը:

Սակայն անցեալին երեւոյթներուն և անհետումներուն իր մտքին մէջ ձգած շուարումը այս չէր միայն: Պէտք չն կարծել թէ Մարիուս ազատուած էր յիշողութեան այն ամէն պաշարումներէն որով մարդս նոյն իսկ երջանիկ, նաեւ գահ եղած ատենը կը բռնազատուի եւ տեւը նայիլ թախծութեամբ: Ոչ մտածում, ոչ սէր կը պարունակէ այն դուխը որ չդառնար դէպի ջիջուած հորիզոնները: Մարիուս մերթ ընդ մերթ ձեռքբերով երեսը կը ծածկէր, և աղմկալի անորոշ անցեալը կ'անցնէր այն լոյսէն զոր ունէր իր ուղեղին մէջ: Նորէն կը տեսնէր Մօպէֆին իյնալը, Կափօյին ուսմարբու ներքեւ երգելը կը լսէր, Էրօնինին ճակաթ օտոնութիւնը իր շրթունքին ներքեւ կ'զգար. Անժօլթ, Գուրֆէյրադ, Ժան Բրուվէր, Գօմարֆէր, Պօսիւէ, Կրանթէր, իր ամէն

բարեկամները կանգ կ'առնէին իր առջեւը և ապա կը
ցրուէին: Այս ամէն սիրելի, ցաւալի, արի, սիրուն կամ
թշուառ անձերը մի՞թէ երազ էին. իրօք էութիւն ու-
նեցե՞ր ինն անոնք: Ապստամբութիւնը ամէն բան իր
մուխին մէջ աներեւոյթ ըրած էր: Այս մեծ ջերմա-
նիրը մեծ երազներ կ'ունենան: Մարիուս ինքզինքը կը
հարցուփորձէր, կը զննէր. բնաջինջ եղած այս ամէն
իրօղութիւնները կ'ահարեկէին զինքը: Ո՛ր էին այն
ամէն անձերը. իրօք մի՞թէ մեռած էր ամէն բան: Դէ-
պի խաւարին անգունդը անկում մը ամէն բան առած
առած էր իր լէն ի զատ: Այս ամէնը իբր թափերական
վարագոյրի ետեւ աներեւոյթ եղած կ'երեւար Մարիու-
սին: Կեանքի մէջ կան առանկ վարագոյրներ որոնք կը
ձգուին: Աստուած հետեւեալ արարուածին կ'անցնի:

Մարիուս՝ ինքն ալ՝ միեւնոյն մա՛րդն էր: Մարիուս
աղքատ տալ հիմա հարուստ էր. անտէր այլ չիմակ ըն-
առնիք մը ունէր. յուսաբեկ էր բայց հիմա Գոզէթին
հետ կ'ամուսնանար: Այնպէս կ'երեւար իբեն թէ գերեզ-
մանէ մը անցած էր, և թէ սեւ մտած էր ու սպիտակ
եղած էր անկէց: Այլ տակայն մի. սնեքը այս գերեզմանին
մէջ մնացեր էին: Մերթ ընդ մերթ այս ամէն անցեալ
էակները՝ վերադառնալով և ներկայ դա՛նուելով շրջան
կը կազմէին իր բոլորտիքը և կը փսրեցնէին զինքը.
այն առն Գոզէթը միտքը կը բերէր և նորէն կը զուար-
թանար. բայց միմիայն այս երջանկութեան առջեւ կըր-
նար ջնջուիլ այն աղէտալի պատահարը:

Այս բնաջինջ եղած էակներուն կարգէն էր նաև Պ.
Ֆօշլըվան: Մարիուս կը դեղուէր հաւառալու թէ պատ-
նէչին Ֆօշլըվանն է այն միտք և ոսկրէ Ֆօշլըվանը որ
այնքան ծանրապէս կը նստէր Գոզէթին քով: Սակայն
երկուքին բնաւօրութիւնն ալ դերբուկ ըլլալով անկա-

րելի բան էր Մարիուսի կողմէն որ և է հարցում ուղ-
ղուիլ Պ. Ֆօշլըվանին: Մարիուսին և ոչ իսկ մտքէն
կրնար անցնիլ այսպիսի հարցում ընել: Արդէն ցուցու-
ցած ենք այս մանր պարագան որ յայտարար է:

Միեւնոյն գաղտնիքը ունեցող և՛ տեսակ մը լռին
համաձայնութեամբ՝ այս գաղտնիքին վրայ ամէնեւին
խօսք չընող երկու մարդ տեսնելը այնքան հազուագիւտ
բան մը չէ որքան որ ըլլալ կը կարծուի:

Մարիուս անգամ մը միայն փորձ մը ըրաւ: Խօսակ-
ցութեան մէջ դիտմամբ Տը Լա Շանվրըրի փողօցը յի-
շեց, և դէպի Պ. Ֆօշլըվան դառնալով ըսաւ.

— Մի՞թէ գիտե՞ք այս փողօցը:

— Ո՛ր փողօցը:

— Տը Լա Շանվրըրի փողօցը:

— Ամենեւին լսած չեմ այդ փողօցին անունը,
պատասխանեց Պ. Ֆօշլըվան ամէնաբնական կերպով մը:

Այս պատասխանը՝ որ փողօցին անունին և ոչ թէ
նոյն իսկ փողօցին նկատմամբ էր՝ զոհացուցիչ երեւցաւ
Մարիուսին, թէև այնքան գահացուցիչ չըլլար:

— Անտարակոյս երազ տեսեր եմ, ըսաւ միտքէն,
բանդադուշած եմ հարկաւ: Անոր նմանող մարդ մըն էր
ան: Պ. Ֆօշլըվան պատնէչին մէջ չէր:

ԳԼՈՒԽ Ը.

ԵՐԿՈՒ ՄԱՐԴ ԶՈՐ ԱՆՀՆԱՐԻՆ Է ՎԵՐՄՏԻՆ ԳՏՆԵԼ

Մարիուսի գիւթական բերկրութիւնը խիստ սառ-
ածիկ ըլլալով հանդերձ՝ չկրցաւ անոր մտքէն հեռացնել
ընեւ ուրիշ մտահոգութիւններ:

Մինչդեռ հարսանեկան պատրաստութիւններ կ'ըլ-
լային, Մարիուս այս հանդէսին սահմանուած օրին մին-
չեւ գալը իր անցեալին վերաբերող դժուարին խուզար-
կութիւններ ըրաւ խղճի մտօք:

Այլ և այլ կողմէ երախտագիտական պարտաւորու-
թիւններ ունէր. երախտագիտութեան պարտք ունէր
հօրը կողմէն, նաեւ նոյնիսկ իր կողմէն ունէր այսպիսի
պարտք մը:

Թենարտիէն կար. կար նաեւ այն անծանօթը որ
զինքը՝ այսինքն Մարիուսը՝ Պ. Ժիլնօրմանին տունը
բերած էր:

Մարիուս սրտովին կը փափաքէր գտնել այս երկու
մարդերը, չուզելով կարգուիլ, երջանիկ ըլլալ և մօռ-
նալ զանոնք, և վախճալով որ այս երախտագիտական
պարտքերուն անվճար մնալը ստուեր մը չբերէ իր
կեանքին վրայ որ այնքան լուսաւոր պիտի ըլլար այ-
նուհետեւ: Անկարելի էր Մարիուսին այս ամէն մնացորդ
պարտքերը անվճար թողուլ իր ետեւը, և զուարթու-
թեամբ ապագան մտնելէն առաջ կ'ուզէր իր պարտքը
հատուցանելով անցեալէն ընկալագիր մը ընդունիլ:

Թենարտիէ չարագործ մըն էր անշուշտ, բայց ա-
սով չէր ջնջուեր այն իրողութիւնը թէ ան Բամէրսի
գնդապետը ազատած էր: Թենարտիէ՝ Մարիուսէն զատ
ամէն մարդու համար աւագակ մըն էր:

Եւ Մարիուս վաթերլոյի պատերազմի գալտին ճըշ-
մարիտ տեսարանին նկատմամբ ամէնեւին տեղեկութիւն
չունենալով չէր գիտեր այն իրողութեան մէկ պարագան
այսինքն թէ հայրը Թենարտիէի առջեւ առօրինակ
կացութիւն մը ունէր որ է իր կեանքը անոր պարտի
առաջ երախտագիտական պարտք մը ունենալու:

Մարիուսի ըրած զանազան խուզարկութիւններուն
և ոչ մէկը կրցաւ Թենարտիէին հետք գտնել: Բոլ-
րովին հետաքննող եղած կ'երեւար այս մարդը: Թենար-
տուհին բանտին մէջ մեռած էր դատը քննուած միջո-
ցին: Նորէն մթութեան մէջ անհետեր էին Թենարտիէ
և աղջիկը Ազելմա որոնք այս ողորմելի ընտանիքին
միակ մնացորդն էին: Ընկերային Անծանօթին վիհը
նորէն այս էակներուն վրայ զօցուած էր լոյն: Այս
վիհին մակերեւոյթին վրայ ալ և ոչ իսկ կը տեսնուէր
այն սարսուռը, այն սառնամբ, այն համակեղրոն մը-
թին չըջանները որոնք հոն մէկու մը ինկած ըլլալը կը
ցուցնեն և կ'իմացնեն թէ կարելի է խորաչափը նետել
հոն:

Թենարտուհին մեռած, Պուլաթիւէլ անպարտ
սեպուած, Գլաւգու աներեւոյթ եղած և գլխաւոր ամ-
բաստանեալները բանտէն փախած ըլլալով Կորպոյի տու-
նին դաւաճանութեան դատը գրեթէ ի գերեւ ելած էր:
Գործը բաւական մութ մնացած էր: Եղեռնագրատ առ-
եանը պարտաւորուած էր բաւականանալ երկու ստո-
րակարգեալներով, որոնք էին Բանչօ-Բրէնթանիէ-Պիկ-
ընայլ և Տըմի-Լմար-Տէօ-Միլեար և որոնք միասին

գատուելով ասոր տարի թիարանի դատապարտուած էին: Թենարտիէ եւս իբր պարագլուխ և առջնորդ՝ մահուան դատապարտուած էր բացակայապէս: Թենարտիէին վրան միայն այս դատապարտութիւնը մնացած էր, դատապարտութիւն որ իր սոսկալի նշոյլը կ'արձակէր այս թաղուած անունին վրայ իբր դադաղի մը քով գրուած ճրագ մը:

Սակայն այս դատապարտութիւնը թենարտիէն վերստին ձերբակալուելու երկիւղով անդունդներու յատակը իջեցնելով աւելի թանձրացուցած էր այն մթին վարագոյրը որու ներքեւ պահուած էր այս մարդը:

Իսկ միւսին, այսինքն Մարիուսը ազատող անծանօթ մարդուն նկատմամբ եղած խուզարկութիւնները ի սկզբան արդիւնք մը ունեցան, ապա կ'իսկատար մընացին: Խուզարկուները յաջողեցան գտնելու այն երկանիւր որ Յունիսի Յին գիշերը Մարիուս Յիյլ-Տիւ-Գալվէր փողոցը բերած էր: Կառապանը յայտնեց թէ յունիսի Յին ստիկանութեան գործակալի մը հրամանին համեմատ՝ ժամը երեքէն մինչեւ գիշեր «կայ առած» էր Շանգ-էլիզէի քարափին վրայ, Մեծ-Կոյուղիին ելքին վերեւը: Թէ ժամը ինը եղած միջոցին գետին սեպեղրին վրայ նայող կոյուղիին վանդակը բացուած և կոյուղիէն մարդ մը ելած էր կանգնելու վրայ ուրիշ մը ունենալով որ մեռած կ'երեւար, թէ ստիկանութեան գործակալը՝ որ այն տեղը կը հսկէր՝ կենդանի մարդը ձերբակալած և մեռած մարդն ալ բռնած էր: Թէ գործակալին հրամանաւ ինք՝ կառապանաւ իր երկանիւրին մէջ առած էր «այդ ամէն մարդիկը»: Թէ նախ Յիյլ-Տիւ-Գալվէր փողոցը գացեր և հոն ձգեր էին մեռած մարդը: Թէ մեռած մարդը Պ. Մարիուսն էր, և թէ ինք՝ կառապանը՝ շատ քիչ կը ճանչնար զայն թէև

«այս անգամ կենդանի էր պարոնը»: Թէ ապա վերստին իր կողմն մտեր էին: Թէ մտաւած էր իր ձիերը: Թէ Արշիւի դուռնէն քանի մը քայլ տալին դռացեր էին իրեն որ կանք առնէ: Թէ հոն՝ փողոցին մէջ իր վարձքը վճարած և իրմէ հեռացած էին, և թէ ստիկանութեան գործակալը մարդը հետը առնելով տարած էր: Թէ այս էր միայն իր բոլոր գիացածը, և թէ շատ խաւար էր այն գիշերուան մութը:

Ինչպէս ըսինք, Մարիուս բան մը չէր յիշեր: Կը յիշեր միայն թէ պատնէշին մէջ կանգնելու վրայ իյնալու միջոցին ետեւէն բռնուած էր հուժկու ձեռքէ մը: Թէ ետք եղածը բոլորովին անծանօթ էր իրեն, վառն դի Պ. Ժիլնօրմանին տունը յիշափած էր իր նուազումէն:

Իբր ենթացութիւններ կ'ընէր Մարիուս:

Բռն իր նոյնութեան վրայ չէր տարակուսեր: Այլ սակայն ինչպէս եղեր է որ Տը լա Շանվըրը փողոցին պատնէշին մէջ ինկած և էնվալիտի կամուրջի քով Սէն դեաին սեպեղրին վրայ ստիկանութեան գործակալին ձեռքը տնցած էր: Մէկը զինքը Տէ Հալի թաղէն Շանգ-էլիզէ տարեր էր: Եւ ո՞ւրկէ: Կոյուղիէն: Անլո՛ւր անձնուրութիւն:

Մէկը. բայց ո՞վ:

Ահա այս էր Մարիուսին փնտռած մարդը:

Այս մարդուն նկատմամբ՝ որ իր փրկիչն էր՝ բան մը, որ և է հետք մը, ամէնափոքր նշան մը չկար:

Մարիուս թէև պարտաւոր էր ամէնամեծ զգուշութեամբ շարժիլ այս մասին՝ մինչեւ ստիկանութեան պաշտօնատունէն տեղեկութիւններ ուղեւոր համարձակեցաւ: Ինչպէս ուրիշ, նոյնպէս և անկէ տրուած տեղեկութիւններն ալ ամէնեւին նշոյլ մը չցուցուցին: Ոս-

տիկանութեան պաշտօնատունն ալ կառապանէն ոչ նը-
ռազ անտեղեակ էր այս գործին նկատմամբ: Ամէնե-
ւին տեղեկութիւն մը չունէր Մեծ-կոյուղիին վանդակին
քով յունիսի ճին տեղի ունեցող որ և է ձերբակալու-
թենէ. այս իրողութեան վրայ բնաւ տեղեկագիր մը
առած չէր որ և է ոստիկանութեան գործակալէ մը.
վերջապէս ոստիկանութեան պաշտօնատան մէջ առաս-
պել մը կը սեպուէր այս իրողութիւնը, և այս առաս-
պելը հնարողը կառապանը կը կարծուէր: Պարզեւ մը
սղող կառապան մը ամէն բանի, երեւակայելու ան-
գամ կարող էր: Սակայն ստոյգ էր իրողութիւնը, և
Մարիուս չէր կրնար այս մասին տարակուսիլ, եթէ
չէր ուզեր տարակուսիլ նաեւ իր նոյնութեան նկատ-
մամբ, ինչպէս որ ըսինք քիչ մը առաջ:

Այս տարօրինակ հանելուկին մէջ ամէն բան ան-
մեկնելի էր:

Ինչ եղած էր այն մարդը, այն խորհրդաւոր մարդը
որ կառապանին վկայութեանը համեմատ Մեծ-կոյուղիին
վանդակէն հլած էր նուազեալ Մարիուսը շալակն առած
և զոր հոն հսկողութիւն ընող ոստիկանութեան գոր-
ծակալը ձերբակալած էր՝ երբ ան ապստամբ մը ազա-
տելու անուրանալի յանցանքը կը գործէր: Ինչ եղած
էր նոյն իսկ գործակալն ալ: Ինչո՞ւ լռութիւն պահած
էր այս գործակալը: Մարդը յաջողած էր փախչելու.
կաշառքով վասակած էր գործակալը: Այս մարդը ին-
չո՞ւ կենդանութեան նշան մը չէր տար Մարիուսին որ
ամէն բան անոր կը պարտէր: Անշուհախնդրութիւնն ալ
անձնութիւնութեանը չափ մեծ էր և սքանչելի: Ինչո՞ւ
չէր երեւար այս մարդը. թերեւս վարձատրութեան
կարօտ անձ մը չէր. քայքայ չէր մէկը որ երախտագի-
տութեան կարօտ չըլլայ: Միթէ մեռած էր. Ինչ տե-

սակ մարդ էր. ինչպիսի կերպարանք ունէր: Ոչ ոք
գիտէր: Գիշերը մութ էր, ըսած էր կառապանը: Պառզ
և իրգօլէթ՝ շուարած ըլլալով՝ միայն իրենց արիւնա-
թաթաւ տիրոջ նայեր էին: Դռնապանը միայն՝ որու
ճրագը լուսաւորած էր Մարիուսին ողբալի գալուստը՝
գիտած էր այն մարդը: «Ջարհուրելի մարդ մըն էր ան»,
կ'ըսէր դռնապանը, և ասկէց աւելի տեղեկութիւն չու-
նէր նոյն մարդուն նկատմամբ:

Իր խուսարկութեանը նկատմամբ օգուտ մը քա-
ղելու յոյսով Մարիուս պահել տուաւ այն արիւնթա-
թաւ զգեստները որոնք իր վրայ էին մեծ հօրը տունը
քերուած ժամանակ: Թիկնոցը քննուելով դիտուեցաւ
որ անոր եզրերուն մէկը տարօրինակ կերպով մը խզ-
տուած էր: Թիկնոցէն կտոր մը կը պակսէր:

Իրիկուն մը Մարիուս Գօզէթին և Ժան Վալթանին
առջեւ այս տարօրինակ արկածին վրայօք կը խօսէր,
յիշելով նաեւ այս մասին իր առած անթիւ տեղեկու-
թիւնները և իր ջանադրութեանց ապարդիւնութիւնը:
«Պ. Ֆօշլըվանին» անտարբեր դէմքը իր համբերու-
թիւնը կը հատցնէր:

— Այո՛, բու Մարիուս, ո՛վ որ էր այս մարդը,
վեհ ընթացք մը ունեցաւ: Պարօն, գիտէ՞ք ինչ ըրաւ
ան: Հրեշտակապետին պէս հասաւ: Հարկ եղաւ որ կը-
ռիւին մէջ նետուի, զիս ամեն ամանի, կոյուղին բռնայ,
մէջը մօնէ զիս հետը քաշելով և տանելով: Հարկ ե-
ղաւ որ ծոռած, ճղմուած, մութին և կոյանոցին մէջէն
մէկուկէս մղոնէն աւելի ճամբայ քալէ ստորերկրեայ
սոսկալի կոյուղիներուն ներքեւ, կռնակը դիակ մը ու-
նենալով մէկ ու կես մղոնէն աւելի՛, կ'ըսեմ, պարօն:
Եւ ի՞նչ նպատակաւ: Միմիայն այն դիակը ազատելու
նպատակաւ: Եւ այն դիակն ալ ես էի: Ինքնիրեն ըսած

է. «Այս դիտեր թերեւս քիչ մը կենդանութեան նշոյլ
մը ունի. իմ կեանքս վտանգի պիտի դնեմ սա ամենա-
չնչի կայծին համար: Եւ իր կեանքը ոչ թէ մէկ այլ
քսան անգամ վտանգի դրաւ: Եւ իր ամէն մէկ քայլը
վտանգ մըն էր: Ասոր ապացոյցն է կոյուղիէն ելլելէն
անմիջապէս ետք ձերբակալուիլը: Պարո՛ն, զիտէ՛ք որ
այս մարդը ըրաւ այս ամէն ըսածներս: Մանաւանդ թէ
առանց որ և է վարձատրութեան մը սպասելու: Ի՞նչ
էի ես: Ապստամբ մը: Ի՞նչ էի: Յաղթահար մը: Ո՛հ,
եթէ Գողէթին վեց հարիւր հազար ֆրանքը իմս ըլլար:

— Ձերն է, ընդմիջեց ժան Վալթան:

— Լա՛ւ, ուրեմն այդ վեց հարիւր հազար ֆրանքը
կուտայի այս մարդը գտնելու համար:

Ժան Վալթան պատասխան չտուաւ:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԳ ԳԻՐԳ

ԳԻԾԵՐ ՄԸ ՈՐ ԱՆՔՈՒՆ Կ'ԱՆՑՆԻ

ԳԼՈՒԽ Ա.

16 ՓԵՏՐՎԱՐ 1833

1833 Փետրվար 16ի օրուան գիշերը օրհնեալ գիշեր
մը եղաւ: Բաց երկինք մը ունեցաւ իր մթութեան վե-
րեւը: Մարիութին և Գողէթին հարստնեաց գիշերը
եղաւ այն:

Պաշտելի օր մը եղած էր այն օրը:

Հարսնիքը մեծ հօրը երազածին պէս կապտագեղ
հանդէս մը, հարս ու փեսային զլխուն վերեւը քերով-
քէններու և կուփիտօններու խառնակութեամբ դիւթա-
կան տեսարան մը, դռան մը վերեւը ճակատադարձ մը
կազմելու արժանի ամուսնութիւն մը եղած չէր, բայց
քաղցր և զուարթ բան մը եղած էր:

1833ին ամուսնութեան ձեւը այս օրուան հարսա-
նեկան հանդէսի ձեւին պէս չէր: Պրանսա տակաւին
Անգլիայէն տուած չէր այն գերիվեր փափկութիւնը որ
է հափափել իր կիներ, եկեղեցիէն ելլելէն ետքը փախ-
չիլ, երանութեաւ մէջ ամօթահար պահուիլ, և անանկի-

մը կասկածելի ընթացքն ու միանգամայն Երգ Երգոցին յափշտակութիւնները ունենալ: Տակաւին հասկցուած չէր թէ որչափ զգաստ, ընտիր և վայելուչ բաներ են իր դրախտը արագընթաց կառքով մը տատանել, իր գաղտնիքի կառքին դղրդումներովը ընդհատել, պանդոկի անկողին մը հարսանեկան անկողին ընել և ամէն մէկ գիշերին համար այօքանի կամ այնքանի վարձուած սովորական ննջանակի մը մէջ և հտեւը թողուլ խառն ի խառն կեանքի յիշատակներուն ամենէն նուիրականը՝ կառապանին և պանդոկին սպասուհիին առանձնական խօսակցութեան հետ:

Տառնորեններորդ դարու արդի միջոցին՝ ուր կը գտնուինք՝ քաղաքապետը և իր պաշտօնական գօտին, քահանան և շուրջառը, օրէնքն ու Աստուած ա՛լ չեն բաւեր ամուսնութեան հանդէսը անթերի ըլլալու համար՝ հարկաւորութիւն ունի նաև Լօնփուսոյի կառապանին, կարմիր թիւերով և բոժոժածնէ կոծակներով կապոյտ կրկնօցի, բազկանի վրայ ասեղնակերտ չքանչանի կանաչ կաշիէ վարտիկի, հայնոյութիւններու՝ ուրոնց կ'ենթադրուին ոլորուն պոչով նորմանտական երիվորները, շինծու լայն ժապաւէններու, մոմածեփ գլխարկի, փոշոտ հաստ մազերու, ահագին մորակի և խոշոր կօշիկներու: Յրանսա՝ հարս ու փեսային կառքին վրայ հինուփուտ հողաթափներ և մուճակներ տեղադրու չափ վայելչասէր չէ տակաւին ինչպէս է անգլիական ազնուականութիւնը ի յիշատակ Զրչիլի՝ Մալպուզէն ի վեր որ ամուսնութեան օրը մօրաքոյրի բարկութեան մը յարձակումը կրեց, բարկութիւն որ բարեբազդութիւն տուաւ իրեն: Մուճակները ու հողաթափները մեր հարսանեկան հանդէսներու մէկ մասը չեն

կազմեր տակաւին. բայց համբերութիւն. կիրթ ճաշակը այսպէս շարունակուելով օր մը պիտի ընդունի զանոնք:

1833ին, դու կարծէ հարիւր տարի առաջ, հարսանեկան հանդէսը արդի ժամանակուան հարսանիքներուն պէս կառքերու արշաւումներով կատարելու սովորութիւնը չկար:

Այն ժամանակ ժարդիկ դեռ կ'երեւակայէին, — այլա՛նդա՛կ երեւակայութիւն, — թէ ամուսնութիւն մը ընտանի և ընկերային հանդէս մըն է, թէ նահապետական կոչունք մը չխանգարեր ամենեւին ընտանեկան սոնախմբութիւն մը, թէ և զուարճութիւնը՝ ծայրայեղ ըլլայ անգամ՝ որ և է վնաս մը չտար երանութեան բաւական է որ անմեղ ըլլայ այն զուարթութիւնը, թէ ընտանիք մը արաքաղբելու պատրաստուող այս երկու ճակատագիրներուն տան մէջ խառնուի սկսիլը պատկառելի և բարի ն և թէ վերջապէս այսուհետ ընտանիքին ականաւոր վկան հարսանեկան օճենակը ըլլայ:

Եւ անա իրենց տունը կարգուելու անամօթութիւնը կ'ունենային:

Արդ՝ այն ձեւին համեմատ որ հիմա հինցած է՝ Մարիուսի և Գօզէթին հարսնիքը Գ. Թիլնօրմանին տունը կատարուեցաւ:

Կարգուելու գործը որքան ալ բնական և սովորական բան ըլլայ, հրաշալիքաբար ծանուցագիրները, շինուելու դաշնագիրները, քաղաքապետական պաշտօնատունը, առաջնորդարանը միշտ խառնակութիւն մը ունին: Այս պատճառաւ փետրվար 16էն առաջ կարելի չեղաւ պատրաստ ըլլալ հարսանեկան հանդէսը կատարելու:

Արդ՝ միմիայն ճշդասէր ըլլալու գոհունակութեան համար՝ կը փութանք ըսելու թէ փետրվար 16ը բարե-

կենդանի վերջին օր մըն էր։ Այսպիսի օր մը հարսնիք
րնելը մեղք սեպուհելով, սկսան դեղելիլ, խղճահաբիլ,
մասնաւորապէս մօրաքոյր ժիւնօրման։

— Բարեկենդանի օրն է, գոչեց մեծ հայրը. ու-
րեմն աւելի աղէկ։ Առած մը կայ որ կ'ըսէ։

«Բարեկենդանի վերջին օրուան հարսնիք մը ապե-
րախտ զաւակներ չունենար»։

Մտիկ չընենք. թող 16ին ըլլայ։ Մարիուս, միթէ
դուն կ'ուզես յապաղել հարսնիքը։

Անշուշտ չէ, պատասխանեց սիրահարը։

— Ամուսնանալ ուրեմն, րսու մեծ հայրը։

Հետեւաբար ամուսնութիւնը 16ին կատարուեցաւ
առանց հոգ ընելու հասարակային զուարճութիւնը։ Այն
օրը կ'անձրեւէր, բայց երկնից վրայ երջանկութեան
ճառայելու համար միշտ կապտագեղ խորշիկ մը կը
դտնուէր զոր սիրահարները կը տեսնեն եթէ նաեւ տիե-
զերքիս միւս ամէն ինչը անձր'ւոցի տակ գտնուելու
ըլլայ։

Առջի օրը ժան Վալթան Պ. Ժիւնօրմանին առջեւ
Մարիուսին յանձնած էր հինգ հարիւր ութսունը չորս
հազար ֆրանքը։

Հարս ու փեսայ իրենց գոյքը անխտիր վայելելու
պայմանով ամուսնութիւնը կազմուած ըլլալով, ամուս-
նական պայմանագիրները պարզ եղած էին։

Թուէն այնուհետեւ անօգուտ էր ժան Վալթանին.
ոստի Գօզէթին ժառանգութիւն մնալով անոր սենեկա-
պանութեան բարձրագոյն պաշտօնը առած էր։

Իսկ ժան Վալթանի համար Ժիւնօրմանի տան մէջ
յատկապէս կահաւորեալ սենեակ մը կար. և Գօզէթ
այնպիսի անդիմադրելի կերպով մը, Հայր իմ, կ'աղա-
չեմ, ըսած էր որ ժան Վալթան գրեթէ խօստացած էր
զալ և բնակիլ այն սենեակը։

Ամուսնութեան համար որոշուած օրէն քանի մը օր
առաջ ժան Վալթանին արկած մը պատահած էր. աջ
ձեռքին թամամաւր քիչ մը խորտակուած էր։ Ծանր բան
մը չէր այս, և հետեւաբար ժան Վալթան չէր ուզած
որ իր վէրքը նայուի, գորմանուի, ոչ ալ տեսնուի Գօ-
զէթէն անգամ։ Սակայն այս վէրքին պատճառաւ ժան
Վալթան ստիպուած էր ձեռքը լաթով մը թափթելու և
թեւը կապի մը մէջ առնելու. որով և արգիւնուած էր
ստորագրելու որ և է բան։ Պ. Ժիւնօրման իբր Գօզէ-
թին փոխ-խնամակալը ժան Վալթանին կողմէն ստո-
րագրած էր Գօզէթին վերաբերեալ գիրերը։

Ընթերցողը չպիտի տանինք ոչ քաղաքականական
պաշտօնատունը, ոչ ալ եկեղեցին։ Հանդիսականը սի-
րահարներուն ետեւէն մինչեւ հոն գրեթէ չերթար, և
սովորութիւն ունի կոնակ դարձնելու արածին երբ փե-
սայի ծաղկեփունջ մը կը դնէ իր կոճկարանին վրայ։
Բաւական պիտի համարէինք նշանակել հոս դիպուած մը
որ սակայն չնշաբուեցաւ հարսնիքէն և որ հարսանե-
կան հանդէսին ծիլ-Տիւ-Գալվէրի փողոցէն Սէն-Բօլի
եկեղեցին երթալու միջոցին պատահեցաւ։ Այն ժամա-
նակ Սէն-Լուի փողոցին հիւսիսային ծայրի քարայա-
տակը աւրուելով նորէն՝ կը շինուէր, հետեւաբար Սէն
Լուի փողոցը Բարգ-Ռուայեալ փողոցէն սկսեալ խա-
փանուած էր։ Անկարելի էր որ հարսանեաց կառքերը
Սէն-Բօլի եկեղեցին երթային ուղղակի։ Հարկ էր ան-
պատճառ փոխել ուղեգիծը, և ժամէն պարզ միջոցն էր
պուլվարէն դառնալ։ Հրաւիրեալներէն մէկը ըսաւ թէ
բարեկենդանի վերջին օրը ըլլալուն՝ պուլվարին կողմը
կառքերը խոնուած կ'ըլլան։— Ինչո՞ւ, հարցուց Պ. Ժիւ-
նօրման։— Դիմակաւորներուն պատճառաւ։— Ինչի՞նչ ա-
ղէկ, ըսաւ մեծ հայրը։ Անկէց երթանք։ Այս մատա-

դահաս անձինք կը կարգուին. քիչ մը եւս, և ան-
կեանքին ծանր կողմը պիտի մտնեն: Բարեկենդանին
դիմակաւորները տեսնելով պիտի պատրաստուին քիչ մը
գիմակաւորութիւն տեսնելու:

Ուստի գէպի պուլվարին կողմը ուղղուեցան: Հար-
սանեաց «պէրլիններուն առաջինին մէջն էին Գօզէթ և
մօրաքոյր Ժիլնօրման, Պ. Ժիլնօրման և Ժան Վալտան:
Մարիօս սովորութեանը համեմատ՝ տակաւին իր նշա-
նածուհիէն զատուած Ֆալով՝ երկրորդին մէջն էր:
Հարսանեկան ուղեւորներուն խումբը՝ Ֆիլլ-Տիւ-Գալվէր
փողոցէն ելլելուն պէս՝ խառնուեցաւ այն կառքերու
երկայնածիգ թափօրին հետ որ անվերջանալի շղթայ մը
կը կազմէր Մատրլէնէն մինչեւ Պասթիլ և Պասթիլէն
մինչեւ Մատրլէն:

Դիմակաւորներու խումբն բազմութիւն կար պուլ-
վարին վրայ: Թէև մերթ ընդ մերթ կ'անձրեւէր, սա-
կայն ծաղրածուն, հապիտն ու միմօր կը յամառէին:
Այս 1833ի ձմեռուան զուարթութեանը ժամանակ Բա-
րիզ ծպտելով Վենետիկի կերպարանքը առած էր: Հիմա
գրիթէ չտեսնուիր այս տեսակ բարեկենդանի օրեր:

Վասն զի հիմա ումէն ինչ հաճախարած բարեկեն-
դան մը ըլլալով մասնաւոր բարեկենդան չկայ:

Կազմեալան ծառուղիները անցորդներու՝ և պա-
տուհանները հետաքրքիրներու խումբն բազմութեամբ
մը գրաւուած էին: Թաթոններուն սիւնաղարդ գա-
ւթիթները պատող դարաւապիներուն եզրերը հանդիսա-
կաններով լեցուեր էին: Դիմակներէն զատ կը տես-
նուէր նաև մեծ, պղտիկ, քառանիւ և երկանիւ. վեր-
ջապէս ամէն տեսակ կառքերու շարք մը որ բարեկեն-
դանի վերջին օրուան յատուկ է՝ ինչպէս Լօնչանի մէջ,
կառքեր որոնք կարգաւ կը քալէին՝ ոստիկանութեան

կանոններուն համեմատ պնդապէս իրարու կցուած և
կարծես թէ ակօսածեւ երկաթուղիներու մէջ ազուց-
ուած: Ո՛վ որ այս կառքերէն մէկուն մէջն է, հանդի-
սական ու միանգամայն տեսարան է: Քաղաքապա-
նները պուլվարին վարի կողմերէն քալել կ'ուտային այս
երկաւ անվերջանալի զուգահեռակա շարքերն որոնք
հակադէմ շարժումով կը շարժէին, և հակադէմին կ'ը-
նէին որպէս զի մէկը գէպի վար, միւսը գէպի վեր,
մէկը գէպի Տանթէն սալարկը, միւսն ալ գէպի Սէնթ-
Անթուան արուարձանը հոսող այս կառային երկու գե-
տերուն կրկին ընթացքը որ և է պատճառաւ մը շար-
դիւրի: Ֆրանսայի ատենակալներուն և գեսպաններուն
զինանշաններով դարդարուն կառքերը սալարկին մէջ-
տեղը կը գրաւէին համարձակօրէն երթեւեկելով: Մի-
ենայն առանձնաշնորհումը ունէին ուղեկիցներու քանի
մը շքեղ և զուարթ խումբեր, մասնաւորապէս Եղն
Պարարակը: Բարիզի այս զուարճութեան մէջ Անգլիան
իր մտրակը չաչել կուտար: Լօրտ Սէյմուրի արագըն-
թաց կառքը ամբոխային ծիծաղելի մականունէ մը գըրգ-
ռուելով ահագին աղմուկով մը կ'անցնէր:

Կառքերու կրկին շարքին մէջ՝ որու քովերէն քա-
ղաքապետական պահակներ իրր հովիւի շուներ, կ'ար-
շաւէին՝ բնաանեկան համեմատ պերլիններ կային պառաւ
մօրաքոյրներով և մամիւններով լի որոնք նոյն պէրլին-
ներուն դռնակներուն տուցեւ ծպտեալ մանկանց մատա-
ղարոյս խումբեր կը դնդին. այսինքն հօթնամայ ման-
չեր, վեցամեայ աղջիկներ, դժայիլի սիրուն էակներ ո-
րոնք կ'ըզգային թէ հառաբակաց խնդումին կը մասնակե-
ցէին պաշտօնապէս, լաւ մը կ'ըմբռնէին իրենց խաղ-
կատակութեան արժանապատուութիւնը և պաշտօնա-
տերներու ծանրութիւնը ունէին:

Ժամանակ առ ժամանակ կռուքերու թափօրին այս
կամ այն տեղը խոչընդոտ մը կը պատահէր. կողմնա-
կան շարքերէն մէկը կամ միւսը կանգ կ'առնէր մինչեւ
որ խոչընդոտը վերցուէր. արգելք մը ունեցող կառք
մը կը բաւէր բարձր շարքը հաշմելու: Ապա վերստին
կ'սկսէին քալել:

Հորանքին կռուքերը դէպի Պասթիլ գացող և
պուլվարին աջ կողմէն քալող կառքերու շարքին մէջն
էին: Բօնթ-օ-Շու փողոցին վերի կողմը ժամանակ մը
կեցաւ շաբլը: Գրեթէ միեւնոյն պահուն պուլվարին միւս
վարի կողմէն դէպի Մատուլէն չուող շարքն ալ կանգ
առաւ. այս շաբլին կանգ առած տեղը դիմակաւորնե-
րու կառք մը կար:

Բարեղցիները շատ աղէկ կը ճանչնան դիմակաւոր-
ներու այս կառքը կամ լաւ եւս է ըսել՝ սայլերը: Եթէ
բարեկենդանի օր մը կամ մեծ պահքի կէսի մը ներկայ
չգտնուին այս սայլերը, գէշ գուշակութիւն կ'ըլլայ, և
կ'ըսուի. «Ասոր տակը բան մը կայ: Հաւանական է թէ
պաշտօնեաները պիտի փոխուին»: Անցորդներուն վե-
րելը տառանդ Գասանարներու, Արքեպիսկոպոս և Գո-
լօմպիններու գէշ մը, ամէն տեսակ հնարաւոր ծիծա-
ղաշարժ կերպարանքներ՝ Թիւրքէն սկսեալ մինչև վայ-
րենին, մարքիզոններ վերցնող հերքիւլէսներ, վարնոց
կիներ, զոր Ռապրէ տեսնելով թերեւս ականջները
խցէր Արիսթօֆանին պէս որ վար կ'ընէր աչքերը բա-
զոտեան ջրմանոյնները տեսնելով, խծուծէ կեղծամներ,
մանկային վարդազոյն խանձարուրներ, բռնակրի և
նաւավարի գլխարկներ, պլրասէրներու ակնոցներ, ան-
միտներու եսեղձուրներ զոր թիթեռնիկները կը զրգոն,
աղաղակներ որոնք հետեւակներու կ'արձակուին. ազ-
գրեալ վրայ կռուիներ, ժպիւր՝ զիրքեր, մերկ ուսեր:

դիմակաւոր դէմքեր, սանձարձակ լիտութիւններ, անտ-
մօթութեանց քառս մը զոր գլուխը ծաղիկներով զար-
դարուէ կռուպան մը կը պատցնէ թաւ այս է բարե-
կենդանի այս սովորակոն ասոնախմբութիւնը:

Յունաստան Թեփիսի սայլին հարկաւորութիւն ու-
նէր: Յրանսան ալ Վատէի երկանիւին հարկաւորութիւն
ունի:

Ամէն բան, նաեւ բանահիւտական ծիծաղաշարժ նը-
մանութիւնը իր ծիծաղաշարժ նմանութիւնը կրնայ ու-
նենալ:

Կոնստանտնուպոլիս, հին ժամանակի գիղեցկութեան
այս կեղծիքը հետզհետէ մեծնալով բարեկենդանի վերջին
օրուան հասաւ. և սպանդարամետական տօնը՝ որ ժա-
մանակաւ՝ ողկոյզներով պսակուած, արեւով ողողուած՝
աստուածային կէս մերկութեամբ մը մարմարաքայլ-
կուրծքը կը ցուցնէր՝ հիմա հիւսիսային երկիրներու
թաց ցնցոտիներուն ներքեւ թուլնալով վերջապէս շի-
անդի՝ անուանուեցաւ:

Դիմակաւորաց կռուքերու աւանդութիւնը միապե-
տութեան ամենէն հին ժամանակներէն մնացած է: Լուի
ԺԱ. ի հաշիւները պալատին վերակառուին «քսան սու-
կը սահմանէն քառուղիի բերաններու դիմակաւորաց ե-
րեք կառքի համար»: Մեր օրերը արարածներու այս
աղմկալի դէպքերը սովորաբար կ'ուր ըսուած հին կռուք
մը մտնելով անոր ձեղունին վերելը կը խոնուին, կամ
թէ իրենց բաղմամբոր խուճրովը կը ճգմեն բաժանու-
թեան յատուկ լանտաւեան դասակ մը որուն կաշիէ
կրկնոցները վառ տեսնուած կ'ըլլան: Բայն հոգի կը
դիզուին վեցնոց կառքի մը մէջ:

Ոմանք դուրսի կռուպանին նստարանին վրայ,
սմանք առջևի կողմին շարժուն աթոռին վրայ, սմանք
Թշուառներ

ալ կրկնոցներուն և զեկին վրայ կը նստին: Կառքին կանթեղներուն վրայ թնդած կը հեծնան: Մէկ մօտը ոտքի վրայ կը կենայ, մէկ մասը կը պռուկի, ամենք ալ կը նստին՝ իրկնց ծունկերը գալարելով և ոտքերն ալ կախելով: Կինները մարդերու ծունկերուն վրայ կը նստին: Հեռուէն գլուխներու դէզին վրայ անոնց մոլեգին բուրգը կը տեսնուի: Խաժամուժ ամբօխին մէջ-տեղը ուրախութեան լեռներ կը կազմեն այս կառքերը որոնցմէ Գօլէ, Բանար և Բերօն կը հօսին՝ արկօթերէնով ձոխացած, և որոնց վերէն փողոցային լրբութեանց դասառեւորը կը թքնուի ժողովուրդին վրայ:

Յաղթանակ մը տարած ըլլալու կերպարանքն ունի այսինչ երկանիւր որ իր բեռովը Խնազին բան մը եղած է: Առջեւի կողմն է Աղմուկը, ետեւի կողմն է Ժխորը: Անոր մէջ դիզուողները կը հայհոյեն, կը պօռպռան, կ'ոռնան, քահ քահ կը ձգեն, երանութեամբ կը պըրկուին. զուարճութիւնը կը մոնչէ, հեգնութիւնը կը փայլաւորուի, զուարճութիւնը իբր ծիրանի մը կը տա-րածուի: Նրկու վտիտ գրաստ կաղն ի կաղ կը տանին վերջին ծայր զուարթ խեղկատակութիւնը: Խնդումի յաղթանակի կռուին է այն:

Այս խնդումը այնքան լրբենի է որ չկրնար անկեղծ ըլլալ: Եւ իրօք կասկածելի է այս խնդումը: Պաշտօն մը ունի այս խնդումը: Պաշտօնն է բարեկենդանը ապացուցանել բարիզգիններուն: Փիլիսոփան խորհելու կ'ստիպեն այս ստորին մարդերով լի կառքերը որոնց մէջ չեմ գիտեր ինչ խաւար մը կ'զգայ ան: Կառավարութիւն կայ այս կառքերուն մէջ, ուր մարդս մատովը խորհրդաւոր խնամութիւն մը կը շօշափէ, խնամութիւն հասարակային մարդերու և հասարակային կիներու մէջ:

Նրբ կը տեսնենք թէ իրարու վրայ ղրդուած ծա-

նակութիւններէ զուարթութեան ամբողջութիւն մը կ'արթադրուի, երբ կը տեսնենք թէ խայտառակութիւնը նախատինքին վրայ սփռուելովը ժողովուրդին հրապոյր մը կ'ըլլայ, թէ լրտեսութիւնը՝ մարդարձանի տեղ ծառայելով բողոքեան՝ ամբօխները արհամարհութեամբ կը զուարճացնէ, երբ կը դիտենք թէ բազմութեան սի-րելի տեսարան մըն է այս կենդանի և հրէշալի դէզին քառանիւ կառքի մը մէջ խառնուելով անցնելը, դէզ մը որ կեղծ պաճուճանքէ և ցնցոտիներէ, կէս մը աղբիւսէ և կէս մը լոյսը կը բաղկանայ և որ կը հաչէ և կ'ա-ւաչէ, երբ ծափահարութիւններ կ'ըլլան ամէն խայտա-ռակութիւններով բաղադրուած այս փառքին, երբ կը նայինք որ ամբօխներուն համար տօնախմբութիւն չկայ եթէ օստիկանութիւնն անոնց մէջէն չպտըտցնէ այս տեսակ քսանազխեայ ուրախութեան հիդրանները, ըս-տուզիւ կը տրտմինք: Բայց թիւ կրնանք ընել: Հասա-րակաց խնդումը ժապաւէններով և ծաղիկներով զար-դարուն այս տղամկեր սայլերուն նախատինք և անյի-շահարութիւն կը ցուցնէ: Ամէնուն խնդումը հանրային նուաստութեան մեղաձեւեց է: Կան տեսակ մը աղտոտ տօնախմբութիւններ որոնք ժողովուրդը քայքայելով խուժան կ'ընեն: Եւ ինչպէս թագաւորները նոյնպէս և աւանդները ծաղրածուններու հարկաւորութիւն ունին: Թագաւորը Բօգլօր ունի, ժողովուրդն ալ Բայլեաչօ: Բարիզ աշխարհիս մեծ և յիմար քաղաքը կը կազմէ ամէն թնդած որ մեծ և վսեմ միջնաքաղաքը չի կազ-մեր: Բարեկենդանը Բարիզի մէջ քաղաքակառուութեան մէկ մօտը կը կազմէ: Պէտք է խօստովանիլ թէ Բարիզ յօժարակամ կը հաւանի որ խայտառակութիւնը խըն-դացնէ զինքը: Բարիզ իր տիրոջմէն, — երբ տէր ունի, — բան մը կ'ուզէ միայն որ է չպարել տիրմը: Հոռոմ ևս

նոյն բնաւորութիւնն ունէր: Հաստ ներոնը կը սիրէր: Ներոն ծպտող երեսն մըն էր:

Ինչպէս ըսինք քիչ մը առաջ, կիներէ և մարդերէ բաղկացող այս տանը ողկոյցներուն մէկը՝ որ ընդարձակ կառքով մը կը շրջէր՝ պատահաբար պոռկաւորին ձախ կողմը կանգ առաւ. մինչդեռ հարսանեկան հանգէսին կառքերն ալ աջ կողմը կանգ կ'առնէին: Դիմակաւորներուն կառքը պոռկաւորին մէկ եզրէն նոր հարսին կառքը նշմարեց որ միւս եզրը իր դիակը կը կենար:

— Վա՛յ, ահա հարսնիք մը, ըսաւ դիմակաւոր մը:

— Կեղծ հարսնիք, կրկնեց ուրիշ մը: Բուն հարսնիքը մենք ենք:

Եւ երկու դիմակաւորները՝ չկրնայով տեսնել հարսնիքը, վասն զի շատ հեռու կը կենար կառքը, և մտնաւանդ վախճալով քաղաքապետներուն ներկայութեանէն՝ ուրիշ տեղ նայեցան:

Կառքին բոլոր դիմակաւորները պահ մը ետք մեծ յարձակումի մը ենթարկուեցան. բազմութիւնը սկսաւ եռահանդերձով ծաղրեր զանոնք. դիմակաւորներու համար զգուսնք մըն է բազմութեան այս ծաղրը, այն երկու դիմակաւորները որոնք պահ մը առաջ խօսակցեցին էին՝ իրենց ընկերներուն հետ պարտաւորուեցան բոլոր բազմութեան դէմ դնել, և ժողովուրդին անազին կոկորդէն արձակուող հարաւածներուն պատասխանելու համար հազիւ հազ բաւեցին համալներու և սրիկաներու բառարանին բոլոր ուսմբերը: Դիմակաւորներուն և բազմութեան մէջ այլաշրջիկ խօսքերու անարկու փոխանակութիւն մը տեղի ունեցաւ:

Սակայն միեւնոյն կառքին մէջ երկու դիմակաւորներ ևս նշմարած էին հարսանեկան կառքը. մէկն էր տարապայման քիթով և անազին պէխերով ծերագէմ

սպանիացի մը. միւսն էր նիհար, ծաղկահաս և գայլի կերպարանքով ծպտեալ փողոցասուն լրբուհի մը. այս երկու դիմակաւորները ցած ձայնով տրամախօսութիւն մը ունեցան երբ իրենց ընկերներն ու անցորդներն մէկ զմէկ կը նախատէին փոխադարձապէս:

Երկու դիմակաւորներուն մեկուոր խօսակցութիւնը աղմուկին մէջ անլսելի մնալով կը կորսուէր: Անձրեւի յորձանքը թրջած էր կառքը որ բոլորովին բաց էր. փետրուարի հովը տաք չէ. մերկաձեւ հագուած տմարդի լրբուհին սպանիացիին պատասխանելու ատեն միանգամայն կը սրսփար, կը խնդար և կը հազար:

Ահաւաստիկ խօսակցութիւնը.

— Ինձ նայէ:

— Ինչ կայ, հա՛յր:

— Կը տեսնե՞ս սա ծերը:

— Ո՞ր ծերը:

— Ան որ դիմացի կողմը հարսնիքին առաջին կառքին մէջն է:

— Ա՛ն որ ձեռքը սեւ փողկապով մը կապած է:

— Այո՛:

— Է՛, ի՞նչ կայ:

— Ապահով եմ թէ կը ճանչնամ զայն:

— Իրա՞ւ:

— Թող վիզս կարեն և թող կենացս մէջ դուրս, դու, ոչ կամ այո՛ ըսած չըլլամ եթէ չեմ ճանչնար այդ Բարիզցին:

— Բարիզ այսօր Բանթէն է:

— Ծռելով կրնա՞ս տեսնել հարսը:

— Ոչ:

— Փեսան:

— Փեսայ չկայ այդ կառքին մէջ:

- Բա՛ւ :
- Վասն զի չեմ կարծեր թէ միւս ծերը ըլլայ փեսան :
- Աշխատէ ուրեմն լաւ մը ծախելով քիչ մը տեսնելու հարսը :
- Չեմ կրնար :
- Ինչ և է , ապահով եմ թէ կը ճանչնամ սա ծերը որ բան մը ունի թաթը :
- Եւ քեզի համար ի՞նչ օգուտ ունի ճանչնալդ :
- Ո՞րդ գիտր . երբեմն կրնայ անօդուտ չըլլալ :
- Բայց իմ հոգս անգամ չեն ծերերը :
- Կը ճանչնամ , ըսի :
- Ուղածիդ չափ գնա՛՝ ճանչցի՛ր :
- Ի՞նչպէս կրցեր է հարսնիքին հետը ըլլալ :
- Ինչո՞ւ կը զարմանաս քանի որ մենք ալ ենք :
- Ուսկէ՞ կուգայ այս հարսնիքը :
- Մի՞թէ գիտեմ :
- Մտիկ ըրէ՛ :
- Ի՞նչ :
- Պէտք է որ բան մը ընես :
- Ի՞նչ :
- Մեր կառքէն իջնել և այս հարսնիքին ետեւէն երթալ :
- Ինչո՞ւ համար :
- Դիտնալու համար թէ ո՛ւր կ'երթայ և ի՞նչ կ'ընէ : Շուտ ըրէ , իջի՛ր , վազէ՛ , գնա՛ , աղջիկս , դու որ երիտասարդուհի մըն ես :
- Չեմ կրնար մեկնիլ կառքէն :
- Ի՞նչ պատճառաւ :
- Վարձուած եմ :
- Կրողին բերանը գնա՛ :

- Ոստիկանութեան պաշտօնատունէն վարձք ընդունած եմ այսօր վաճառանոցի կնկան պաշտօն վարեւու համար :
- Աղէկ ըսիր :
- Եթէ կառքէն ելլեմ , ոստիկանութեան գործակալ մը դիմ տեսնելուն պէս անմիջապէս պիտի բռնէ , չե՞ս գիտեր :
- Այո՛ , գիտեմ :
- Այսօր կառավարութեան ծախուած եմ :
- Ի՞նչ և է սա ծերը կը նեղացնէ դիմ :
- Ծերերը կը նեղացնեն քեզի , այլ ծողկահաս աղջիկ մը չեա դու :
- Առջի կառքին մէջն է :
- Թող ըլլայ :
- Հարսին կառքին մէջ :
- Է՛ , ետքը :
- Ուրեմն հայրն է :
- Ինծի ի՞նչ եթէ հայրն է :
- Ըսի քեզի թէ հայրն է :
- Միայն այդ հայրը կայ հոն :
- Ինձ նայէ՛ :
- Ի՞նչ կայ :
- Ես գրեթէ առանց դիմակի չեմ կրնար դուրս ելլել : Հոս պահուած եմ , Չեն գիտեր թէ հոս եմ : Բայց վաղը դիմակ չկայ , վաղը փակել խորան է : Կրնայ ըլլալ որ բռնուիմ : Պէտք է որ ծակս մտնեմ : Սակայն դու , դու ազատ ես :
- Ոչ այնքան :
- Ինձմէ աւելի ես միշտ :
- Լա՛ւ , ի՞նչ ըսել կ'ուզես :
- Պէտք է ջանաս հասկնալու համար թէ ո՛ւր կ'երթայ այս հարսնիքը :

— Ո՞ր կ'երթայ :

— Այո՛ :

— Գիտեմ :

— Ո՞ր կ'երթայ ուրեմն :

— Գատրան Պլէօ :

— Այս կողմէն չեն երթար հօն :

— Ուրեմն դէպի Լա Րաբլէ կ'երթայ :

— Կամ ուրիշ տեղ :

— Ազատ է : Հարսնիքները ազատ են :

— Այդքանը չբաւեր : Կ'ըսեմ թէ պէտք է ջանաս գիտնալու համար թէ ի՛նչ է այս հարսնիքը օրու մէջն է սա ծերը և թէ ո՛ւր կը բնակի այս հարսնիքը :

— Գիտցածէդ անդին չեմ անցնիր շարունակ . ահա խիստ զուարճալի յանձնարութիւն մը : Գեղի համար դիւրին բան մըն է ութը օրէն ետքը գտնել հարսնիք մը որ բարեկենդանի օրը Բարիդէն անցած է : Յարդի շտեմարանի մը մէջ ինկած ասեղ մը, դնդասեղ մը փըն-առոնէ : Մի՞թէ կարելի բան է այդ :

— Հոգ չէ, պէտք է ջանալ, լսեցի՞ր Ազելմա :

Կռքերուն երկու շարքերը պուլվարին երկու կողմէն սկսան պերստին շարժիլ իրարու հակառակ ուղու թեամբ, և դիմակաւորներու կառքը դադրեցաւ տեսնելէ նոր հարօին կառքը :

ԳԼՈՒԽ Բ.

ԺԱՆ ՎԱԼԺԱՆ ՏԱԿԱԻԻՆ ԿԱՊԱՄ Է ԹԵԻԸ

Որո՞ւ տրուած է իր երազին իրականը տեսնել : Ասոր հաճար հարկաւ ընտրութիւններ կ'ըլլան երկինքը, մենք ամէնքս ալ ընտրելի ենք յանդէսս . հրեշտակները կ'ընտրեն : Գօզէթ և Մարիուս ընտրուած էին :

Գօզէթ քաղաքապետական պաշտօնատան մէջ դեղապանք և սրտառուչ էր : Թուսէն հագուելցուցեր էր զայն նիքօլէթին հետ :

Գօզէթ սպիտակ մետաքսէ շրջագոյնով մը տակէն իր Պէնդեան ասեղնակերտ բոպան հագած էր . ունէր նաև անգլիական հիւսկէն քօղ մը, պատուական մարդարիտներու մանեակ մը, նարնջենիի ծաղիկներու պըսակ մը, օրօնք ամէնքն ալ սպիտակ էին և որոնց ըսպիտակութեանը մէջ կը ճառագայթէր ան : Գօզէթ քընքոյշ անբծութիւն մըն էր որ ճառագայթին մէջ կը սըփռուէր և կ'այլակերպէր : Կարծես թէ դիցուհի մը ըլլալու պատրաստուող կոյս մըն էր :

Մարիուսին գեղաթեւ մազերը յղկուն և հառաւէտ էին . թանձրահիւս խոպուքներուն տակէն տեղ տեղ դեղին գիծեր կ'ընդնշմբորուէին օրօնք պատանէշին մէջ ընդունած վէրքերուն սպիներն էին :

Մեծ հայրը Պարասի ժամանակին ամէն վայելչութիւնները իր հագուստին և ձեւերուն մէջ միահամուռ խառնելով Գօզէթը կը տանէր փառաւորութեամբ և

հայտնութեամբ: Փոխանորդութիւն կ'ընէր ժան Վալ-
ժանին՝ որ ձեռքը կապուած ըլլալուն համար չէր կրնար
թեւը առնել Գոգէթը:

Ժան Վալժան սեւեր հագուած էր և ետեւէն եր-
թալով կը ժպտէր:

— Պ. Ֆօշլըվան, կ'ըսէր մեծ հայրը, գեղեցիկ օր
մըն է այս: Վիշտերու և ցաւերու վերջը ըլլալու հա-
մար քուէ կ'ուտամ: Այսուհետեւ պէտք չէ որ տրամու-
թիւն ըլլայ ո՛ր և է տեղ մը: Ահա կը հրամայեմ որ
ուրախութիւն ըլլայ ամէնուրեք: Չարութիւնը էութիւն
ունենալու իրաւունք չունի: Յերաւի կապաագեղ երկ-
նից համար նախատինք մըն է դժբաղդ մարդերու էու-
թիւնը: Գէշութիւնը մարդս չզգար, վասնզի մարդս էս-
պէս բարի է: Ամէն մարդկային թշուառութեանց կեդ-
րոնատեղին և կեդրոնական կառավարութիւնն է դժոխ-
քը, կամ թէ ուրիշ կերպով ըսենք, սատանային թիւի-
լըրին: Կր նայիմ որ հիմա ուսմկավարական խօսքեր
կ'ընեմ: Բայց ես՝ իմ մասիս՝ ա՛լ քաղաքական կարծիք
չունիմ. ես մէկ բան կ'ուզեմ միայն, կ'ուզեմ որ ամէն
մարդ հարուստ այսինքն ուրախ ըլլայ:

Ամէն արարողութիւնները կատարուելէ ետք, Գո-
գէթ և Մարիուս քաղաքապետին և քահանային առջև
ամէն այո՛ւները ըսելէն, քաղաքապետական պաշտօնա-
տունին և եկեղեցիին սրբատունին արձանագրութեանց
տետրերը ստորագրելէն, իրենց նշանաւոր մատնիները
փոխանակելէն, բուրվառին մուխին մէջ և օպիտակա-
փայլ թիթեղէ կրակարանին տակ արմուկ առ արմուկ
ծնրադրելէն ետեւ ձեռք ձեռքի տալով և ամէնուն
զարմանքն ու նախանձը գրգռելով երբ եկեղեցիին դուռը
հասան օրու երկու փեղկերը բացուելէն, երբ անցան
իրենց վրայ հիացող հանդիսականներու երկու ցանկին

մէջտեղէն՝ առաջնորդուելով գնդապետի ուսադիրներ
կրող դանապանէն որ իր գեղադարձը քարայտակներուն
կը զարնէր, երբ ամէն բան լնցած և ա՛լ կառք մըտ-
նելու պատրաստ էին, Գոգէթ տակաւին չէր կրնար
հաւատալ այս ամէն իրողութեանց: Մարիուսին կը նա-
յէր, բաղմութեան կը նայէր, երկինք կը նայէր. կար-
ծեա թէ կը վախնար օր չարթննայ: Չարմանքով և
կասկածով գրաւուած կերպարանքը չգիտեմ ի՛նչ գիւ-
թական բան մը կ'աւելցնէր իր վրայ: Տուն վերադառ-
նալու համար կառք մտան միատեղ, Մարիուս Գոգէթին
քով, Պ. Ֆիշլըվան ալ ժան Վալժանին հետ դէմ առ
դէմ նստելով: Ժիշնօրման մօրաքոյրը առաջին կարգէն
նահանջելով երկրորդ կառքը մտած էր:—Ո՛րդեակներս,
կ'ըսէր մեծ հայրը, ահա Պարօն Պառօն և Տիկին Պա-
ռօնուրի եղաք երեսուն հազար ֆրանք եկամուտով:
Իսկ Գոգէթ Մարիուսին կողմը հանելով բուրբուկն ա-
նոր աւանջը դգուեց սա հրեշտակային փսփսուքով:—
Ուրեմն իրաւ է: Մարիուս է անունս: Տիկին Դու եմ
հիմա:

Կը փողփողէին այս երկու էակները: Ամբողջ երի-
տասարդութեան և ամէն ուրախութեան անդարձ և ան-
գիւտ ընկալէն, փալփուլուն հատակէտը հասած էին: Ժան
Բրուվէրի տաղերգութիւնը կ'երականացնէին. երկուքին
տարիքը միատեղ քառօտն տարի չկար տակաւին: Ա-
մուսնութիւններուն վեհապանծն էր այս. երկու չուշան
էին այս երկու պատանիները: Իրարու չէ թէ ակնա-
պիշ այլ հոգեպիշ կը նայէին: Գոգէթ Մարիուսը երկ-
նային փառք մը մէջ կը նշմարէր. Մարիուս ալ Գոգէթը
խորանի մը վրայ կը նշմարէր: Եւ այս խորանին վրայ
և երկնային փառքին մէջ մինչդեռ կը խառնուէին եր-
կու աստուածացեալ էակներ. ներքը, չեմ գիտեր ի՛նչ-

պոս, Գօզէթին համար ամպի մը ետեւ և Մարիուսի համար փայլատակումի մէջն էր խեղճական բանը, իրական բանը, համբոյրին և երազին ժամադրութեան տեղին, հարսանեկան անկողնին սնարը:

Իրենց առջի քաջած տանջանքը հիմակ ալ կ'սկսէին քաշել, բայց հիմակուանը արքայութեան տանջանքն էր: Այնպէս կ'երեւար իրենց թէ անցելոյն վիշտերը, տըքնութիւնները, արցունքը, անձկութիւնները, սօքսափները, յուսահատութիւնները գգուանքի և ճառագայթներու փոխուելով ա'լ աւելի զմայլելի կ'ընէին այն ժամը որ կը մօտենար, և թէ արտոմութեանց ամէնքն ալ ուրախութիւնը հագուեցնելու և չքեղելու ծառայող սպասուհիներ էին: Ո՛րքան լաւ բան է տառապած ըլլալը: Գօզէթին և Մարիուսին դժբաղդութիւնը փառապատկ մը կը կազմէր իրենց երանութեան: Իրենց սիրոյ երկարատեւ հօգեվարքը համբարձումի մը կը յանգէր:

Այս երկու հոգիները միեւնոյն դիւթական ուրախութեամբ համակուած էին, Մարիուսին ուրախութիւնը հեշտութեան և Գօզէթին ուրախութիւնն ալ ամօթխածութեան փոքրիկ զանազանութիւն մը ունենալով: Կամայ մը կ'ըսէին իրարու: Պիտի երթանք մեր Բլիւմէ փողոցին պարտիզակը տեսնելու Գօզէթի բօպային ծալքը Մարիուսին վրան էր:

Այսպիսի օր մը երազի և ստուգութեան անպատեմ խառնուրդ մըն է: Մարդս կը վայելէ և կ'ենթադրէ: Դեռ ժամանակ ունի, հետեւեալար գուշակութիւններ կ'ընէ: Այն օրը կէս օրուան միջոցին մէջ զրանսփը և կէս գիշերը միաքը բերելը անմեկնելի յուզում մըն է: Այս երկու սիրտերուն բերկրութիւնները բազմութեան վրայ կ'արտահոսէին և անցորդներուն զուարթութիւն կուտային:

Սէնթ-Անթուան փողոցին անցորդները Սէն-Բօլ եկեղեցիին առջեւ կանգ կ'առնէին կառքին ապակեայ պատուհանէն Գօզէթին գլխուն վրայ նարնջանի ծաղիկներու սարսուիլը տեսնելու համար:

Ապա Ֆիլլ-Տիւ-Գալվէր փողոցը հասնելով իրենց տունը մտան: Մարիուս՝ Գօզէթին հետ քով քովի՝ յաղթանակաւ և հրճուանօք վեր ելաւ այն սանդուղէն որու վրայէն կիսամեռ քաշքշուած էր: Դրան առջեւ խմբուած աղքատները հարս աւ փեսային քաակները իրենց մէջ բաժնելով կ'օրհնէին զանոնք: Ամենուրեք ծաղիկ կար: Տունն ալ եկեղեցիէն ոչ նուազ անուշաբոյր հոտեր կը սփռէր. խունկէն ետք վարդերը: Մարիուս և Գօզէթ անսահմանութեան մէջ երգող ձայներ լսել կը կարծէին. Աստուած կար իրենց որտիւն մէջ. ճակատագիրը իբր աստեղագառք ձեղուն կ'երեւար անոնց. նոր ծագող արեւու նշոյլ մը կը տեսնէին իրենց գլխուն վերեւը: Յանկարծ ժամացոյցը դարկաւ: Մարիուս Գօզէթին ըզմայլելի մերկ թեւը և անոր կուրծքին տանթէլաներուն մէջէն նշմարուող վարդագոյն իրերուն նայեցաւ, և Գօզէթ Մարիուսին նայուածքը տեսնելով ակաւ կարմրիլ մինչեւ աչքերուն ճերմկուցը:

Ժիլնօրման գերբաստանին հին բարեկամներն ու բազմաթիւ անձինք հրաւիրուած էին. Գօզէթին բոլորտիքը կը խոնուէին աճապարումով: Ամէն մէկը կը մըցէին զայն Տիկին Պառնոնի անուանելու համար:

Թէօտիւլ Ժիլնօրման սպան՝ որ հիմա հարկերապետ էր՝ իր քեռորդին Բօնմէրսիի հաբեքիքին գտնուելու համար Շաթրէն եկած էր՝ զարպահանութիւն կ'ընէր: Գօզէթ չձանչցաւ Թէօտիւլը:

Թէօտիւլ եւս՝ կիներէն աղուար սեպուելու վարժուած ըլլալով՝ ամէնեւին չյիշեց Գօզէթը:

— Ինչպէս իրաւունք ունեցայ չհաւատալու սա
Թէօտիւրին խօսքերուն, կ'ըսէր մեկուսի Պ. Ժիլնօրման:

Գօզէթ իր սովորակէն շատ աւելի խանդավա-
ռանք ունէր ժան Վալթանին վրայ: Հայր Ժիլնօրմանին
հետ համակամ էր. մինչդեռ ծերունիին ուրախութիւնը
իբր վճիռներ և սկզբունքներ կը հաստատէր, Գօզէթ
իբր անուշաբոյր խօսնկ մը սէր և բարութիւն կ'արտա-
բուրէր: Երանութիւնը կ'ուզէ որ ամէն մարդ երջանիկ
ըլլայ:

Ժան Վալթանին հետ խօսելու համար Գօզէթ իր
մանկութեան ժամանակի ձայնին պէս ձայնը կակուղ և
փափուկ հնչիւններով կը հանէր: Ժպիտով կը գգուէր
զայն:

Սեղանատունը խնձոյք մը պատրաստուած էր:

Յորեկանման ճրագավառութիւն մը մեծ ուրախու-
թեան մը անհրաժեշտ համեմուքն է: Երջանիկները չեն
ընդունիր ամենևին մէզն ու մութր: Չեն հաւանիր մութ
ըլլալու: Գիշերը ընդունելի է անոնց, բայց խաւարը ոչ:
Եթէ արև չունին, պէտք է կազմել արև մը:

Սեղանատունը զուարթ իրերու հնոց մըն էր: Մէջ-
տեղը, սպիտակ և փառաւոր սեղանին վերեւը տափա-
րակ թիւերով վենետիկի բիւրեղեայ ճառ մը կար ամէն
տեսակ գունաւոր, այսինքն՝ մոմերուն մէջտեղ դարած
կապոյտ, մանիշակագոյն, կարմիր, կանաչ թռչուններ
ով. ճառին բոլորաթիւը բազմաստեղն աշտանակներ.
պատին վրայ եռթիւր և հնգաթիւը զարդակիբ հայելի
ներ, ուրիշ հայելիներ, բիւրեղներ, ապակեղէններ, սե-
ղանի անօթներ, յախճապակիներ, ընտիր խեցեղէններ,
անօթներ ոսկերչական դարձեր, արծաթեղէններ կային
օրոնց ամէնն ալ կը փալփէր և կը հրճուէր: Աշտա-
նակներուն մէջտեղերը փունջերով լեցուած էին, հետե-
ւաբար ուր որ ճրագ չկար, ծաղիկ մը կար:

Նախասենեակին մէջ երեք ջուրակ և սրինգ մը
Հայանի քառակներ կը նուագէին սեղմիկ:

Ժան Վալթան օրագին սէջ աթոռի մը վրայ նստած
էր դրան ետեւը որու փեղկը անոր վրայ կը հակէր զայն
գրեթէ պահելու կերպով մը:

Սեղան նստելէ քանի մը վայրկեան առաջ Գօզէթ՝
կարծես չարամտութեամբ մը՝ ժան Վալթանին քովը ե-
կաւ և յարգական խոնարհութիւն մը ըրաւ երկու ձեռ-
քերովը իր հարսութեան պաճուճանքը սփռելով, և
սմեղուկ բայց կաթոգին նայուածքով մը հարցուց
անոր.

— Գօհ ես, հայր իմ:

— Այո՛, գոհ եմ, պատասխանեց ժան Վալթան:

— Ուրեմն խնդա՛:

Ժան Վալթան սկսաւ խնդալ:

Քանի մը ըրապէն ետքը Պասգ իմաց տուաւ թէ
սեղանը պատրաստ է:

Կոչնականները Պ. Ժիլնօրմանին ետեւէն երթալով՝
որ իր թեւը Գօզէթին տուած էր՝ սեղանատուն մտան
և ուզուած կարգին համեմատ սեղանին բոլորաթիւը
չարուեցան:

Սեղանին քով հարսին աջ ու ձախ կողմը երկու
մեծ թիկնաթոռ կար, առաջինը Պ. Ժիլնօրմանին, երկ-
րորդ, ժան Վալթանին համար: Պ. Ժիլնօրման նստաւ:
Միւս թիկնաթոռը պարապ մնաց:

Չորս դէն նայելով «Պ. Ֆօլլըվանը փնտռեցին»
Բայց Պ. Ֆօլլըվանը ա՛լ հոն չէր:

— Պ. Ֆօլլըվանը օ՛ւր է, գիտե՞ս, հարցուց Ժիլ-
նօրման Պասգին:

— Պարո՛ն, պատասխանեց Պասգ, ես ալ ատիկա
պիտի ըսէի: Պ. Ֆօլլըվան ըսաւ ինձ իմացնել ձեր յար-

գուլթեան թէ քիչ մը տնհանգիստ է վիրաւոր ձեռքը և թէ չպիտի կրնայ ընթերել Պարոն Պառնին և Տիկին Պառնուհիին հետ, թէ կ'աղաչէ որ ներուրի իրեն և թէ վաղը պիտի գայ: Հիմա դուրս ելաւ:

Այս պարապ թիկնաթոռը պահ մը պաղութին տուաւ հարսանեկան հացկերոյթին բերկրալի ուրախութեան: Բայց եթէ Պ. Ֆոշլըվան բացողայ էր, Պ. Ժիւնորման կար, և մեծ հայրը երկու հայրի չափ կը ճռնագայթէր: Պ. Ժիւնորման հաստատեց թէ Պ. Ֆոշլըվան աղէկ կ'ընէր կանուխկէկ պառկելովը եթէ վէրքը կը ցաւէր, բայց, ըսաւ, պղտիկ բան մըն էր իր ձեռքին վէրքը: Բաւական եղաւ Պ. Ժիւնորմանին այս յայտարարութիւնը: Բայց ուրախութեան այսպիսի անդունդի մը մէջ ինչ կրնայ ըլլալ մթին խորշ մը: Գօզէթ և Մարիուս աշակերտի ինքնասիրական և օրհնեալ վայրկեանի մը մէջն էին ուր մարդս միայն երանութիւնը ըմբռնելու կարողութիւնը կ'ունենայ: Մանաւանդ թէ Պ. Ժիւնորման գաղափար մը ունեցաւ. — Քանի որ պարապ է այս թիկնաթոռը, եկուր դո՛ւն նստէ՛, Մարիուս: Մօրաքոյրդ թէ և իրաւունք ունի յարգանք սպասելու քեզմէ, բայց հրաման կ'ուտայ: Քեզի համար է այս թիկնաթոռը: Եկո՛ւր, վնաս չունի, աւելի գեղեցիկ կ'ըլլայ տառնկ: Երանեալը երանուհիին քովը կը նստի: — Բոլոր սեղանակիցները ծափ զարկին: Մարիուս Գօզէթին քով ժան վալթանին տեղը նստաւ, և գործերը աշակերտի կերպով մը կարգադրեցան որ Գօզէթ ժան վալթանին բացակայութեան պատճառաւ ի սկզբան տրամեկէն ետք վերջապէս գոհ եղաւ: Քանի որ բացակային յաջորդը Մարիուսն էր, բացական Աստուած ալ ըլլար, Գօզէթ չպիտի ցաւէր: Գօզէթ Մարիուսին ոտքին վրայ դրաւ իր քնքոյշ և պղտիկ թաքը, որ ըսպիտակ անդունտէ կիսակօշիկ հագած էր:

Երբ թիկնաթոռը նստող մը ունեցաւ, Պ. Ֆոշլըվան մոռցուեցաւ, և ոչինչ պակսեցաւ: Եւ հինգ վայրկեան ետք բոլոր սեղանը ծայրէ ի ծայր և մոռացման անթերի եռանդովը կը խնդար:

Երբ սկսան միւրգ ուտել, Պ. Ժիւնորման ոտքի վրայ ելաւ՝ ձեռքը շամբանեայի բաժակ մը բռնած որ կիսովին լի էր օրպէս զի իր իննսուն երկու տարիքին երբեք ուժէն դուրս չլծափի գինին, և հարս փեսային կենացը խմել առաջարկեց:

Երկու քարոզէ չպիտի աղաւթնէ, գոչեց: Աստուծո վարդապետին քարոզը մօիկ ըրիք, այս գիշեր ալ մեծ հայրին քարոզը մօիկ պիտի ընէք: Ինծի մօիկ ըրէք, խրատ մը պիտի տամ ձեզի. պաշտեցէք զիրար: Չեմ ուզեր ծիծաղելի երեմիաբանութիւններ ընել. բուն նըպատակս կ'ըսեմ: Երջանիկ եղէ՛ք: Արարածոց մէջ տառապանքն են միայն իմաստուն: Չափաւորեցէ՛ք ձեր ուրախութիւնները, կ'ըսեն փիլիսոփաները: Իսկ ես, օանձարձակ թող աուէք ձեր ուրախութիւնները, կ'ըսեն: Հոգուով սրտով սիրեցէք զիրար: Կատեցէ՛ք: Փիլիսոփաները կը շողակրատեն: Անոնք թող իրենց փիլիսոփայութիւնը ծամծամեն և անով հով կլլեն: Աշխարհին մէջ որքան ալ շատ ըլլան անուշահոտութիւնները, որքան ալ շատ ըլլան դալլալող սոխակները, որքան ալ շատ ըլլան կանաչ տերեւները, որքան ալ շատ ըլլայ արշալոյսը, մի՞թէ բաւական շատ կրնան ըլլալ. մի՞թէ մարդ օրեւելէ կը ձանձրանայ, մի՞թէ իրաքու հաճելի ըլլալէ ձանձրոյթ կրնայ հետեւիլ: Ձգուշացի՛ր, էսթէլ, վասն զի շատ գեղանի ես: Ձգուշացի՛ր, Նէմօրէն, վասն զի շատ գեղանա՛ն ես: Ո՛ւր լսուեր է առանկ ապշութիւն մը: Մարդիկ որքան ալ ուրախանան, որքան ալ փայփայունին, որքան ալ զմայլին, որ-

քան ալ ապրին, որքան ալ երջանիկ ըլլան, միթէ կըր-
նան յագենալ: Չափաւորեցէք ձեր ուրախութիւնները,
թող ըսեն փիլիսոփաները եթէ բան չունին: Կործանի՛ն
փիլիսոփաները: Ուրախութիւն է իմաստութիւնը: Ու-
րախացէ՛ք, ուրախանա՛ք: Բարի ըլլալնու համար եր-
ջանի՞կ ենք, կամ թէ բարի՞ ենք երջանիկ ըլլալնու
համար: Սանսին Սանսի Հարլէ՞ին վերաբերած ըլլալուն
համար է որ Սանսի կ'անուանուի, թէ ոչ հարիւր վեց
կերատ (գրաթ) կշռելուն համար:

Ամէնեւին չեմ գիտեր. կեանքը լի էր այսպիսի
գոհութիւններով բայց կարեւորն է ունենալ Սան-
սին և երջանկութիւնը: Երջանիկ ըլլանք առանց բռա-
խընդրութեան: Կուրօրէն հնազանդինք արեւուն: Ի՞նչ
է արեւը: Սէրն է: Սէր ըսելը կին ըսել է, Ա՛հ, ա՛հ,
ահա ձեզ ամէնակարողութիւն մը, որ է կինը: Հաբ-
ցուցէ՛ք սա աւանդաւոր Մարիուսին թէ սա պզտիկ Գո-
զէթ բռնակալուհիին գերին չէ՞: Մանաւանդ թէ ըսոյ-
րովին ազատ կամօքը գերի եղած է վա՛ռը: Կի՛նը, ա՛հ,
չկայ արեւնարբու յեղափոխական մը, Բօպէսքիէր մը
որ դիմադրէ անոր, կինը կը թագաւորէ: Ես ալ միայն
այս թագաւորութեան կուսակից արքայական մըն եմ:
Ի՞նչ է Ադամ: Եւային թագաւորած երկիրը: Եւային
համար չիք 89 թուական: Արքայական գաւազան մը
կար վրան շուշանածաղիկով մը, կայսերական գաւա-
զան մը կար վրան հողագունդով մը: Շանլըմանիի գա-
ւազանը կար որ երկաթէ էր: Մեծն Լուիի գաւազանը
կար որ ոսկիէ էր. և յեղափոխութիւնն իր բթամատին
և ցուցամատին մէջը առնելով գալարեց այս ամէն ար-
քունի գաւազանները իբր կուտ մը չարժող յարդի շիւ-
ղեր. ա՛լ լմնցան, խորտակուեցան, գետին ինկան, ա՛լ
արքայական գաւազան չկայ. սակայն եթէ կրնաք, յե-

ղափոխութիւններ ըրէ՛ք նաև սա փոքրիկ և ասեղնա-
կերտ Թաշկինական դէմ որ գօլօնիայի ընտիր հոռ մը կը
բուրէ: Կ'ուզէի տեսնել ձեզ թէ ի՞նչպէս պիտի ընէք
այդ յեղափոխութիւնը: Փորձեցէ՛ք: Ինչո՞ւ հաստատուն
է այն: Վասն զի կնոջական զարդ մըն է: Ա՛հ, դուք
տասնըիններորդ դարն էք: Լա՛ւ. ե՛տքը: Մենք ալ
առանձնութեամբ դարն էինք: Մենք ալ ձեզի պէս ա-
ւանակ էինք: Այսինչ հիւանդութեան նոր անուն մը
տալով, այնինչ խոտին տնուէն մասնիկ մը տուելնե-
լով մի՛ կործէք թէ մեծ փոփոխութիւն մը տուիք տիե-
զերքիս: Ինչ որ բնելու ըլլաք, հարկ պիտի ըլլայ միշտ
սիրելի կիները: Աստուած վկայ, չէք կարող ազատիլ
առանց ձեռքէն: Այս շուտիկները մեր հրեշտակներն են:
Այո՛, սէրը, կինը, համբոյրը այնպիսի շրջան մը կը
կազմեն ուրկէ կը պնդե՛մ թէ չէք կարող դուրս ելլել.
ես իմ մասիս կ'ուզէի դարձեալ այս շրջանը մտնել:
Աստղիկ աստղին, այսինքն տնդունդին մեծ պճնուհիլին,
ովկիանոսի Սէլիմէնին՝ ամէն բան իր ներքեւ հանգա-
տելով, ալիքները իբր կին մը նայելով՝ տնդունութեան
մէջ ծագիլը ձեզմէ ո՞վ տեսած է: Ովկիանոսը խստերախ
Ալսեթ մըն է, այնպէս չէ՞. Լա՛ւ, սակայն որքան ալ
փրփրի, կ'երեւայ Աստղիկը, կը պարտաւորի ժպտիլ
այն: Այս վայրենի անասունը կը զսպուի: Մենք ա-
մէնքս ալ անա ասանկ ենք: Կը բարկանանք, կը փր-
փըրինք, կրակուրոց կը կտրինք, և երբ կին մը տե-
սարանը կուգայ, երբ աստղ մը կը ծագի, երեսն ի վեր
կը սողանք: Մարիուս վեց եմիս առաջ կը պատերազ-
մէր, բայց այսօր կը կարգուի: Շատ աղէկ կ'ընէ: Այո՛,
Մարիուս, այո՛, Գօզէթ, իրաւունք ունիք: Համարձա-
կապէս ապրեցէ՛ք իրարու համար, սիրեցէ՛ք որքան որ
կրնաք սիրուիլ, կատղեցուցէ՛ք, ճաթեցուցէ՛ք մեզի

որքան որ կնրաք ճաթեցնել և կատղեցնել, պաշտեցէ զգիրար: Աշխարհիս վրայ երջանկութեան բոլոր պղտիկ շիւղերը ձեր երկու կտուցներովը հաւաքեցէ՛ք և թնոցմով ձեզի բոյն մը շինեցէ՛ք ցկեանս: Ապուշ մի ըլլաք, մարդս երբ արիտասարգ է, մի՛թէ հրաշք մըն է սիրելը, սիրուիլը: Մի՛ երեւակայէք թէ դուք հնարեցիք այս բանը: Ես ալ երազներ տեսայ, խորհեցայ, հառաչեցի, ևս ալ հոգի մը ունեցայ լուսնի ճառագայթին պէս պայծառ: Սէրը վեց հազար տարուան տղայ մըն է: Սէրը երկայն սպիտակահեր մօրուք մը ունենալու իրաւունք ունի: Մաթիւսաղէմը ստամբակ մըն է կուրծիտոնին քով: Վաթսուն դարէ ի վեր մարդս և կինը սիրելով կ'ազգաւորին դժուարութիւններէ: Սատանան՝ չարամիտ ըլլալով՝ սկսաւ ատել մարդը, մարդս ալ՝ աւելի չարամիտ ըլլալով՝ սկսաւ կինը սիրել: Այս կերպով մարդս սատանայէն կրած չարիքէն աւելի, շատ աւելի բարիք ըրաւ ինքնիրեն:

Այս խորիմաստութիւնը երկրային դրախտէն ի վեր գտնուած է: Բարեկամսե՛ր, գիւտը հինաւուրց է, բայց նախ նոր է: Օգուտ քաղեցէ՛ք այդ գիւտէն: Տաֆնիս և Գլօէ եղէ՛ք մինչև որ Ծիլէմօն և Պօսի ըլլաք: Այնպէս վարուեցէ՛ք որ երբ միտասին գտնուի՛ք բան մը չպակսի ձեզի, և որպէս զի Գօղէթ Մարիուսին համար արեւ և Մարիուս ալ Գօղէթին համար արեւեղեք ըլլայ: Գօղէթ, թող քեզի համար գեղեցիկ օդ սեպուի ամուսնոյդ ժըպիտը: Մարիուս, անձրեւն ալ թող կնոջդ արցունքը ըլլայ: Եւ թող ընաւ չանձրեւէ ձեր ընտանիքին մէջ: Վիճակահանութեան թիւերուն լուր թոցուցի՛ք, այսինքն ամուսնութեան մէջ սէրը: Վիճակահանութեան բաժիններուն մեծագոյնը ստացաք. ալէկ պահեցէ՛ք, կղպեցէ՛ք, մի՛ վատնէ՛ք, պաշտեցէ՛ք զլրաք և ուրիշ հոգ մի՛

ԲՆԵԿԱՆ ԽԵԼԱՅԻՆ
 ԵՐԵՎԱՆԻ ԿՈՆՍԵՐՎԱՏՈՐ
 ԿՈՆԿՐԵՏԻ ՎԵՐԱԿԱՆԻ
 ԿՈՆՍԵՐՎԱՏՈՐ

ղաշէի Աստուծոյ որ հաւաքէ և ետ առնէ այն ամէն գեղեցիկ բաները զոր մեզի կը ցուցնէ. պիտի աղաշէի նաև որ վերստին իր տօւփին մէջ դնէ ծաղիկները, թռչունները և աղուոր աղջիկները: Ընդունեցէ՛ք բարեմիտ ծերուկին օրհնութիւնը, որդեակներս:

Երեկոյթը պայծառ, զուարթ և սիրուն երեկոյթ մը եղաւ: Մեծ հօրը բացարձակ զուարթութիւնը բոլոր հանդիսականաց զուարթութեան սկզբնաշունչը տուաւ, ամէն մէկը այս գրեթէ հարիւրամեանին մտերմութեան համեմատ զուարճացաւ: Քիչ մը պարեցին, շատ խնդացին. հարսանեկան լաւ հանդէս մը ըրին: Կրնային այս հանդէսին հրաւիրել նաև Հինգամանակ անուն ծերուկը: Սակայն Պ. Ժիւնօրմանին կերպարանքով ան ալ ներկայ էր հոն:

Աղմուկ եղաւ, ետքն ալ լռութիւն:

Հարսն ու փեսան աներեւոյթ եղան:

Կէս գիշերէն քիչ մը ետք Ժիւնօրմանին տունը տաճար մը եղաւ:

Հոս կանգ կ'առնենք: Հարսնիքի գիշերներուն սեմին վրայ կայնած հրեշտակ մը կայ որ կը ժպտի՝ մէկ մասը բերնին վրայ դրած:

Հոգին կ'սկսի հոգեպիշ նայիլ այս սրբավայր խօրանին առջեւ ուր սիրոյ հանգէսը կը կատարուի:

Անշուշտ նշոյլներ կան այս տեսակ տօններու վերեւը: Տուններ օրոնց պարունակած ուրախութիւնը անշուշտ ճառագայթապէս խոյս կուտայ պատերուն քերերուն մէջէն և կը գծաւորէ խաւարը:

Անկարելի է որ այս նուիրական և ճակատագրային տօնախմբութիւնը երկնային ճառագայթ մը չղրկէ անհունութեան: Սէրը վեհ բով մըն է որով մէջ մարդս և կիներ կը ձուլուին, և ուրկէ կ'ելլէ մի էակը, եռապա-

տիկ էակը, վերջնական էակը, մարդկային երրորդութիւնը: Այսպէս երկու հոգիներուն ի մի հօգի ծնիլը անշուշտ յուզմունք մըն է երկնից համար: Սիրահարը քահանայ է. յափշտակուած կոյսը կ'ահաբեկի: Այս օւրախութենէն բան մը կ'երթայ Աստուծոյ: Ուր որ ստուգապէս ամուսնութիւն, այսինքն սէր կայ, ետեւեակներ կը միջամտէ: Հարսանեկան անկողին մը արշալուսական խորշ մը կը կազմէ. խաւարին մէջ: Եթէ մարմնեղէն բիրը կաթողութիւն ունենար նշմարելու վերագոյն կեանքի տնարկու և սիրուն երեւոյթները, հաւանօրէն պիտի տեսնէինք թէ գիշերուած կերպարանքները, թեւաւոր անծանօթները, աներեւոյթին կապոյտ անցորդները, այսինքն մթին գլուխներու բազմութիւն մը դէպի լուսեղէն տունին բոլորտիքը ծռելով գահունակութեամբ և օրհնութեամբ իրարու կը ցուցնեն քիչ մը խոտված կոյս հարօր, և թէ անոնց երկնային դէմքերու վրայ կ'անդրադառնայ մարդկային երջանկութիւնը: Հեշտութեամբ գրթող և մինակ ըլլալ կարծող հարս ու փեսան եթէ այս հանդիսաւոր վայկեանին ուշ գնելու ըլլան, թերեւ խառնաշփոթ՝ թոխներու ձայն մը լսեն իրենց սենեակին մէջ:

Անթերի երանութեան մէջ հրեշտակներու համերաշխութիւնը կայ: Հարսանեկան այն փոքր և մթին ննջեկին ձեղունն է ամբողջ երկինք: Ստեղծելու համար երբ իրարու կը մօտենան երկու բերան զոր օէրը նուիրագործած է, անկարելի է որ այս անպատում համոյրին վերեւը սարսուռ մը չունենայ աստղերուն անբաւ խորհուրդը:

Միայն ասոնք են ճշմարիտ երանութիւնները: Այս օւրախութիւններէն ի զատ օւրախութիւն չկայ: Մար-

գուս զգացած միակ հիացումը սէրն է: Ուրիշ ամէն բան արցունք է:

Սիրելը կամ սիրած ըլլալը կը բաւէ: Անկէց ետք ալ բան մի պահանջեր: Կեանքի խաւարին խորշերուն մէջ ասկէց զատ մարգրիտ մը չկայ որ գտնես: Սիրելը անթերի կերպով ապրիլ է:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Ա Ն Բ Ա Ժ Ա Ն Ե Լ Ի Ն

Խնչ եղած էր ժան Վալթան:

Գօղէթին սիրուն հրամանին համեմատ խնդալէն անմիջապէս ետք ժան Վալթան ոտքի վրայ ելած էր երբ ոչ ոք ուշադրութիւն կ'ընէր իրեն, և առանց նշմարուելու նախասենեակը գացած էր: Ութը ամիս առաջ ծերունիին թոռը բերելով ահա այս սրահը մտած էր տիղմով, արիւնով և փօշիով թաթաղուն: Սրահին փայտաշէն զարդերը անբեւէ և ծաղիկէ պսակներ կը կրէին հիմա. երաժիշտները նստած էին այն բազմոցին վրայ ուր դրուած էր Մարիուս: Պատգ սեւ թիկնոց, տափառ, սպիտակ գուլպաներ և ձեռնոցներ հագած՝ վարդի պսակներ կը տեղաւորէր սեղանը տարուելիք ամէն մէկ պնակին բոլորտիքը: Ժան Վալթան իր կապած թեւը անոր ջուրնեղով ըսած էր որ իմացնէ իր բացակայութեան պատճառը, և ապա դուրս ելած էր:

Սեղանաւանդին պատուհանները փողոցին վրայ կը նայէին: Ժան Վալթան քանի մը բռնէ մալթին և ոտքի վրայ կանգ տալու այս փողփողուն պատուհաններուն տակ, և մտիկ ըրաւ: Կօչունքին աղմուկը մինչեւ իր ակունջը կը հասնէր: Կը լսէր մեծ հօր բարձր և տիրական ձայնով խօսիլը, ջութակները, պնակներուն և բաժակներուն շառաչիւնը. քան թէ անքան կը լսէր, և այս ամէն զուարթագին ժխտին հետ որոշապէս կը լսէր նաև Գօղէթին քաղցր և ուրախալի ձայնը:

Ժան Վալթան Ֆիյլ-Տիւ-Գալվէրի փողոցէն մեկնելով Օմ-Արմէ փողոցը վերադարձաւ:

Վերադառնալու համար Սէն-Լուի, Գիւլթիւր-Սէնթ-Գաթերին և Լէ Պլան-Մանթօ փողոցներէն գնաց. քիչ մը աւելի երկար էր այս ճամբան, սակայն այն ճամբան էր այս ուրիշ՝ Վիյէյլ Տիւ Թամբլը փողոցին խառն անցորդներէն և տիղմերէն զգուշանալու համար՝ երեք ամիսէ ի վեր սովորութիւն ըրած էր ամէն օր Գօղէթին հետ Օմ-Արմէ փողոցէն Ֆիյլ-Տիւ-Գալվէր փողոցը գալու:

Գօղէթ այս ճամբայէն անցած ըլլալուն համար, անկէց զատ ուղեգիր մը չկար ժան Վալթանին համար:

Ժան Վալթան իր տունը մտնելով ճրագը վառեց և վեր ելաւ: Բնակարանը ուրախ էր. թուսէն անգամ տունը չէր: Ժան Վալթանին քայլը սովորականէն աւելի դիպտուր կը հանէր: Բոլոր պահարանները բաց էին:

Ժան Վալթան Գօղէթին սենեակը մտաւ: Անկողնին վրայ սաւան չկար: Հաստ կտաւէ մտարը առանց երեսի և ասնթեղայի դրուած էր խշտեակներուն ոտքը ծալուած վերմակներուն վրայ, խշտեակներ որոնց երեսի կտաւը կը տեսնուէր և որոնց վրայ ա'լ ոչ ոք պիտի պառկէր: Առնուած տարուած էին ամէն կնոջական պզտիկ իրերը զօր կը սիրէր Գօղէթ. ա'լ միայն մեծ

կահերն ու չորս պատերը մնացեր էին: Թուռնին անկողինը նոյնպէս չէր շտկուած: Անկողին մը միայն պատ-
րաստ էր և կարծես մէկու մը կ'սպասէր. այսինքն
Ժան Վալթանին անկողինը:

Ժան Վալթան պատերուն նայեցաւ, քանի մը պա-
հառաններու դռները գոցեց, մէկ սենեակէն միւս
սենեակը երթեակեց:

Ապա իր սենեակը գնաց և ճրագը սեղանի մը վը-
րայ դրաւ:

Թեւին կռպը հանած էր և աջ ձեռքը կը գործա-
ծէր իր թէ ա'լ ցաւ չգգոր:

Իր անկողինին մօտեցաւ, և պատահաբար կամ
գիտմամբ աչքին զարկաւ անբժանելին որմէ կը նա-
խանձէր Գօզէթ, այսինքն պզտիկ պայուսակը զոր Ժան
Վալթան քովէն չէր հեռացներ: Յունիսի Հին Օմ-Արմէ
փողոցը դալով այն պայուսակը իր սնարին քով միո-
տանի փոքր սեղանի մը վրայ դրած էր: Տեսակ մը
ուժգնութեամբ այս սեղանին մօտեցաւ, գրպանէն բա-
նալի մը հանեց և պայուսակը բացաւ:

Կամոց կամոց պայուսակէն դուրս հանեց այն ըզ-
գեստները որով Գօզէթ տաօը տարի առաջ Մօնֆէրմէյ-
լէն մեկնած էր. նախ պզտիկ սեւ քօպան, ապա սեւ
վզնոցը, յետոյ մանկական հաստ և լու մուճակները
զոր Գօզէթ հիմա ալ գրեթէ կրնար հագնիլ վասն զի
շատ փոքր էր իր ոտքը, ապա խիստ հաստ տիմիէ բաձ-
կանակը, կտաւէ միջազգեստը, գրպանաւոր դենջակը
(պօտեան) և տպա ասրէ գուլպաները: Գրեթէ Ժան
Վալթանին թեւէն աւելի երկայն չէին այս գուլպաները,
որոնց վրայ պզտիկ օրօւնքի մը ձեւը շնորհալի կերպով
մը կ'երևար տակաւին: Այս ամէն զգեստները սեւ
էին: Ժան Վալթան ինքը Գօզէթին համար Մօնֆէրմէյլ

բերած էր այս զգեստները զոր հետզհետէ պայուսակէն
հանելով անկողինն վրայ կը դնէր: Կը խորհէր: Կը յի-
շէր թէ ձմեռուածն մէջ, դեկտեմբերի ամենացուրտ ա-
միսի մը մէջ Գօզէթ իր հնոտիներովը կիսամերկ կը
օրսփար ցրտահար և թէ անոր փոքր տղերը կառկար-
միր եղեր էին սանդալներուն մէջ: Ինքը՝ Ժան Վալ-
թան՝ հանել տուած էր այն հնոտիներն անոնց աեղ այս
սեւ զգեստները Գօզէթին հագցնելու համար: Մայրը
հարկաւ իր գերեզմանին մէջ գոհ եղած էր տեսնելով
թէ աղջիկը իր սուգը կը պահէ, մանաւանդ տեսնելով
թէ հագուած էր ան և թէ կը տաքնար: Միտքը կը
բերէր Մօնֆէրմէյլի այն անտառը ուրհից անցեր էին
Գօզէթին հետ. կը յիշէր այն օրուան օդը, տերեւթափ-
ծաւերը, առանց թռչունի ճառագները, անարեւ եր-
կինքը. հոգ չէ. սիրուն էին այն ամէն բաները: Ան-
կողինն վրայ շարեց Գօզէթին սեւ զգեստները, վզնոցը
միջազգեստին, գուլպաները մուճակներուն, բաձկո-
նակը քօպային քով գնելով, և մի առ մի անոնց նայե-
ցաւ: Մտածեց թէ փոքրահասակ աղջիկ մըն էր այն
առան, իր մեծ պէպէքը գիրկը առած էր իր լուփճին
դենջակին գրպանը դրած էր և կը խնդար. երկուքնին
միասին կը քալէին ձեռք ձեռքի առած, և մանկուհին
անկէ ի զատ օչ օք ունէր աշխարհիս մէջ:

Այն ատեն Ժան Վալթանին սպիտակահեր պատկա-
ռելի գլուխը այս անկողինն վրայ ինկաւ. այս ոռոյնկ-
եան օրտաբ յօշուեցաւ, գէմքը կրնայ ըսուիլ թի Գօզէթի
զգեստներուն մէջ բնկղմեցաւ, և եթէ նոյն միջոցին
մէկը անցնելու ըլլար սանդուղէն, սարսափելի հեծկը-
տումներ լաւ պիտի ըլլար:

ԳԼՈՒԽ Դ.

Ա Ն Մ Ա Հ Ս Ի Ր Տ

Վերստին սկսաւ այն զարհուրելի հին կռիւը որով բազմաթիւ կերպարանքները արդէն տեսանք:

Յակոբ գիշեր մը միայն կռուեցաւ հրեշտակին հետ: Աւա՛ղ, արդէն քանիցս տեսանք ժանձնաւոր Վալթանին խաւարի մէջ իր խղճէն ուժգնակի բմբռնել ու անոր դէմ մոլեգնաբար կռուիլը:

Անլո՛ւր կռիւ: Կան վայրկեաններ եւր ոտքը կը սահի, կան ուրիշ վայրկեաններ ալ ուր երկիրը կը փլի: Քանի՛ քանի՛ անգամ այս բարոյութեան մոլի խիղճը պնդապէս բռնած և ճզմած էր զայն: Քանի՛ քանի՛ անգամ ճշմարտութիւնը, անողոքելի ճշմարտութիւնը անոր կուրծքին վրայ դրած էր իր ծունկը: Քանի՛ցս տապալելով լոյսէն զթութիւն կոչած էր անոր: Եպիսկոպոսին իր սրտին մէջ և վրան առած այս լոյսը քանիցս լաւացած էր զայն երբ ինք կը փափաքէր կուրանալ: Քանի՛ քանի՛ անգամ այս կռիւին տապալեցին մէջ ելած կայնած էր, ժայռը բռնելով, իմաստակութեան կրթնելով, հողին վրայ քարշուելով, երբեմն խիղճը իր ներքեւը տապալելով, երբեմն ալ ինք անկէ տապալուելով: Քանի՛ քանի՛ անգամ երկդիմի բռնէ մը, ինքնամոլութեան մատնուելու և սուտումուտ պատճառաբանութենէ մը ետք լսած էր իր բարկալի խղճին ձայն որ ապիրա՛տ, գող, սրկկայ կը գոչէր իրեն: Քանի՛ցս իր անտառտ միտքը ջգաճգային սարսուռով հռչած էր պարտապանու-

թեան յայտնութեան ներքեւ: Դիմադրութիւն Աստուծոյ դէմ, զրտինք սգալի: Ո՛րքան թաքուն վէրքեր ուռնց թրիւնիւր իրեն միայն զգալի էր: Որքան կեղեքուած էր իր ողորմելի էութիւնը: Քանի՛ցս ելած կայնած էր արինաթաթաւ, վիրաւոր, գնաւիկ, լուսաւոր, սրտովին յուսահատ, այլ հոգեին հանդարտ և յաղթունէն ետք յաղթական ըլլալ զգալով: Եւ իր անարկու, լուսեղէն և հանդարտ խիղճը զայն քայքայելէն, յօշոտելէն և խորտակելէն ետք անոր վերեւը կանգ առած կ'ըսէր. Ե՛րթ արգ, հիմա խաղաղութեամբ դնայ:

Բայց, աւա՛ղ, որչափ տխուր էր այն խաղաղութիւնը զոր կը գտնէր այսպիսի սոսկալի կռիւէ մը ետք: Սակայն այն գիշեր ժանձնաւոր Վալթան զգաց թէ ա՛լ իր վերջին կռիւը պիտի ընէր:

Խնդիր մը, կակծալի խնդիր կը ներկայանար:

Նախասահմանութիւնները բոլորովին ուղիղ չէն. ուղղադիմ պողտայի մը պէս չէն պարզուելի նախատահմանելոյն առջեւ, անել ճամբաներ, անանց տեղեր, մըթին խորշեր, բազմաթիւ ճամբաներ ցուցնող քառուղիի անարկու բերաններ ունին: Ժանձնաւոր Վալթան նոյն պահուն այս քառուղիի բերաններուն ամենէն վառագաւորին առջեւ կը գտնուէր:

Բաբիլոն և Հաբին մէկգմէկ կտրող ճամբաներուն վերադոյն կէտին հասած էր: Իր առջեւն էր այդ խաւարային հատակէտը: Ինչպէս արդէն պատահած էր իրեն ուրիշ ցաւալի պարագաներու մէջ, այս անգամ ևս երկու ճամբայ կը բացուէր առջեւ. մէկը հրապուրիչ, միւսը անարկու: Ո՛րն է նախամեծարը:

Այն որ անաւոր էր, զայն ընտրել կը խրատէր Խորհրդաւոր ցուցամատ մը, ինչ զոր մենք ամենքս

ալ կը նշմարենք ամէն անգամ որ դէպի մութը կը նա-
յինք ակնապիշ:

Ժան Վալթան անգամ մը ևս ստիպուած էր ընտրե-
լու կամ սոսկալի նաւահանգիստը, կամ հրապուրելի ո-
րոգայթը:

Հոգին կրնար բուժուիլ, այլ ճակատագիրը ոչ. ու-
րեմն իրա՞ւ է այս: Անբուժելի ճակատագիր մը, ի՞նչ
սոսկալի բան:

Ժան Վալթանին ներկայացուող խնդիրը հետեւեալն
էր. Ժան Վալթան ի՞նչ կերպով պիտի վարուէր Գօզէ-
թին և Մարիօսին երջանկութեան հետ: Ինքն է այս
երջանկութիւնը ուզողն ալ, կողմն ալ. ինքը իր կամ-
քովը իր սիրտը մխած էր զայն, և հիմա դիտելով այն
երանութիւնը կրնար զգալ այն հաճութիւնը զոր զինա-
շէն մը՝ սիրտը մխուած արիւնշաղախ դանակը տաք
առք քայելէն ետք անոր վրայ իր գործարանին նշանը
տեսնելով կ'զգայ թերեւս:

Մարիօս Գօզէթինն էր. Գօզէթն ալ Մարիօսին
վայելուցն էր: Ամէն բան, նաև հարստութիւնն ունէին,
և Ժան Վալթան ինքը բրած էր այս ամէնը:

Բայց հիմա որ կար այս երանութիւնը, հիմա որ իր
առջեւ կը տեսնէ զայն, ի՞նչպէս ընթացք պիտի բռնէր
այս երանութեան նկատմամբ: Իր կամքին ներքև պիտի
պրկէ՞ր անոնց այս երջանկութիւնը. պիտի նկատէ՞ր
զայն իբր իր սեփականութիւնը: Անտարակոյս Գօզէթ
ուրիշ մըն էր. բայց ինք՝ Ժան Վալթան՝ պիտի պահէ՞ր
իրեն ինչ որ կրնար Գօզէթէն առնուլ և պահել: Մինչև
հիմա եղածին պէս այսուհետեւ ալ կարծուած, այլ յար-
գուած տեսակ մը հայր պիտի ըլլա՞ր Գօզէթին համար:
Գօզէթին տունը պիտի մտնէ՞ր հանդարտօրէն: Առանց
բան մը ըսելու իր անցեալը պիտի խառնէ՞ր այս ապա-

գային հետ: Պիտի դա՞ր հոն իբր իրաւունք ունեցող, և
դիմակ մը առնելով պիտի նստէ՞ր այս լուսաւոր յարկին
ներքև: Այս երկու անմեղներուն ձեռքերը պիտի բռնէ՞ր
իր եղեռնական ձեռքերովը և ժպտելով: Ժիլնօրմանի
օրահին հանգարտաւէտ բուխերիկին առջև պիտի եր-
կընցնէ՞ր իր ձեռքերը օրոնք օրէնքին ամօթալի ստուերը
կը կրէին իրենց ետեւէն: Գօզէթին և Մարիօսին հետ
ինքն ալ երջանկութեան մասնակցէ՞ր արդեօք: Թանձ-
րացնէ՞ր իր ճակտին վրայի մթութիւնը և անոնց ճակ-
տին վրայի ամպը: Իր աղէտալի վիճակը իբր երրորդ
մը միաւորէ՞ր անոնց երկու երջանկութեան հետ: Շա-
րունակէ՞ր իր լուսութիւնը: Մէկ խօսքով ըսենք, այս
երկու բարեբաւտիկ էակներուն քով ըլլա՞ր արդեօք
ճակատագրին սոսկալի համրը:

Երբ տեսակ մը խնդիրներ իրենց սոսկալի մերկու-
թեամբը կ'երեւան, մօրդա՝ վեր նայիլ համարձակելու
համար կը պարտաւորի վարժուած ըլլալ ճակատագրին
և անոր հանդիպումներուն: Ի՞նչ պիտի ընես, կը հար-
ցընէ սպինգսը: Բարին կամ չարը սպինգսին այս ան-
ղօքելի հարցումին ետեւն է:

Ժան Վալթան այսպէս փորձուելու օովորութիւնը
ունէր արդէն: Սպինգսին նայեցաւ ուղղակի:

Քննեց անողորքելի խնդիրը իր բոլոր հանգամանք-
ներովը:

Գօզէթ, այն սիրուն կեանքը, այս նաւաբեկին
լաստն էր: Ի՞նչ ընէր նաւաբեկը: Յարէ՞ր այս լաստին,
թէ ոչ թողուր զայն:

Եթէ յարէր, նաւաբեկութեան աղէտէն կ'ազատէր,
նորէն դէպի արեւը կը վերանար, թող կուտար որ իր
զգեստներէն և մազերէն հօսի դառնահամ ջուրը, կ'ա-
զատէր, կ'ապրէր:

Թողո՞ւր արդեօք լաստը:

Այն ատեն անդունդը կը գահավիժէր:

Այսպէս իր մտքին հետ տրամադին կը խորհրդակցէր, կամ լաւ եւ է ըսել, կը կռուէր. կատաղաբար ինքն իր ներսը կը խուժէր, երբեմն իր կամքին, երբեմն ալ իր համոզումին դէմ յարձակելով:

Ժան Վալժանին համար բարեբաղդութիւն մը եղաւ լացած ըլլալը: Այս լացը թերեւս յուսաւորեց զինքը: Սակայն օկիզըր անադորոյն եղաւ: Մըրիկ մը ժամանակաւ զայն Արքայի ատենանը մղող մըրիկէն աւելի ամենի փոթորիկ մը ելաւ իր ներսը: Անցեալը բերելով ներկային դէմ կը դնէր. կը համեմատեր և կը հեծկըլատէր: Երբ բացուեցաւ արտասուքին թումըր, յուսաբեկը գալարուեցաւ:

Ինքզինքը ձերբակալուած կ'զգար:

Աւա՛ղ, մեր ինքնասիրութեան և պարտաւորութեան ըրած այս անհնարին մենամտարին մէջ մոլորելով, կատգելով, տեղի տալու հարկէն զայրաւանդով, ինքզինքնիս քաջաբար պաշտպանելով, փախչելու հրահարք մը յուսալով, ելք մը փնտռելով երբ այսպէս քայլ առ քայլ կը նահանջենք մեր անփոփոխելի տեսլականին առջեւէն, քանի՞օն յանկարծակեան և թղէտալի է այն դիմադրութիւնը զոր մեր ետեւը կը գտնենք պատի մը հանդիպելով:

Նուիրական մթութեան խոչնդոտ մը ըլլալը զգա՛ւ:

Զգա՛լ թէ սարսափելի է աներեւոյթը, ո՛հ, ի՛նչ չարչարանք:

Ուրեմն խղճին պահանջումները վերջ չունին ընաւ: Ըստ այնմ վարուէ՛, ՊրիւՅոս, ըստ այնմ վարուէ՛, Կատոն: Անյատակ է խիղճը, վասն զի Աստուած է: Մարդս այս հորը կը նետէ իր բոլոր կեանքին աշխատ-

տութիւնը, հոն կը նետէ իր բաղդը, հոն կը նետէ իր հարստութիւնը, հոն կը նետէ իր յաջողութիւնը, հոն կը նետէ իր ազատութիւնը կամ հայրենիքը, հոն կը նետէ իր բարեկեցութիւնը, հոն կը նետէ իր հանգրստութիւնը, հոն կը նետէ իր ուրախութիւնը: Շարունակէ՛, շարունակէ՛, շարունակէ՛: Պարպէ՛ անօթը, ծռէ՛ քաժակը: Պէտք է վերջապէս նաև իր սիրտը նետել հոն:

Հին դժոխոց մշուին մէջ տեղ մը այսպիսի տակաւ մը կայ:

Մարդուս վերջապէս ներելի չէ՞ մերժել: Անսպասելին միթէ կրնա՞յ իրաւունք մը ունենալ: Մի՞թէ մարդկային զօրութիւնը կրնայ դիմանալ անվերջանալի շղթաներուն: Ո՞վ կրնայ պախարակել Սիզիփոսը և Ժան Վալժանը երբ կ'ըսեն. Ա՛լ կը բաւէ:

Նիւթին հնազանդութեան սահմանը չփոխու է. մի՞թէ հոգիին հնազանդութեան համար ալ սահման մը չկա՞յ: Եթէ մշտնջենական շարժումը անկարելի է, միթէ պահանջելի՞ է մշտնջենական անձնուիրութիւնը:

Առաջին քայլը բան մը չէ. վերջինն է դժուարը: Շանմաթիէօյի գործը ի՞նչ էր Գոգէթին ամուսնութեան և ասոր հետեւութեան քով: Վերստին թիարաւը մըտնելը ի՞նչ է համեմատելով չէտթեան անդունդը մտնելուն հետ:

Ո՛հ, քանի՞օն տխուր է դէպ անդունդը իջեցնող սանդուղին առաջին բազրոտը: Ո՛հ, քանի՞օն խաւարին է երկրորդը:

Այս անգամ ինչպէս կտրելի էր գլուխը հետեացնել:

Մարտիրոսութիւնը չոգիին պէս կը ցօլանայ, բայց մաշողական է այս ցոլումը: Այսպիսի մարտիրոսութիւն չարչարանք մըն է որով մարդս կը նուիրագործուի: Առջի բոպէին ան կրնայ հաւանիլ այս չաբչարանքին,

կը նստի հրաշէկ երկաթէ գահին վրայ, ճակատին վրայ կը դնէ հրաշէկ երկաթէ պսակը, կ'ընդունի հրաշէկ երկաթէ գունդը, բայց անկէ ետք պէտք է հազնիլ նաեւ բոցեղէն վերարկուն, և միթէ չկայ վայկեան մը որ ուղորմելի մարմինը կ'ապստամբի և ուր մարդս կը հրաժարի շարչարանքէն:

Ժան Վալթան վհատութեամբ հանդարտեցաւ:

Լոյսին և մթութեան խորհրդաւոր կշիռին երկակողմանի ընտրութիւնները կշռեց, մտաբերեց, գիտեց:

Այս ընտրութեանց մէկն էր այն երկու փողփողուն անմեղները իր թիարանին բռնի մասնակցեցնել, միւսն էր ինքզինքը սուղել իր անհրաժեշտ վիճին մէջ: Մէկ կողմն էր Գօզէթը զոհել, միւս կողմն էր ինքզինքը զոհել:

Ո՛րը եղաւ իր վերջնական ընտրութիւնը:

Ի՞նչ որոշում բրաւ: Ներսէն ի՞նչ վերջնական պատասխան տաւաւ ճակատագրին անկաշառակութեամբ հարցութեան: Ի՞նչ դուռ բանալու հաւանեցաւ: Իր կեանքին ո՞ր կողմը գոցել և դատապարտել որոշեց: Ի՞նչ եղաւ իր ընտրութիւնը զինքը չըջապատող այս անշափելի դարու վերներուն մէջ: Ի՞նչ եղաւ իր ընդունած վերջին միջոցը: Այս երկու վիճերէն որո՞ւն նշան մը բրաւ գլխովը:

Գիշերն ի բուն տեղեց իր անարկու մտախոհութիւնը: Միեւնոյն գիրքով, այն անկողնին վրայ բոլորովին ծռած, բողոյին ծանրութեան ներքեւ ծնրադրած, թերեւ աւաճ, խորտակուած, ձեռքերը պրկուած, բեւեռները քակելով խաչէն վար առնուող և երեսի վրայ դետինը նետուող խաչեցեալի մը պէս թեւերը ուղղանկիւնապէս տարածելով մինչեւ առաւել կեցաւ: Տառներկու ժամ, ձմեռային երկար գիշերի մը տառներկու ժամը այսպէս անցուց՝ սառնահար, անշարժ և անմունչ: Դիակի մը

պէս անշարժ էր ինք, մինչդեռ իր խորհրդածութիւնը գետին կը դատորուէր և կը թռչէր երբեմն իբր հիդրա մը, երբեմն ալ իբր արծիւ մը: Ո՛վ որ անոր այս անշարժութիւնը տեսնէր, պիտի կարծէր թէ մեռեալ մըն էր ան. յանկարծ ջղաձգային ստատումով մը սարսափեցաւ, և սկսաւ Գօզէթին զգեստները համբուրել իր շուրթովը որ անոնց կցուած էր. այն ատեն էակ մը կը տեսնէր թէ կենդանի է ժան Վալթան:

Էսօկ մը. ո՞վ կրնար ըլլալ այն՝ քանի որ առանձին էր ժան Վալթան և քանի որ ոչ ոք կրար սենեակին մէջ:

Այն էակը որ խաւարի մէջ է:

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ԳԻՐԻ

ԲԱԺԱԿԻՆ ՎԵՐՋԻՆ ԿԱԹՈՒԼԸ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ԵՅՐԱՆԵՐՈՐԴ ԿԱՄԱՐՆ ԵՒ ՈՒԹԵՐՈՐԴ ԵՐԿԻՆԻՔԸ

Հարսնիքի հետեւեալ օրերը մենական են: Այն օրը երջանիկները լուկ իրենց երջանկութեան վրայ կը խորհին, նաեւ քիչ մը ուշ քնացած կ'ըլլան. երկու իրողութիւն որոնք կը յարգուին: Այցելութեանց և շնորհաւորութեանց ազմուկը ետքը կ'սկսի: Փետրուար 17ի առտուն, կէս օրէն քիչ մը ետք Պասգ՝ փետրաւելը և սեղանի ղենջակը ձեռքը՝ իր նախասենեակին հաւքըտուքովը զբաղած միջոցին դրան կամաց մը զարնուելիւ լսեց: Առաւօտէն ի վեր դեռ զարնուած չէր դուռը. այսպիսի օր մը խռնամութիւն մըն է դուռը չգործել: Պասգ բացաւ դուռը և Պ. Յօշլըվանը տեսաւ: Ծառան Պ. Յօշլըվանը սրահը տարաւ որ տակաւին խափանու-

րար իրերով լի և տակնուվրայ էր և որ առջի օրուան ուրախութեանց պատերազմական դաշտին կերպարանքը ունէր:

— Մի՛ զարմանաք, պարոն, ուշ արթնցանք, ըսաւ Պասգ:

— Տէրդ ելա՞ւ անկողնէն, հարգուց ժանձնալիտան:

— Պարոնին թեւը լինչպէս է, պատասխանեց Պասգ:

— Լաւագոյն է: Տէրդ ելա՞ւ անկողնէն:

— Որը. հի՛նք թէ նորը:

— Պարոն Բօնմէրսին:

— Պարոն Պառօնը, ըսաւ Պասգ, կանգ առնելով:

Պառոն մը Պառոն է մանաւանդ իր ծառաներուն համար: Պառոնութենէ բան մըն ալ անոնց կը յատկանայ. կը պատկանի անոնց ինչ որ փրկութեան մը թերեւ անուանէ տիպոգրֆէն ցայտող բեկոր մը. այս բեկորը կ'ողորձէ ծառաները: Այս առթիւ հարկ կը համարինք ըսել թէ Մարիուս հիմա ակամայ Պառոն էր թէ՛ անաչ ազմավար հանրապետական մը ըլլար ինչպէս դործքով ալ հաստատած էր: Ընտանիքին մէջ պզտիկ յեղաշրջում մը եղած էր այս տիպոգրֆին վրայ. հիմա Պ. Ժիլնօրմանն էր պառոնութեան տիպոգրֆին կարեւորութիւն տուողը, մինչդեռ Մարիուս բանի տեղ չէր դնէր զայն: Սակայն Բօնմէրսի զնդապետը «Զաւակս տիպոգրֆի տիպ կրէ» ըսած էր: Մարիուս կը հնազանդէր: Մանաւանդ թէ պառոնութիւն մը ըլլալուն չափազանց կը հրճուէր Գօզէթ որու սրտին մէջ կ'սկսէր երեւալ կնուութիւնը:

— Պարոն Պառօնը, կրկնեց Պասգ: Եթեմ տեսնեմ. եթեմ ըսեմ թէ Պ. Յօշլըվանը եկած է:

— Զէ՛, Մի՛ ըսեր թէ ես եմ եկողը: Ըսէ՛ իրեն թէ մէկը կ'ուզէ առանձին խօսիլ իր հետը, և անունս մի՛ տար:

— Ա՛հ, գոցեց Պասգ:

— Կ'ուզեմ անաղնկալ զարմանք մը պատճառել անոնց:

— Ա՛հ, կրկնեց Պասգ, այս երկրորդ Ա՛հը իբր ասպինին բացատրութիւն տալով ինքն իրեն:

Ապա դուրս ելաւ:

Ժան Վալթան մինակ մնաց:

Ինչպէս ըսինք, սրահը բոլորովին տակնուվրայ էր: Կարծես թէ ուշադրութեամբ մտիկ ընող մը տակաւին կրնար լսել հարսնիքին անորոշ աղմուկը: Տախտակամածին վրայ ծաղկապսակներէ և գլուխի զարդերէ ինկած ամէն տեսակ ծաղիկներ կային: Մինչև վերջը այրած մոմերը ճառերուն աշտանակներուն վրայ մոմէ շթաքարեր կ'աւելցնէին: Կարասիներուն և ոչ մէկը իր տեղն էր: Սրահին խորշերը երեք կամ չորս թիկնաթոռներ իրարու մօտեցած և շրջան կազմած ըլլալով կարծես թէ տակաւին խօսակցութիւն մը կը շարունակէին: Սրահը ամբողջ զուարթ երեւոյթ մը ունէր: Մեծած հանդէս մը դեռ տեսակ մը վայելչութիւն կ'ունենայ: Երջանկութիւն ունեցաւ այն: Այն տակնուվրայ աթոռներուն վրայ, այն թառամող ծաղիկներուն մէջ, այն մարած ճրագներուն տակ ուրախութեան վրայ մը տածեցին: Արեւը ճառին յաջորդելով սրահը կը մտնէր զուարթութեամբ:

Քանի մը ըսպէ անցաւ: Ժան Վալթան անշարժ կը կենար հոն ուր ձգած էր զինք Պասգ: Տեղոյն էր դէմքը: Աչքերը այնքան գոգաձեւ և տքնութեան պատճառաւ այնքան ընկղմած էին ակնակապիճին տակ որ գրեթէ աներեւոյթ կ'ըլլային: Իր սև թիկնոցը մինչև առտու հագնուած զգեստի մը յոգնաբեկ ծալքերը ունէր: Արմուկները ճերմկած էին այն ստեւէն զոր չօխան

կ'առնէ ճերմակեղէնի հետ շփուելով: Ժան Վալթան առջերուն քով արեւէն տախտակամածին վրայ դրագրուած պատուհանին կը նայէր:

Դուռը ձայն մը ըրաւ: Ժան Վալթան վեր ըրաւ աչքերը:

Մարիուս ներս մտաւ. գլուխը բարձր, բերանը զուարթագին, ճակատը փոփոխուն, նայուածքն ալ յաղթական էր, իսկ դէմքին վրայ չեմ գիտեր ինչպիսի լոյս մը կար: Մարիուս ևս չէր քնացած:

— Վա՛յ, դո՛ւք էք եղեր, հայր, գոչեց Ժան Վալթանը նշմարելով. սա ապուշ Պասգը բան մը ծածկել ուզողի մը դէմքը ունէր: Բայց շատ կանուխ եկեր էք: Տակաւին կես օրը կէս ժամ անցած է: Գոզէթ գնացած է:

Մարիուսի Պ. Ֆօշլըվանը Հայր անուանելը կը նշանակէր, Անթերի երջանկութիւն: Ինչպէս գիտենք, իրենց մէջ զառիվեր, ստոնութիւն և զգուշութիւն ունէին միշտ. կտրուելու կամ հալելու յատուկ սառոյց կար: Մարիուս այն աստիճան աբրջիւ էր որ զառիվերը կը ցածնար, սառոյցը կը հալէր և Պ. Ֆօշլըվան հայր մը կ'ըլլար ինչպէս Գօզէթին նոյնպէս և իրեն համար:

Մարիուս շարունակեց. խօսքերը կը յորդէին իրմէ, յորդում որ ուրախութեան այս երկնային զրգոտմանքուն յատուկ է:

— Ո՛րքան ուրախ եմ ձեզի տեսնելու: Եթէ գիտնայիք թէ ո՛րքան ցաւեցանք երէկ նկատելով որ ձեզմէ զրկուած էինք: Բարի լո՛յս, հայր: Ի՞նչպէս է ձեռքերնիդ: Լաւագոյն է, այնպէս չէ՞:

Եւ ինքն իրեն տուած բարի պատասխանէն գոհ ըլլալով՝ շարունակեց.

— Երկու քնիս երկար ատեն ձեր խօսքը ըրինք:

Ո՛րքան կը սիրէ եղեր ձեզի Գօզէթ: Մի՛ մոռնաք թէ հոռ է ձեր սենեակը: Այլ չենք ուզեր Օմ-Արմէ փողոցին կողմը հանդիպիլ: Ամենեւին չենք ուզեր: Ի՞նչպէս կրցաք երթալ բնակիլ առանկ փողոց մը որ հիւանդ, մրմռող, ագեղ փողոց մըն է, որու մէկ ծայրը քաղաքադուռ մը կայ, ուր մարդ կը մտնէ և ուր կտրելի չէ մտնել: Հոս պիտի գաք տեղաւորուիք: Այսօր իսկ եկէ՛ք, տեղաւորուեցէ՛ք: Թէ ոչ կոիւի պիտի բռնուիք Գօզէթին հետ: Կ'ուզէ որ երկուքնիս ալ իր կամքին համեմատ վարուինք, գիտնաք հա՛: Տեսաք արդէն ձեր սենեակը որ ճիշդ մերինին քովն է, և պարտէզներու վրայ կը նայի: Կղպակը նորոգել տուինք. անկողինը չինուեցաւ, բոլորովին պատրաստ է. ա՛յլ եկէք: Գօզէթ ձեր անկողինին քով իւթրի թաւիչով ծածկուած հին և մեծ թիկնաթոռ մը դնել տուաւ և ըսաւ թիկնաթոռին, հանգչեցո՛ւր զայն: Ամէն տարի գարնան եղանակին մէջ պատուհաններու դիմացը ազատաներուն վերայ սոխակ մը կուգայ: Ձեր ձախ կողմն է սոխակին բոյնը: Գիշերը սոխակը պիտի երգէ, ցորեկն ալ Գօզէթ պիտի խօսի: Բոլորովին պայծառ է սենեակնիդ: Գօզէթ հոն պիտի տեղաւորէ գիրքերնիդ, դուք նաւապետին ճամբորդութեան գիրքը, միւսն ալ, այսինքն Վառնուս վէպին ճամբորդութեան գիրքը: Պիտի կարգադրէր ձեր միւս ամէն գործերը: Կարծեմ պղտիկ պայուսակ մը ունիք որմէ չէք բաժնուիր. առօր համար ալ յատկապէս տեղ մը պատրաստեցի: Մեծ հայրս դրաւեցիք: Կը յարմարիք իրեն: Միատեղ պիտի ապրինք: Ուխտ գիտէ՛ք: Մեծ հաճութիւն պիտի պատճառէք մեծ հօրս եթէ ուխտ գիտէք: Արդարութեան պալատը գտնուած օրերս դուք պիտի տանիք Գօզէթը շրջագայելու: Ձեր թեւը պիտի տանէք, ինչպէս ժամանակաւ, գիտէք ես՝

կ'առնէիք լիւքսէնպուրկի մէջ: Բացարձակապէս որոշած ենք երջանիկ ըլլալ բոլորովին: Դուք ալ մեր երանութեան պիտի մասնակցիք, լսեցի՞ք. հայր: Նայեցէ՛ք ինչ կ'ըսեմ, այսօր մեզի հետ պիտի ճառէք, տոյնպէս չէ՛: — Պարսն, ըսաւ ժան Վալթան, ձեզի բան մը ունիմ ըսելու: Ես վաղեմի եղեռնագործ մըն եմ:

Ինչպէս ահանջին նոյնպէս և մտքին համար կրնան իրենց սահմանէն անդին անցնիլ ըմբռնելի կծու ձայները: Պ. Ֆօլլըվանին բերնէն ելլող և Մարիուսի ահանջը մտնող այս լեւ վաղեմի եղեռնագործ մըն եմ: Խօսքը իր բնական սահմանէն անդին կ'երթար: Մարիուս չհասկցաւ: Թուեցաւ իրեն թէ բան մը լսեց, բայց չգիտցաւ թէ ինչ էր լսածը, և բերանաբաց մնաց: Այն ատեն նշմարեց թէ ահարկու էր իրեն հետ խօսող մարդը: Մարիուս իր անհնարին ցնծութեամբը համակուած ըլլալով՝ տակաւին չէր նշմարած այս սոսկալի տօգուենութիւնը:

Ժան Վալթան քակեց իր աջ թեւը բռնող սև վըղնօցը, քակեց նաև ձեռքը փաթթած լաթը, բացաւ իր բթամատը և Մարիուսին ցուցուց:

— Ձեռքս բան մը չունի, ըսաւ:

Մարիուս բթամատին նայեցաւ:

— Բնաւ. բան մը չունեցայ այս մատիս վրայ, կրկնեց ժան Վալթան:

Իրօք վէրքի ամենափոքր հետք մը անգամ չունէր մատը:

Ժան Վալթան շարունակեց.

— Կը վայէր որ ներկայ չգտնուէի ձեր ամուսնութեան: Բացակայեցայ որքան որ կրցայ: Այս վէրքը ունենալ կկոծեցի որպէս զի խարդախութիւն մը չընեմ, որպէսզի ամուսնութեան պայմանագիրը անվաւեր չընեմ, որպէսզի ստորագրելու չստիպուիմ:

— Ի՞նչ կը նշանակէ այդ, թոթովեց Մարիուս:

— Կը նշանակէ թէ ժամանակաւ թիարանը նետառած եմ, պատասխանեց ժան Վալթան:

— Հիմա կը խենթենամ, գոչեց Մարիուս՝ տհաճեկ:

— Պարոն Բօնմէրսի, ըսաւ ժան Վալթան, առանձինը տարի թիարանը կեցայ: Գողութեան համար: Ապա մշտնջենապէս դատապարտուեցայ, դարձեալ գողութեան համար, վերապարտութեան համար: Այս միջոցէն թիարանի փախստական մըն եմ:

Մարիուս որքան ալ ուզէր չընդունիլ իրողութիւնը, մերժել եղելութիւնը, դիմադրել յայտնութեան, կը պարտաւորէր հաւանիլ: Սկսաւ հասկնալ, և չափազանցութեամբ հասկցաւ, չափազանցութիւն որ սովորաբար կ'ըլլայ այսպիսի պարագայի մէջ: Ներքին սոսկալի փայլակի մը սարսուռը ունեցաւ. բան մը մտածեց նոյն միջոցին, բան մը որ սասանեցուց զինքը: Ապագայի մէջ իրեն համար տձեւ ճակատագիր մը ընդունարեց:

— Ամէն բան ըսէք, ամէն բան ըսէք: Գողէթին հայրն էք, գոչեց:

Եւ անմեկնելի սոսկումի շարժումով երկու քայլ առաւ դէպի ետ:

Ժան Վալթան վեր բրաւ գլուխը այնպիսի վեհապանծ դիրքով որ կարծես թէ մինչեւ ձեղունը բարձրանար:

— Հարկ է որ հոս հաւատաք ինծի, պարոն, թէ և մեզի պէս մարդերու երգումը արդարութեան առջեւ ընդունելի չըլլայ...

Հոս պահ մը լռեց, ապա տեսեակ մը բացարձակ և գերեզմանական իշխանութեամբ շարունակեց՝ յամբար խօսելով և վանկերը ծանր ծանր արտասանելով.

... Պիտի հաւատաք ինծի: Ես Գողէթին հայրը ըլլամ. առաջի Աստուծոյ կ'երգնում թէ ոչ: Պարոն Պառոն Բօնմէրսի, ես Յալբրոյի գիւղացի մըն եմ: Մտռ յատանելով ապրուստ կը ճարէի: Անունս Յօլլըվան չէ, այլ ժան Վալթան: Գողէթին հետ ամենափոքր ազգականութիւն մը չունիմ: Հանգիստ եղիբ:

— Ո՞վ կ'ապացուցանէ... թոթովեց Մարիուս:

— Ե՛ս: Վասնզի ես եմ ըսողը:

Մարիուս այս մարդուն նայեցաւ: Ժան Վալթան սոսկալի էր և հանդարտ: Որ և է ստախոսութիւն մը չէր կրնար ելնել այսպիսի հանդարտութենէ մը: Անկեղծ է ինչ որ ստանահար է: Այս գերեզմանական սառնութեան մէջ ճշմարտութիւնը կ'զգացուէր:

— Կը հաւատամ ձեր խօսքին, ըսաւ Մարիուս:

Ժան Վալթան գլուխը խոնարհեցուց կարծես նշանակելու համար Մարիուսի պատասխանը, և կրկնեց.

— Ի՞նչ ել Գողէթին համար. անցորդ մը: Ասկէ առաւ տարի առաջ անոր էութիւն ունենալը չէի գիտեր: Ստոյգ է թէ կը սիրեմ զինքը: Մարդ երբ մանկուհիի մը հետ կ'ապրի անոր մանկութենէն ի վեր, և երբ ինքն ալ ծեր մըն է, հարկաւ կը սիրէ զայն: Երբ ծեր ենք, կ'զգանք թէ ամէն պզտիկ մանկանց համար մեծ հայր ենք: Կարծեմ կրնաք ենթադրել թէ ես ալ ունիմ բան մը որ սրտի կը նմանի: Գողէթ որբուհի մըն էր: Հայր, մայր չունէր: Կարօտ էր ինծի: Ահա այս պատճառաւ սկսայ սիրել զայն: Մանուկները այնքան տկար արարածներ են որ մարդս, ո՞վ կ'ուզէ թող ըլլայ, նաև ինծի պէս մարդ մը կրնայ անոնց պաշտպանը ըլլալ: Ես այս պարտքս կատարեցի Գողէթին նկատմամբ: Իրաւ է որ չեմ կարծեր թէ կարելի ըլլայ բարեգործութիւն մը անուանուիլ այսպիսի պզտիկ բան մը. բայց

եթէ բարեգործութիւն մըն է այս, ենթադրեցէ՛ք թէ ըրի այս բարութեան գործը: Արձանագրեցէ՛ք այս մեղմարար պարագան: Այսօր Գօղթթ կը գտաուի իմ կեանքէս. կը զատուի մեր երկու ճամբաները: Այսուհետեւ բան մը չեմ կրնար ընել անոր համար: Տիկին Բօնմէրսի է ան: Փոխուեցաւ իր նախախնամութիւնը: Եւ այս փոփոխութիւնը շահաւոր է Գօղթթին համար: Իսկ վեց հարիւր հազար Փրանքին գալով որու վրայ չէք խօսիր դուք, ահա ըսեմ՝ ձեր մտածումը կանխելով. այն գովմամբ անհոգ մըն է: Այս աւանդը ի՞նչպէս ձեռքս կը գտնուէր: Ի՞նչ հարկ կայ գիտնալու: Աւանդը կը վերադարձնեմ, ինձմէ աւելի պահանջուելիք բան մը չկայ: Կ'ամբողջացնեմ հառուցումը բուն անունս աւելով: Աս ալ ինծի վերաբերեալ խնդիր մըն է: Ինծի համար կարեւոր է և կ'ուզեմ որ գիտնաք թէ ո՛վ եմ ես: Եւ ժան Վալթան Մարիուսին ետեւը նայեցաւ:

Մարիուսին ամէն զգացածները աղմկալի և խառն ի խառն էին: Ճակատագրին ինչ ինչ փոթորիկները մեր հոգիին մէջ կը կազմեն այսպիսի ալիքներ:

Մենք ամէնքս ալ ունեցած ենք այնպիսի վրդովալի վայրկեաններ, ուր ամէն բան կը ցրուի մեր մըտտին մէջ. կ'ըսենք ինչ որ առաջին անգամ մեր միտքը կուգայ, թէ և մեր բաժը չէ միշտ ինչ որ կը պարտաւորէինք ըսել: Կան անանկ բաներ զոր երբ յանկարծ կը լսենք չենք կրնար վերցնել և որոնք իբր աղէտաւոր զինք մը կը գինովցնէ մեզի: Մարիուս իր առջեւ պարզաւոր այս նոր դիրքէն այնքան ապուշ կտրած էր որ կործես այն մարդուն դէմ թշնամութիւն կ'զգար իրեն այսպիսի խոստովանութիւն մը ընելուն համար:

— Բայց վերջապէս ինչո՞ւ այս բաները կ'ըսէք ինծի, գոչեց: Ի՞նչ բան կը բռնադատէ զձեզ ըսելու:

Կրնայիք պահել գաղտնիքնիդ: Ոչ մտանուած, ոչ հաւածուած, ոչ ալ պաշարուած էք: Քանի որ յօժար կամօք այսպիսի գաղտնիք մը ինծի յայտնեցիք, հարկաւ պատճառ մը ունիք: Լինցուցէ՛ք: Ուրիշ ըսելիք ալ ունիք: Ի՞նչ դիտաւորութեամբ խոստովանեցաք ինծի այս բաները: Ինչ է պատճառը:

— Պատճառը, պատասխանեց ժան Վալթան այնքան ցած և խորին ձայնով մը որ կարծիս թէ աւելի ինքն իրեն կը խօսէր քան թէ Մարիուսին: Իրօք ի՞նչ պատճառաւ այս վաղեմի եղեռնագործը գալով. «Վաղեմի եղեռնագործ մըն եմ», կ'ըսէ: Այո՛, ես ալ կը խոստովանիմ թէ տարօրինակ է պատճառը: Այս պատճառն է բարեկրթութիւնը: Դժբաղդ բան մը օւնիմ ես, այսինքն սրտիս մէջ թել մը կայ որ կը կապէ զիս: Մարդուս ձերութեան ժամանակ մանաւանդ հաստատուն են այս թելերը, որոնք կը դիմանան, մինչդեռ բոլոր կեանքը անոնց բալորտիքը կը քայքայուի: Եթէ կրցած ըլլայի քաշել և կտրել այն թելը, քակել կամ կտրել կապը, մեկնիլ և հեռու տեղեր երթալ, կ'ազատէի, բաւական է որ մեկնէի. Պուլոյի փողոցը ուղեկառքեր կան. դուք երջանիկ էք. կ'ուզէի մեկնիլ: Այնպէս կարեւոր այս թելը, վրայէն քաշեցի, բայց դիմացաւ, չկտրուեցաւ, սիրտս թելին հետ կը քաշէի: Այն ատեն ըսի. Հոն միայն կրնամ ապրիլ: Պէտք է որ մնամ: Է՛ աղէկ. ի՞նչու չկենայի առանց բան մը ըսելու. իրաւունք ունիք, ապուշ մըն եմ: Տան մէջ սենեակ մը կուտաք ինծի, Տիկին Բօնմէրսին զիս շատ կը սիրէ, ընդունէ՛ և հանգչեցուր զայն, կ'ըսէ այն թիկնաթոռին. ձեր մեծ հօր ուզածն ալ զիս իր հետ ունենալ է, կը յարմարիմ իրեն. ամէնքս միատեղ պիտի բռնակինք, միատեղ պիտի ճաշենք, թերեւ պիտի տունեմ

Գօզէթը... — Տիկին Բօնմէրօն, ներեցէք, վարժուած ըլլալու համար Գօզէթ ըսի, — միեւնոյն յարկի ներքե պիտի ըլլանք, միեւնոյն սեղանը, կրակը, ձմեռը բուխերիկին միեւնոյն անկիւնը, ամառն ալ միեւնոյն պըտոյաները պիտի ունենանք, ասոնք ուրախութիւն են, երջանկութիւն են, ամէն բան են ասոնք: Իբր մէկ ընտանիք պիտի ապրինք: Ընտանիք:

Ժան Վալժան այս բառը ըսելէն ետք անաւոր եղաւ: Թեւերը կուրծքին վրայ խաչաձեւեց, ոտքերուն քով տախտակամածը դիտեց իբր թէ ուզէր վիճի մը փութել հոն, և իր ձայնը յանկարծ ահաղին եղանակ մը տուաւ:

— Ընտանիք. ոչ: Ես որ և իցէ ընտանիքէ չեմ: Ձեր ընտանիքէն չեմ: Ոչ ալ մարդերու ընտանիքէն եմ: Ես աւելորդ եմ այն տուներու մէջ ուր մարդիկ իրօվի կ'ապրին: Կան ընտանիքներ, բայց ինծի համար չեն: Ես թշուառ եմ, դուրսն եմ ես:

Հայր մը, մայր մը ունի՞մ արդեօք. գրեթէ կը տարակուսիմ: Այն օրը որ Ետրգեցի մանկուհին, ա՛լ ամէն բան լմնցաւ ինծի համար. երբ ահասայ թէ երջանիկ է ան, թէ ա՛լ առաւ իր սիրած մարդը, թէ բարի ծերունի մը կայ քովը, թէ երկու հրեշտակներու ընտանիք մը կայ, թէ ամէն ուրախութիւնները այս տունին մէջն են և թէ բարի էր այս ամէնը, ինքնիրենս ըսի. Դո՛ւն մի մտնէր այս տունը: Իրա՛ւ է որ կրնայի գտել, ամէնքդ ալ խաբել, Պ. Ֆօշլըվան մնալ: Քանի որ Գօզէթին չա՛նը կը պահանջէր, կրցայ ստել. բայց հիմա քանի որ ինծի համար էր, չէի կրնար սուտ խօսիլ: Բաւակա՛ն է որ լռէի, և ամէն բան կը շարունակուէր: Կը հարցնէք ինծի թէ ինչ բան կը բռնադատէ զիս խօսելու, ամբօրինակ բան մը, խիղճս: Սակայն դիւրին էր լռել, եթէ

ուզէի: Դիչերն ի բուն չքնացայ այս մասին ինքզինքս համոզել կարենալու համար. զիս կը խոստովանցնէք, և ձեզի ըսածս այնքան տարօրինակ է որ իրաւունք ունիք զիս խոստովանցնելու: Լա՛ւ, ըսե՛մ օւրբմնայն՝, դիտնաք որ դիչերն ի բուն արթուն կեցայ ինքնիրենս պատճառ գտնելու համար, և իրք չատ իրաւացի պատճառներ գտայ. ըրի ինչ որ կրցի ընել, բայց երկու բան կայ որոնց մէջ չկրցայ յաջողիլ. ցածողեցայ ոչ կտրելու ասն թելը որ հոս սրտէս բռնած, պնդած և կապած է զիս, ոչ ալ լռեցնելու մէկը որ հետս ցածէն կը խօսի երբ մինակ կ'ըլլամ: Այս պատճառաւ այս առաւել եկայ ձեզի խոստովանելու ամէն բան: Ամէն բան, կամ գրեթէ ամէն բան: Ուրիշ բաներ ալ կան ըսելիք. բայց կարեւորութիւն չունին և միայն ինծի կը վերաբերին, ուստի ինծի կը պահեմ գտնոնք: Հարկաւոր եղածը դիտէք: Ուրեմն ահա գաղտնիքս առի և ձեզի բերի: Ձեր ժողովը յայտնապէս պարզեցի գաղտնիքս: Դիւրին չէր այսպիսի որոշում մը ընելը: Երէկ գիշեր մինչև առտու ինքզինքիս հետ կ'ուռեցայ: Ա՛հ, միթէ կարծէք որ չըսի ինքնիրենս թէ ասիկա Շանմաթիէօյի գործին չէր նմաներ, թէ անունս պահելով գէշութիւն չէի ըներ որ և է մարդու. թէ Ֆօշլըվան անունը բուն իսկ Ֆօշլըվանէն տրուած էր ինծի իբր ետախտագիտական տրիտուր ծառայութիւն մը, թէ կըրնայի շատ աղէկ պահել այն անունը. թէ երջանիկ պիտի ըլլայի այն սենեակին մէջ զոր կուտաք ինծի. թէ ամէնեւէն ներդրութիւն մը չպիտի տայի, թէ ես իմ սենեակս պիտի ապրէի առանց բանի մը խառնուելու և թէ դուք Գօզէթը ունենալով ես ալ միեւնոյն տանը մէջը ըլլալու գաղափարը պիտի ունենայի: Իւրաքանչիւր ոք համեմատաբար երջանիկ պիտի ըլլար: Պարոն Ֆօշլըվան

ըլլալէն չհազարիւր ամէն բան կը կորգողորէր: Այո՛, ամէն բան կը կարգադրէր: Այո՛, ամէն բան, հոգիէս ի դատ: Վրաս և չորս կողմս ուրախութիւն կար, բայց հոգիս ներսը մութ կը մնար: Երջանիկ ըլլալը բաւական չէ, պէտք է նաեւ գոհ ըլլալ: Այսպէս Պ. Ֆօլլըվան պիտի մնայի, այսպէս բուն դէմքս պիտի ծածկէի, այսպէս ձեր ցնծումին՝ առջեւ հանգոյց մը պիտի ունենայի, այսպէս ձեր պայծառ լոյսին մէջ խաւար պիտի ունենայի, այսպէս՝ առանց զգուշացէք գոչելու՝ պարզապէս ձեր տունը մտցուցած պիտի ըլլայի իմ թիարանս. ձեր սեղանը պիտի նստէի խորհելու թէ կը վըռնուէիք զիս եթէ ով ըլլալս գիտնայիք. թող պիտի տայի որ ծառայեն ինծի այնպիսի սպասուորներ որոնք եթէ ով ըլլալս գիտնային, ի՞նչ պօղալի բան, գոչէին թերեւ: Ձեզի պիտի դպչէի արմուկովս զոր իրաւունք ունիք մերժելու: Ձեզի հետ ձեռք ձեռքի տալովս նենգութիւն ըրած պիտի ըլլայի: Ձեր տանը մէջ հաւասարապէս պիտի յարգուին պատկառելի սպիտակ մազեր ու խայտառակութեամբ սպիտակ մազեր. ձեր մտերմական և առանձնական ժամերուն մէջ երբ ամէն սիրտերը կարծէին բոլորովին բացուած ըլլալ, երբ չորսերնիս միասին ըլլայինք, այսինքն ձեր մեծ հայրը, դուք երկուքնիդ և ես, անծանօթ մը պիտի գտնուէր ձեր մէջը: Ձեր կեանքին մէջ ձեզի հետ քով քովի պիտի ըլլայի, սոսկալի հորիս խուրը բնաւ չբանալու միակ հոգն ունենալով: Այո՛, ես որ մեռած եմ՝ իմ ներքեւ պիտի պրկէի ձեզի որ կենդանի էք:

Գողթին ա՛լ ինծի պիտի դատապարտէր մշտնջենապէս: Դուն, Գողթի և ես թիապարտութեան գըլխարկը պիտի կրէինք միասին: Մի՞թէ չէք տարտիր: Հիմա մարդերուն ամենէն վատեալն եմ, այն առեն

ամենէն հրէշը պիտի ըլլայի: Եւ այս ոճիւրը ամէն օր պիտի գործէի: Եւ այս ստուրթիւնը ամէն օր պիտի ընէի. Եւ սա գիշերադէմ կերպարանքս ամէն օր երեսիս վրայ պիտի կրէի, և խայտառակութենէս մաս մըն ալ ամէն օր, ամէն օր ձեզի պիտի տայի, ձեզի՛ ամենափրկեցեալդ իմ, ձեզի որ արդեակներս էք, ձեզի որ անմեղներս էք: Լուրը բան մը չէ՛: Լուր թիւնը դիւրին է՝ Ոչ, դիւրին չէ: Լուր թիւն մը կայ որ կը ստէ: Եւ իմ ստուրթիւնս, և իմ խարդախութիւնս, և իմ անարժանութիւնս, և իմ վատութիւնս, և իմ մատնութիւնս, և իմ ոճիրս ամէն օր չիթ առ չիթ պիտի ըմպէի, պիտի թքնէի, վերստին պիտի խմէի, կէս գիշերին պիտի լմնցընէի և կէս օրին դարձեալ պիտի սկսէի, և բարի լոյսս պիտի տէր, գիշեր բարիս պիտի տէր, և ապա պիտի քնանայի, և հացիս հետ պիտի ուտէի այս ամէնը, և Գողթին երեսը պիտի նայէի, և հրեշտակին գեհնեալարտին ժպիտովը պիտի պատասխանէի, և գարշելի թշուառական մը պիտի ըլլայի: Եւ ինչո՞ւ. երջանիկ ըլլալու համար: Մի՛ս երջանիկ ըլլամ: Մի՞թէ երջանիկ ըլլալու իրաւունք ունի՞մ: Աշխարհէս արտաքսուած եմ ես, պարեն:

Ժան Վալթան կանգ առաւ: Մարիուս մտիկ կ'ընէր: Գաղափարներու և վիշտերու այս տեսակ կապակցութիւնները չեն կրնար ընդհատուիլ: Ժան Վալթան նորէն մեղմեց ձայնը, բայց այս ձայնը չէ թէ խորին ալ աղէտալի ձայն մըն էր:

— Կը հարցնէք ինծի թէ ինչո՞ւ կը խօսեմ: Ոչ մատնուած, ոչ հալածուած, ոչ ալ պաշարուած եմ, կ'ըսէիք: Այո՛ մատնուած եմ, այո՛ հալածուած եմ, այո՛ պաշարուած եմ: Որմէ՛: Ինձմէ: Ես ինքն եմ իմ ճամբաս խափառողը, ես եմ ինքզինքս քաշողը, հրելով

առնողը, բռնողը և ինքզինքս պատժողը. և մարդս երբ
կը բռնէ ինքզինքը, լաւ կը բռնուի:

Եւ իր թիկնոցին օձիքը բռնելով և դէպի Մարիուս
քաշելով վրայ բերաւ.

— Նայեցէ՛ք սա ձեռքս, շարունակեց: Միթէ կը
կարծէք թէ թող չտալու կերպով մը բռնած է սա օձի-
քը: Ուրեմն զիտնանք որ խիղճը ասանկ ձեռք մըն է.
պարօն, երջանիկ ըլլալ ուզողը պէտք է որ բնաւ չհաս-
կընա պարտաւիրութեան ի՛նչ ըլլալը, վասնզի հասկըց-
ուելէն ետք տնողոքելի է այն: Կարծես թէ պատիժ
կուտայ որու որ հասկցած է զայն. սակայն, աչ, փո-
խանակ պատժելու կը վարձատրէ պարտաւիրութեան
ի՛նչ ըլլալը հասկցող մարդը, կը դնէ դժոխքի մը մէջ
ուր սա իր քովը Աստուծոյ ներկայութիւնը կ'զգայ.
սիրտը յօշելէ անմիջապէս ետք ինքն իր հետ կը հաշ-
տուի ա՛լ:

Եւ անմեկնելի ձայնով մը շարունակեց.

— Պարօն Բօնմէրսի, ուղիղ խելքի դէմ է ըսածս,
բայց ես բարեկիրթ մարդ մըն եմ: Զիս ձեր առջեւ նը-
ւառտացնելով ինքզինքս խղճիս առջեւ կը բարձրացը-
նեմ: Ա. իվա ուրիշ անգամ մըն ալ պատահեցաւ ինծի,
բայց ոչ այնքան ցաւալի էր, ոչինչ բան մըն էր այն:
Այո՛, բարեկիր մարդ մըն եմ: Բարեկիր չպիտի ըլլայի,
եթէ իմ յանցանքովս շարունակէիք յարգել զիս: Հիմա
որ կ'արհամարհէք զիս, բարեկիր եմ: Իմ ճակատագիրս
է գողցուած համարում մը ունենալ միշտ, և այս հա-
մարումը ներքնապէս կը նուաճեցնէ և կը ճնշէ զիս,
հետեւաբար ինքզինքս յարգելու համար պէտք է որ
ուրիշներէ արհամարհուիմ: Այն ատեն կ'ուղղեմ ինք-
զինքս: Իր խղճին հնազանդող թիպարտ մըն եմ, Շառ-
աղէկ զիտեմ որ անհաւատալի է այս: Բայց ի՛նչ կ'ու-

ղէք որ ընեմ. ճշմարտութիւնը այս է: Ինքնիրենս խոս-
տումներ ըրի զոր կը պահեմ: Կան հանդիպումներ ու-
րոնք մարդս պարտուց չաւիղ: Կը մղեն: Ինչպէս կը
տեսնես, Պ. Բօնմէրսի, կեանքիս մէջ շատ դէպքեր
պատահած են ինծի:

Ժառն Վալժան անգամ մը և լռեց իր լորձուկը
դժուարութեամբ կլլելով, իբր թէ իր խօսքերը դառն
ճաշակի մնացորդ մը ունենային, և կըկնեց.

— Մարդս երբ իր վրայ այսպիսի սոսկալի բան մը
ուշի, իրաւունք չունի գաղանապէս ուրիշներն ալ մոռ-
նակից ընելու անոր, իրաւունք չունի իր ժանտախտը
անոնց հաղորդելու, իրաւունք չունի առանց նշմարել
տալու իր անդունդին մէջ սահեցնելու զանոնք. իրա-
ւունք չունի թող տալու որ անոնք ալ կրնն իր կտր-
միր տառապակի, իրաւունք չունի չարամտութեամբ
ուրիշին երջանկութիւնը խափանելու իր թշուառու-
թեամբը: Մարդուս համար սոսկալի բան մըն է քաջա-
ռողջներուն մօտենալը և մութին շօտփել զանոնք իր
աներեւոյթ խօցովը: Ֆօշլըվան որքան ալ փոխ տուած
ըլլայ ինծի իր անունը, իրաւունք չունիմ գործածելու
զայն. Ֆօշլըվան կրցաւ տալ ինծի այս անունը, այլ ես
չկրցայ առնել: Անուն մը ինքնութիւն մըն է: Ինչպէս
կը տեսնէք, պարօն, քիչ մը խորհեցայ, քիչ մը կտր-
դացի թէ և զեղջուկ մը ըլլամ, և ահա կը դիտէք որ
պատշաճ կերպով մը կը խօսիմ: Իրերը մանրապէս կը
ընենք: Ինքնիրենս մասնաւոր կրթութիւն մը առած եմ:
Արդ կը հաստատեմ թէ անուն մը խորել և անոր ներ-
քեւ գրուելը անպատիւ բան է: Այրէնզիմի տառերը
քսակի կամ ժամացոյցի մը պէս կը նննգուին: Միտէ և
ոսկորէ կեղծ ստորագրութիւն մը ըլլալ, կենդանի կեղծ
բանալի մը ըլլալ, բարեբարոյ մարդերու տունը մտնել

անանց կղպակը խարդաւանելով, բնաւ ուղղակի չնայիլ, միշտ չիլ նայիլ, ներքնապէս անուանարկ ըլլալ, չէ՛, ամենեւին, չէ՛, չէ՛, չէ՛: Աւելի աղէկ է տառապիլ, արիւնիլ, լալ, եղունքներով մարմինին կաշին սկրդել, գիշերները անձկութիւններով պրկուիլ անքուն, փորն և հոգին կրծել: Ահա ասոր համար եկայ և պատմեցի ձեզի այս ամէնը: Յօժար կամօք, ինչպէս բրբի:

Շունչ մը առաւ դժուարաւ, և սա վերջին խօսքը նետեց.

— Ապրելու համար ժամանակաւ հաց մը գողցայ. այսօր ապրելու համար չեմ ուզեր անուն մը գողնալ:

— Ապրելու համար, ընդմիջեց Մարիուս: Ապրելու համար հարկաւորութիւն ունիք այդ անունին:

— Ահ, ես գիտեմ ինչ լսել կ'ուզեմ, պատասխանեց ժան Վալթան գլուխը բազմիցս և հետզհետէ վեր աւ վար ընելով յամրաբար:

Պահ մը լռութիւն տիրեց: Երկուքն ալ կը լռէին, ամէն մէկը խորհրդածութեանց անդուդի մը մէջ ընկողմած: Մարիուս սեղանի մը քով նստած էր, և բերնին խորշերէն մէկը իր ծռած մէկ մատին վրայ կը կրթնէր:

Ժան Վալթան կ'երթեւեկէր: Հայելիի մը առջեւ կանք առաւ և կեցաւ առանց շարժելու: Ապա՝ կարծես ներքին պատճառաբանութեան մը պատասխանելով՝ ըսաւ այն հայելիին նայելով որուն մէջ չէր տեսնէր ինքզինքը:

— Մինչդեռ հիմա սիոփուած եմ:

Վերստին սկսաւ քալել և որահին միւս ծայրը գընաց: Ետին դառնալու միջոցին նշմարեց որ Մարիուս իր քալելը կը դիտէր: Այն ատեն անբացատրելի ձեւով մը ըսաւ Մարիուսին.

— Բիչ մը դժուարաւ կը քալեմ: Հիմա հաւցեաք ինչ է պատճառը:

Յետոյ բոլորովին դէպի Մարիուսին կողմը դարձաւ:

— Եւ հիմա, պարոն, երեւակայեցէք թէ բան մը չլսեցիք Պ. Յօշլըվան մնացի. ձեր տունին մէջ իմ տեղս ընտրեցի, ձեզի վերաբերեցայ, սենեակին մէջն եմ, առաւուն հողաթափներովս կուգամ նախաճաշելու, գիշերները երեքնիս միասին թափոն կ'ըթանք, Տիկին Բօնմէրսին հետ թիւիլըրի և Արքայ-կան հրապարակը կ'երթամ, միատեղ ենք, զիս ձեր նմանը կը կարծէք, որ մը ես և դուք միասին կը խօսակցինք, կը խնդանք, ձայն մը կը լսէք որ ժան Վալթան կը գոչէ, և ահա դարհուրելի ձեռք մը, ոստիկանութիւնը, մթնթնէն դուրս կ'ելլէ և յանկարծ դիմակա վար կ'առնէ:

Դարձեալ լռեց. Մարիուս ելած կայնած էր սարսուռելով, ժան Վալթան կրկնեց.

— Ասոր ինչ կ'ըսէք:

Մարիուսին լռութիւնը կը պատասխանէր:

Ժան Վալթան շարունակեց.

— Կը տեսնէք որ իրաւունք ունիմ չլսելու: Դուք երջանիկ եղէք, երկինքը եղէ՛ք, հրեշտակի մը հրեշտակը եղէ՛ք, յարեւու եղէ՛ք, և այս երանութեամբ գոհ եղէ՛ք և թող անհամբաւութիւն չտայ ձեզի խեղճ գեհնապարտի մը իր տիրոջ բանալու և պարտքը կատարելու համար բռնած ընթացքը: Պարոն, թշուառ մարդ մըն է առջեւդ կեցող մարդը:

Մարիուս որահին ծայրէն միւս ծայրը գնաց յաճախար, և ժան Վալթանին քովը հասնելով ձեռքը երկընդուր անար:

Բայց Մարիուս պարտաւորութեաւ երթալ բռնելու այն ձեռքը որ չէր երկննար. ժան Վալթան թող տուաւ:

որ բռնէ ան իր ձեռքը, և թուեցաւ Մարիուսի թէ տեղ-
մած ձեռքը մարմարէ ձեռք մըն էր:

— Մեծ հայրս բարեկամներ ունի, բաւա Մարիուս.
ձեր թողութիւնը պիտի առնէք:

— Անոգում է, պատասխանեց ժան Վալթան: Մե-
ռած կը կարծեն զիս. կը բաւէ այս: Մեռելները հսկո-
ղութեան չեն ենթարկուիր: Կը կարծեն թէ հանդար-
տօրէն կը փախն անոնք: Մահն ու թողութիւնը միե-
նոյն բանն է:

Եւ քաշելով ձեռքը զոր Մարիուս կը բռնէր՝ տեսակ
մը անողոքելի արժանապատուութեամբ վրայ բերաւ.

— Մանաւանդ թէ ես մէկ բարեկամի կը դիմեմ
միայն, որ է պարտքս կատարել, և միայն մէկ թո-
ղութեան հարկաւորութիւն ունիմ, որ է խղճիս թո-
ղութիւնը:

Նոյն միջոցին՝ օրահին միւս ծայրը՝ գուռը կէս մը
և մեղմիկ բացուելով Գողթին զուխը երեւցաւ: Միայն
իր քաղցր դէմքը կը նշմարուէր. զուխը բաց էր սքան-
չելի կերպով մը. արտեւանունքը տակաւին ուռեցած
էին քունէն: Գողթի զուխը բոյնէն դուրս հանող թը-
չունի մը շարժումը ընելով նախ ամուսնոյն, ապա
ժան Վալթանին նայեցաւ և խնդալով պօռաց անոնց:
Դիտող մը կրնար կարծել թէ վարդի մը մէջ ժպիտ մը
կը տեսնէ:

— Դրաւ կը դնեմ թէ քաղաքական խնդիրներու
վրայ կը խօսիք, փոխանակ իմ հետս ըլլալու, իրաւ որ
համ հոտ չունիք:

Ժան Վալթան սարսռեցաւ:

— Գողթի, թոթովեց Մարիուս... և կանգ առաւ:
Կարծես թէ երկու յանցաւոր էին:

Գողթի՝ զուարթագին՝ անոնց կը նայէր տակաւին:
Կարծես թէ դրաւնալին տեսիլներ կային այլեւրոն մէջ:

— Յայտնի յայտնապէս տեսայ որ յանցանք կը
գործէք, ըսաւ Գողթի: Գուսին ետեւէն քիչ մը առաջ
հօրս փոշիվանին ձայնը լսեցի որ կ'ըսէր. Խիղճը...
Իր պարտքը ընել...: Ատիկա քաղաքական խնդիր է:
Ես չեմ ուզեր որ քաղաքականութեան վրայ խօսիք:
Այսօրու չէ քաղաքականութեան վրայ խօսիլ պէտք
չէ: Իրաւունք չէ այդ:

— Կը սխալիս, Գողթի, պատասխանեց Մարիուս:
Գործի վրայ կը խօսինք: Վեց հարիւր հազար Ֆրանք
լաւագոյն տեղ մը շահու գնելու միջոցը կը փնտռենք:

— Չէ՛, առ չէ միայն, ընդմիջեց Գողթի: Ահա
կուգամ: Կ'ուզէ՞ք որ ես ալ գամ:

Եւ համարձակապէս դուռը հրելով ներս մտաւ:
Բիւրաւօր ծալքով և մեծ թեւերով օպիտակ լայն վե-
րարկու մը հագած էր. վիզէն մինչև ոտքերը կ'իյնար
այս վերարկուն: Կօթական հին պատկերներու օսկե-
գոյն երկնից մէջ հրեշտակ մը ծածկելու յատուկ ասանկ
վերարկուներ կան:

Հայելիի մը առջեւ ստից ցզուխ ինքնիւրեն նայե-
ցաւ ակնապիշ, ապա անպատում հիացումով մը գոչեց.

— Ժամանակ մը թագաւոր և թագուհի մը կար:
Ո՛հ, որչա՛փ գոհ եմ:

Ասիկա ըսելէն ետք խոնարհ ձեւով մը բարեւեց
Մարիուսը և ժան Վալթանը:

— Ահա ես ալ ձեր քովը թիկնաթոսի մը վրայ
պիտի նստիմ. կէս ժամէն ետք պիտի ճաշենք. ի՛նչ
նիւթի վրայ կ'ուզէք խօսեցէ՛ք. գիտեմ թէ պէտք է
որ մարդիկ խօսին. շատ խելօք պիտի կենամ:

Մարիուս Գողթին թեւը բռնեց և տիրապէս ըսաւ.

— Գործի վրայ կը խօսինք :

— Աղէկ միտքս ինկաւ, պատասխանեց Գօղէթ, պատուհանս բացի, պարտէզը շատ մը ճնճղուկներ եկան: Թռչուններ, բայց դիմակ չունին: Այսօր փակեալ խոտան է մեզի, բայց թռչուններուն համար չէ:

— Ըսի քեզի թէ գործի վրայ կը խօսինք, իմ պրդտիկ Գօղէթս, պահ մը մինակ ձգէ մեզի: Թիւերու վրայ կը խօսինք: Այսպիսի խօսակցութիւն ձանձրալի է քեզի:

— Այս առտու սիրուն վզնոց մը դրիր, Մարիուս: Շատ պճնասէր ես, տէր իմ: Ոչ ձանձրալի չէ ինծի աղպիսի խօսակցութիւն մը:

— Ճշմարիտ կ'ըսեմ թէ ձանձրալի է:

— Ոչ, քանի որ դուք էք: Չպիտի հասկնամ ձեր խօսքը, բայց մտիկ պիտի ընեմ: Մարդ երբ եր լսէ իր սիրած ձայնը, պէտք չունի հասկնալու անոնց ըսած խօսքերը: Հոս ձեզի հետ ըլլալ, ահա այս է միայն իմ ուզածս: Ուստի պիտի կենամ:

— Ամենասիրելիդ իմ Գօղէթիկս, անկտրելի բան է:

— Անկտրելի՞ է:

— Այո՛:

— Լաւ, կրկնեց Գօղէթ: Լուրեր պիտի տայի ձեզի: Պիտի ըսէի թէ մեծ հայրերնիս կը քննադատեալն. ձեր մօրաքորը ժամ գնաց. թէ հօրս Փօլլովանին սենեակին բուխերիկը կը ծխէ. թէ Նիգօլէթ ծխան մօքքողը բերել տուաւ, թէ Թուսէն և Նիգօլէթ արդէն սկսան վիճել, թէ Նիքօլէթ կը ծաղրէ Թուսէնին թոթովախօսութիւնը: Ուրեմն չպիտի իմանաք այս լուրերը: Ա՛հ, անկտրելի է, ըսի ես ալ, պարոն, ձեզի պէս պիտի ըսեմ: Անկտրելի է: Նայե՛ք ո՞վ պիտի զրդջայ: Կ'աղաչեմ, սիրելիդ իմ Մարիուս, թողէ՛ք իր հասկնամ ձեր երկուքին քովը:

— Կ'երդնում թէ պէտք է որ մինակ մնանք:

— Աղէկ, մի՞թէ մարդ մըն եմ ես:

Ժան վալթան բան մը չէր ըսեր:

— Գօղէթ դէպի ժան վալթան դարձաւ:

— Նախ, հայր իմ, կ'ուզեմ որ դուք համբուրէ՛ք զիս: Ինչո՞ւ հոս նստեր էք անշարժ, փոխանակ իմ կողմս բռնելու. ատանկ հայրութիւն կ'ըլլա՞յ: Ահա կը տեսնէ՛ք որ շատ դժբաղդ եմ ամուսնութեանս մէջ: Ամուսինս կը ծեծէ զիս: Օ՛հ, համբուրեցէ՛ք զիս շատ մը:

Ժան վալթան մօտեցաւ:

Գօղէթ դէպի Մարիուս դարձաւ:

— Ձեզի չկայ. նեղացած եմ ձեզի դէմ:

Ապա ճակատը ժան վալթանին մօտեցուց:

Ժան վալթան քայլ մը առնելով Գօղէթին մօտեցաւ:

Գօղէթ նահանջեց:

— Տօգոյն էք, հայր իմ: Մի՞թէ կը ցաւի ձեր թեւին վերքը:

— Աղէկեաւ, պատասխանեց ժան վալթան:

— Մի՞թէ աղէկ չքնացաք:

— Ոչ:

— Համբուրեցէ՛ք զիս: Եթէ քաջառօղջ էք, եթէ լաւ կը քննանաք, եթէ գոհ էք, չպիտի յանդիմանեմ ձեզի:

Եւ ճակատը վերստին մօտեցուց անոր:

Ժան վալթան համբոյր մը առաւ. այս ճակատէն ուրու վրայ երկնային ցօլում մը կ'որ:

— Ժպտեցէ՛ք:

Հնազանդեցաւ ժան վալթան: Ճիւղղի մը ժպտալ եղաւ իր ժպտալ:

— Հիմա պաշտպանեցէ՛ք զիս և խօսք հասկցուցէ՛ք ռո ամուսնոյս:

— Գօզէթ... ըսաւ Մարիուս:

— Նեղացէ՛ք, հայր իմ: Ըսէք անոր թէ պէտք է որ կենամ: Իմ առջեւ կրնաք խօսիլ: Ի՞նչ, միթէ այնքան ապուշ կը կարծէք զիս: Իրա՛ւ այդքան զարմանալի է ձեր այդ խօսակցութիւնը. մի՛թէ այդքան երեւելի բաներ են գործերը, շահաւ ստակ դնելու ըսուած միջոցը: Մարդերը պզտիկ բանը մեծ և դաղանի բանի մը տեղ կը դնեն: Ես կ'ուզեմ հոս մնալ: Այս առտու շատ աղուոր եմ, ինձ չնայի՛ք, Մարիուս:

Եւ պաշտելի կերպով մը ուսերը վեր բնելով և չգետեմ ի՛նչպիսի քնքուշ դժկամակութեամբ մը Մարիուսին նայեցաւ: Կարծեա թէ փայլակ մը եղաւ այս երկու էականերուն մէջ: Երրորդ մը կար իրենց քով բայց հոգ չըրին:

— Կը սիրե՛մ զքեզ, ըսաւ Մարիուս:

— Կը պաշտե՛մ զքեզ, ըսաւ Գօզէթ:

Եւ անդիմադրելի կերպով մը իրարու գիրկ նետուեցան:

— Հիմա, ըսաւ Գօզէթ յաղթական կերպով մը և գէժքը ծոկով և իր վերտրկուին մէկ ծալքը շակելով, հիմա կը կենամ:

— Ոչ, կենալ չըլլար, պատասխանեց աղէտալի ձայնով մը: Լմնցնելիք գործ մը ունինք:

— Դա՛րձեալ ոչ:

Մարիուս ծանր ձայնի եղանակով մը կրկնեց.

— Ճշմարիտ կ'ըսեմ թէ անկարելի է, Գօզէթ:

— Ահ, հիմա ալ առնաքի ձայնով մը կը խօսիք, պարոն:

Ազէկ, ազէկ, կ'երթամ: Դուք ալ, հայր, դուք ալ չպաշտպանեցիք զիս: Պարոն, ամուսինս, պարոն հայրիկս, երկուքնիդ ալ բռնաւոր էք: Պիտի երթամ

ըսեմ մեծ հօրս: Կո սխալիք եթէ կը կարծէք թէ մէյ մըն ալ պիտի գամ ինքզինքս ասանկ պզտիկ ձգելու համար: Հպարտ եմ ես: Հիմա ձեզի կ'սպասեմ: Պիտի տեսնէք որ դուք պիտի ձանձրանաք՝ քովս չըլլալով: Կ'երթամ տնա, տւելի աղէկ:

Եւ Գօզէթ դուրս ելաւ:

Երկու մանրերի որդէ ետք դուռը նորէն բացուեցաւ. իր կարմրագեղ և անտիակա՛ դուխը անդամ մըն ալ երեւցաւ և տնա գոչեց անոնց.

— Շատ բարկացած եմ:

Դուռը դարձեալ գոցուեցաւ, և խաւարը վերադարձաւ իրենց:

Գօզէթին գալ և երթալը նմանեցաւ արեգակոն ձառագայթի մը որ մոլորելով յանկարծ խաւարէն կ'անցնի յանգէաս:

Մարիուս նախ զիտեց որ աղէկ մը գոցուած էր դուռը:

— Խեղճ Գօզէթ, մրմոաց, երբ պիտի իմանայ...

Այս խօսքին վրայ ժան Վալթան մարմնովին դուրս գաց և Մարիուսին վրայ յառեց իր մոլորաղին նայուածքը:

— Գօզէթ, ո՛հ, այո՛, այո բաներս պիտի իմացնէք անոր: Իրաւունք ունիք: Ատիկա մտքէս անգամ չէր անցած: Մարդ բանի մը համար ոյժ կ'ունենայ, ուրիշ բանի մը համար չունենար: Պարոն, կ'աղաչեմ ձեզի, պարոն, կ'աղերսեմ ձեզի, խոստացէ՛ք ինծի ձեր պատւոյն վրայ թէ բան մը չպիտի բռնէք անոր: Մի՛թէ միայն ձեր գիտնալը չբաւեր, Ես իւրովի և առանց բռնապետած ըլլալու կրցայ բսել ձեզի այս գաղանիքը: Կրնայի բոլոր աշխարհի ըսել, ամէնուն ըսել, հագս անգամ չէր: Բայց անիկա, բայց Գօզէթ չգիտեր թէ ի՞նչ է այս բանը, և թերեւս դարհուրի: Թիապա՛րտ մը, ի՞նչ

է թիապարտ մը. հարկ պիտի ըլլայ բացատրել իրեն
ասոր ի՞նչ ըլլաւ. ըսել թէ ժամանակաւ թիաբանը
նետուած մարդ մըն է ան: Օր մը թիապարտներուն
ղթային անցնիլը տեսաւ: Ո՛հ, Աստուած իմ Աստուած:

Ժան Վալթան թիկնաթոռի մը վրայ կը նստաւ և ե-
րեք երկու ձեռքերովը ծածկեց: Լացը չէր լսուեր,
բայց ուտերուն ցնցումէն կը տեսնուէր թէ կուլար ան:
Լո՛րն արցունք, օոսկալի՛ արցունք:

Հեծկլտացող մը կը բղձկի միանգամայն: Ժան Վալ-
թան տեսակ մը ջղաձգութեամբ գրաւուելով կարծես
չունչ առնելու համար թիկնաթոռէն յենարանի վրայ
ինկաւ կռնակովը, թողլով որ թեւերը կախուին և՛ ար-
տասունքով ողորդուն դէմքը Մարիուսին ցուցնելով.
ապա մրմոց. Ո՛հ, կ'ուզէի մեռնել: Այնքան ցած
ձայնով մրմնջեց այս խօսքը որ Մարիուս կարծեց թէ
անյատակ անդունդէ մը կ'ելլէր անոր ձայնը:

— Վստահ եղէք, ըսաւ Մարիուս, ձեր դադանքը
միայն ինծի պիտի պահեմ:

Եւ թերեւս առանց սաստիկ արգահատանք մը ըզ-
գալու, թէև պարտաւոր էր զգալ, այլ՝ ժամէ մը ի վեր
ստիպուելով դարհուրելի անախկնկալի մը հետ ընտանե-
նենալու, տեսնելով աստիճանաբար թէ վաղեմի թիա-
պարտ մը Պ. Ֆօլըվանին վերեւ կ'ելլէ, սակաւ առ
կաւ այս օոսկալի իրականութենէն գրաւելով, և կա-
ցութեան ընտկան դարուվարէն մղուելով հաստատելու
այն անջրպետը որ երեւան ելած էր այն մարդուն և
անոր մէջ, շարունակեց:

— Անկաբելի է որ բան մը չըսեմ ձեզի այն աւան-
դին նկատմամբ զոր այնքան հաւատարմութեամբ և
այնքան պարկեշտութեամբ յանձնեցինք: Ուղղափորու-
թեան գործ մըն է ձեր այդ ըրածը: Աւգարութիւնը կը

պահանջէ որ վարձաւորութիւն մը ըլլայ ձեզի: Գուժարը
դուք ինքնին որոշեցէք, և պիտի համբուի ձեզի: Ու-
ղածնուդ չափ որոշեցէ՛ք աներկիւղ:

— Շնորհակալ եմ, պարոն, պատասխանեց Ժան
Վալթան քաղձրութեամբ:

Պահ մը կեցաւ խորհուն դէմքով մեքենաբար իր
ցուցամատին ծայրը բթամատին եղունքին վրայ բերե-
լով, ապա ձայնը հանելով, ըսաւ.

— Ա՛հն բան գրեթէ լմնցաւ: Վերջին բան մը կը
մնայ ձեզի...:

— Ի՞նչ:

Ժան Վալթան կարծես վերջին ծայր վարանելէն
ետք, անձայն, գրեթէ անշունչ և աւելի թօթովելով
քան թէ խօսելով, ըսաւ.

— Հիմա որ գիտէք, կը կործէ՞ք պարոն դուք որ
տէրն էք, կը կործէ՞ք թէ ա՛լ պէտք չէ ինծի տեսնել
Գօղէթը:

— Կարծեմ թէ աւելի աղէկ կ'ըլլայ չտեսնելդ,
պատասխանեց Մարիուս ցրտութեամբ:

— Ա՛լ չպիտի տեսնեմ, մրմոց Ժան Վալթան:

Եւ դէպի դուռը ուղղուեցաւ:

Ձեռքը պարզուեցաւին գունդին վրայ դրաւ, լեզ-
ուակը աեղի տուաւ, դուռը կէս մը բացուեցաւ, Ժան
Վալթան անցնել կարենալու չափ բացաւ դայն, ման-
րերկրորդ մը ա՛յլաբ կեցաւ, ապա դարձեալ գոցեց
դուռը և Մարիուսին քով վերադարձաւ:

Հիմա ա՛լ չէ թէ դալկադէմ, այլ կապարադոյն
էր: Աչքերուն մէջ ալ արցունք չկար, այլ տեսակ մը
աղէտալի բաց: Ձայնը տարօրինակ կերպով հանդար-
տած էր վերստին:

— Պարոն, ըսաւ, եթէ կ'ուզէք, պիտ գամ տես-

նելու Գօզէթը: Ճշմարիտ կ'ըսեմ թէ շատ փոփաքելի է
ինձի այս: Եթէ Գօզէթը չտեսնել կարենայի, չէի խոս-
տովա՛նէր ինչ որ խօստովանեցայ: Կը մեկնէի առանց
բան մը ըսելու: Բայց ուզելով մնալ ուր է Գօզէթ և
առաջուան պէս տեսնել, պարտաւորեցայ բարեկամու-
թեամբ ամէն բան ըսել ձեզի: Պատճառաբանութեանս
ուշ կը դնէք, այնպէս չէ՞. բաժնի դիւրին է հասկնալ:
Ինչպէս գիտէք, ինք տարիէ ի վեր քովս էր: Ան-
պուշտութիւն մէջ այն խարխուլ տունը բնակեցանք, ապա
վանքին մէջ, ետքն ալ լիւքսէնպուրկին քով: Առջի
անգամ հոն տեսաք զինքը: Կը լիւքսէնպուրկին
կապոյտ փեղոյրը: Անկէց ետք էն վախժարի թաղը կրօն-
ցանք ուր վանդակ մը և պարտէզ մը կար: Բլիւմե-
փողոցը: Փաշա յետնաբակը կը բնակէի ուրիշ անոք
դաշնակին ձայնը կ'առնէի: Ահա այս է կենսագրու-
թիւնս: Երբէք չէինք զատուէր իրարմէ: Ինք տարի և
չգիտեմ քանի ամիս տեւեց մեր այս կենակցութիւնը:

Ես իբր իր հայրն էի, ան ալ զաւակս: Չգիտեմ
թէ կը հասկնաք միտքս, Պ. Բօնմէրսի, բայց հիմա
մեկնիր, ա՛յ դայն չտեսնելը: Բան մը չունենալը դժ-
ուար է: Եթէ չէք տհաճիր, մերթ քնդ մկրթ պիտի գամ
Գօզէթը տեսնելու: Ստէպ չպիտի գամ: Շատ չպիտի
կենամ: Կրնաք ըսել որ զիս վալի պղտիկ սրահը ըն-
դունին: Վա՛րր, գետնայարկը: Ես օրրով տան ետեի
դռուէն կը մտնեմ որ ծառաներուն համար է, բայց
կրնայ զարմանալի երեւալ անկէ մտնելս: Կարծեմ տ-
ւելի աղէկ է ամէն մարդու դունէն մտնելս: Իրաւ
կ'ըսեմ, պարոն: Շատ կը փափաքէի տեղաւորն տեսնել
Գօզէթը: Ու զածնուդ չափ քիչ կը տեսնեմ: Իմ տեղը
եղէ՛ք, կը հասկնա՞ք, ա՛յ այս է միայն ուղածս: Մա-
նաւանք թէ պէտք է զգուշանալ: Եթէ ամէնեւին չգա-

լու ըլլամ, գէշ ապուստութեան մը տեղի տուած կ'ըլ-
լամ, չգալու տարօրինակ պիտի երեւայ: Եո, օրինակի՛
համար, կրնամ երեկոյեան ժամանակ, մութը տիբելու
միջոցին գալ:

— Ամէն իրիկուն պիտի գաք, ըսաւ Մարիուս, և
Գօզէթ ձեզի պիտի սպասէ:

— Բարեսիրտ էք, պարոն, ըսաւ Ժան Վալթան:
Մարիուս երթաք բարեաւ ըսաւ Ժան Վալթանին:
Երջանկութիւնը մինչեւ դուռը տարաւ յուստհառու-
թիւնը, և այս երկու մարդերը բաժնուեցան:

ԳԼՈՒԽ Բ.

ԵՐԵՒԱՆ ԵԼԼՈՂ ԳԱՂՏՆԻՔԻ ՄԸ ՄՈՒԹ ԿԵՏԵՐԸ

Մարիուս տակնուվրայ եղած էր:

Մարիուս՝ ինչպէս գիտենք՝ ի ընէ անտի տեսակ մը
հակառակութիւն ունեցած էր միշտ այն մարդուն դէմ
որու քով կը տեսնէր Գօզէթը: Այսուհետեւ մեկնուած
էր այս հակառակութիւնը: Այս անձին վրայ չգիտեմ
ինչ անմեկնելի բան մը կար զոր Մարիուսի բնազդով
կ'իմացնէր իրեն: Այս անմեկնելի բանն էր խայտառ-
կութեանց ամենէն պժգալին, որ է թիապարտութիւնը:
Սա Պ. Ֆօշլովանը Ժան Վալթան անուն վաղեմի թիա-
պարտն է եղեր:

Իր երանութեան մէջ յանկարծ այսպիսի գաղտնիք
մը գտնելը տաքաբազներու բոյնի մը մէջ կարիճ գտնե-
լու կը նմանի:

Մարիուսին և Գոզէթին երջանկութիւնը այսուհե-
տեւ գատապարտուած էր այս մերձաւորութեան: Եղած
լննցած իրողութիւնն յիշէր այս գատապարտութիւնը:
Կատարուած ամուսնութեան անհրաժեշտ հետեւութիւնն
էր ընդունիլ նաեւ այս մարդը: Մի՞թէ ալ կարելի չէր
բան մը ընել:

Մարիուս կարգուած էր նաեւ վաղեմի Ֆիապար-
տին հետ:

Մարդս որքան ալ լուսեղէն և ուրախալի պսակ մը
կրէ, որքան ալ կեանքին ծիրանեփայլ մեծ ժամը,
այսինքն երջանկաւէտ սէրը վայելէ. այսպիսի ցնցում-
ներ հիացմամբ համակուած հրեշտակապետը անգամ, իր
փառքովը փայլող կիս-աստուածն անգամ կը բռնադա-
տեն սարսուռաւ:

Ինչպէս միշտ կը պատահի այստեսակ ակներեւ փո-
փոխութեանց մէջ, Մարիուս կը հարցնէր ինքնիրեն թէ
արդեօք զինքը յանդիմանելու պատճառներ չունէ՞ր:
Մարիուս կրցած չէր դուշակութիւն ընել: Վարուած
էր անխոհմտութեամբ: Կամովին չէր ուզած խորհիլ:
Թերեւս քիչ մը: Երջանակներուն նկատմամբ տեղեկու-
թիւն տոնելու համար առանց բաւական զգուշութիւն
ընելու նետուած էր արդեօք այս սիրային ասպարէզը
որու հետեւութիւնը եղած էր ամուսնանալ Գոզէթին
հետ: Մարիուս կը հաստատէր, — մարդիկ ահա այսպէս
հետզհետէ և յաջորդապէս իրենց ի՛նչ հանգամանք ու-
նենալը ինքնիրեն հաստատելով քիչ մը կ'ուզողուն ի-
րենց կեանքին մէջ, — Մարիուս կը հաստատէր թէ իր
բնավորութիւնը քիմերական և ցնորական կողմ մը ու-

նէր. որ շատ կազմութիւններու յատուկ ներքին ամպ
է, որ կիրքին և վիշտին վերադարձներուն ժամանակ
կը տարածուի՝ հոգիին բարեխառնութեան փոփոխու-
թեամբ, և որով մարդս բոլորովին դրաւուելով ալ
լոկ մշուշով ողորուն խեղճ մը կ'ըլլայ:

Մարիուսի անհատականութեան այս յայտարար
տարրը բազմիցս ցուցուցինք արդէն: Կը յիշէր թէ իր
սիրովը արբելու գտնուած ժամանակ Բլիւմէ փողոցը
վեց կամ եօթը շաբաթ յաճախած էր հիացմամբ համակ-
ուելով՝ և թէ Գոզէթին հետ ամէնեւէն չէր խօսակցած
Կորպոյի հիւղին այն ողբերգային դէպքին նկատմամբ
ուր նահատակը տարօրինակ որոշումով մը կոխին ժա-
մանակ լռած և կոխէն հաքն ալ փախած էր: Ինչո՞ւ
համար այս դէպքին նկատմամբ ամենեւէն խօսք մը
ըսած չէր Գոզէթին, դէպք մը որ այնքան նոր և այն-
քան զարհուրելի էր: Ինչպէս եղած էր որ և ոչ իսկ
Թենարտիէին անունը չէր տուեր Գոզէթին, մանաւանդ
այն օրը որ Երօնինին հանդիպած էր: Հիմա գրեթէ
դժուարութիւն կզգար մեկնելու իր այն ժողովարան
լուսթիւնը: Սակայն կը հասկնար այս լուսթեան պատ-
ճառը: Կը յիշէր իր ապշութիւնը, Գոզէթին նկատմամբ
արբշտութիւնը, սէրը որու մէջ կ'անհետանայ ամէն բան,
մէկին միւսէն առեւանգուել և խեղակոն աշխարհը
տարուիլը, և գուցէ նոյնպէս անորոշ և խորին բնազ-
դով մը որ կարծես հոգիին այս բուռն և զմայելի վի-
ճակին հետ խառնուած անըմբռնելի և դուզնաքեայ բա-
նաւորութիւն մըն է, բնազդով մը որով Մարիուս կ'ու-
զէր իր յիշողութեանը մէջ պահել և ջնջել այս անար-
կու արկածը որու կը վախնար մերջնաւ, ուր չէր ու-
զեր որ և է դէր խաղով, որմէ խոյս կուտար և որու
մէջ չէր կրնար ոչ պտտմող, ոչ ալ ականատես ըլլալ:

առանց ամբաստանող ըլլալու: Մանաւանդ թէ փալաւիկ մը պէս անցեր էին այն վեց կամ եօթ շաբաթները: հազիւ հազ օրը ելու ժամանակ ունեցեր էին: Վերջապէս ամէն բան կ'ընկելէն, ամէն բան շրջելէն, ամէն ինչ քննելէն ետք եթէ Կօրպոյի դաւաճանութիւնը Գօզէթին պատժած ըլլար, եթէ Թենարտիէնիւրուն անունը տուած ըլլար, և ասօր հետեւանքն ալ ինչ կ'ուզէր թող ըլլար, եթէ նաեւ ժան Վալթանին թիւ պարտ մը ըլլալը երեւան հանած ըլլար, դարձեալ մի՞թէ ինք՝ Մարիուս՝ պիտի փոխուէ՞ր. նոյնպէս իր սիրուհին՝ Գօզէթ պիտի փոխուէ՞ր. ինք՝ Մարիուս պիտի ընկրկէ՞ր. մի՞թէ նըսազ պիտի պաշտէր Գօզէթը. մի՞թէ չպիտի ամուսնանար անոր հետ. ոչ: Մի՞թէ այս պատճառաւ փոփոխութիւն մը կրած պիտի ըլլա՞ր ինչ որ եղած կատարուած էր. ոչ: Ուրեմն ամենեւին պատճառ մը չունէր նաեւ ինքզինքը յանդիմանելու: Ամէն բան աղէկ էր: Աստուած մը կայ այն արքայի տներուն համար որոնք սիրահար կ'անուանուին: Մարիուս՝ իբր կոյր՝ ընտրած էր այն ճամբան ուրկէ գացած պիտի ըլլար իբր հորովառան: Սէրը Մարիուսին աչքը կապած վայն տանելու համար. ո՛ւր. Արքայութիւն:

Բայց այս արքայութիւնը այսուհետեւ դժոխային մերձաւորութիւն մը ունէր:

Հիմա սոսկումով կը խառնուէր Մարիուսին հին հակառակութիւնը զոր ունէր այս մարդուն դէմ, այս ֆօլքլօմին դէմ որ ժան Վալթան եղած էր:

Սակայն այս սոսկումին հետ արգահատանք մը, նաեւ զարմանք մը կ'զգար:

Այս գողը, այս վերապարտ գողը աւանդ մը ետ դարձուցած էր: Եւ ինչ աւանդ: Վեց հարիւր հազար ֆրանք: Միայն ինք գիտէր իր քովը այսպիսի աւանդ

մը ունենալը: Կրնար ամէնը պահել, այլ ռակոյն ամէնն ալ ետ դարձուցած էր:

Ասկէց զատ իրօվի երեւան հանած էր իր կացութիւնը: Ոչինչ կ'օտիպէր զինք այսպիսի գաղտնիք մը յայտնելու: Իր ով ըլլալը իր կամքովը իմացուցած էր: Այսպիսի բան մը խոստովանիլը ոչ միայն նուաստութիւնը, այլ նաեւ վտանգը ընդունիլ էր: Դատապարտեալի մը համար գիտակ մը չէ թէ դիմակ տպաւէն մըն է: Ժան Վալթան հրաժեշտ տուած էր այս տպաւէնին: Կեղծ անուն մը ապահովութիւն է. ժան Վալթան մերժած էր այս կեղծ անունը: Ան, որ թիւապարտ մըն էր՝ կրնար մշտնջենապէս պահուիլ պատուաւոր ընտանիքի մը մէջ, բայց դիմադրած էր այս հրապոյրին:

Եւ ինչ պատճառաւ: Խիղճէն չտաքնապելու համար, ինչպէս որ ինք ըսած և բացատրած էր իրականութեան անդիմադրելի ձայնովը: Վերջապէս, ո՛վ կ'ուզէր թող ըլլար այս ժան Վալթանը, անտարակոյս իրիզ մըն էր ըլլար այս ժան Վալթանը: Այս մարդուն վրայ օկսուած չգիտին որ կ'ալթնար: Այս մարդուն վերականգնում կար, և խիստ հաւանական կ'երեւար թէ արդէն երկար ժամանակէ ի վեր խղճահարութիւնը այս մարդուն տէրն էր: Մտորին կազմութիւններու գործը չեն արդարութեան և բարութեան այնպիսի վերադարձները: Խիղճին գործութեան հոգիի մեծութիւն է:

Ժան Վալթան անկեղծ էր: Այս անկեղծութիւնը, այս անսանելի, չօշափելի, անուրանալի և անօր պատճառած վիշտովի իսկ յայտնի անկեղծութիւնը հարկ չէր թողուր տեղեկութիւններ առնելու և ճշմարտութեամբ թողուր տեղեկութիւններ առնելու: Հո՞ս. Մարիուսին համար՝ կ'օրոշէր վեր ի վայր կը շրջէին տարօրինակ կերպով մը: Ի՞նչ կ'արտադրուէր Պ. Ֆօլ-

լըվանէն. անվստահութիւն: Ի՞նչ կ'արտադրուէր ժան
Վալթանէն. վստահութիւն:

Մարիուս՝ խոհուն՝ այս ժան Վալթանին խորհրդա-
ւոր հաշուեկշիռը չինելով՝ անոր պահանջը կը դիտէր,
պարտքն ալ կը դիտէր. և կը ջանար հաւասարակշիռու-
թիւն մը գտնելու: Բայց այս ամէնը կարծես մարրկի
մը մէջն էր: Մարիուս՝ այս մարդուն վրայ որոշ գաղա-
փաք մը ունենալու ջանադրելով և կերպով մը իր մըտ-
քին մէջ ժան Վալթանը հաւածելով՝ կը կորսնցնէր զայն
և դարձեալ կը գտնէր աղէտաւոր մառախուղի մը մէջ:

Աւանդը հաւատարմութեամբ ետ առլը, ուղղախ-
րութեամբ իր գաղափրքը յայտնելը լաւ էր: Ասով ամ-
պին մէջ լուսաւոր անցք մը կը կազմուէր, ապա վե-
րըստին կը սեւնար ամպը:

Մարիուսի յիշատակները որքան ալ չփութ ըլլային,
անորոշ կերպով քանի մը բան կը յիշէր:

Մուսուսէն ի՞նչ էր ժողովութի հիւղին այս ար-
կածը: Այս մարդը ոտականութեան հասած միջոցին
փոխանակ դանդաղել ինչո՞ւ խոյս տուած էր: Մարիուս
առոր պատասխանը կը գտնէր: Վասն զի այս մարդը
թիարանէն փախած վաղեմի դատապարտ մըն էր:

Ուրիշ հարցում. Այս մարդը ինչո՞ւ պատնէչ եկած
էր: Վասնզի Մարիուս հիմա որոշապէս կը տեսնէր այն
յիշատակը որ այս յուզմանց մէջ կ'երեւար նորէն կրա-
կին մօտենալով երեւան ելլող համակրական թանազին
պէս: Այս մարդը պատնէչին մէջն էր, ուր սակաւն չէր
կռուեր: Ուրիշն ինչո՞ւ եկած էր: Այս հարցումին առ-
ջեւ ճիշտ մը կը կանգնէր և կը պատասխանէր: Ժա-
վեր: Մարիուս կատարելապէս կը յիշէր այն միջոցին
ժան Վալթանին աղէտաւոր երեւումը, որ ետեւէն քա-
շելով պատնէչէն դուրս կը տանէր կաշկանդեալ ժա-

վերը, և տակաւին կը լսուէր Մօնտէթուր փողոցին ան-
կիւնին ետեւէն արձակուող ատրճանակին սոսկալի պայ-
թիւնը: Գրեթէ օտուգապէս կ'երեւար թէ տախտակին
կար այն լրտեսին և այս թիապարտին մէջ: Մէկը միւսը
կը նեղէր: Ժան Վալթան պատնէչ եկած էր վրէժը լու-
ծելու համար: Ուշ եկած էր հոն: Հաւանօրէն գիտէր
թէ ժավէր կալանաւոր էր պատնէչն մէջ: Գօրսահան
վրէժխնդրութիւնը մարդկային ինչ ինչ ստորայտակ-
ները թափանցեց, ուր օրէնք մը սեպուած է այն. այս
վրէժխնդրութիւնը այնքան բնական է որ զարմանք չի
պատճառեր. կիսովին դէպի բարին դարձած հոգիները
և այս սիրտերը օյնալիսի կերպով մը կազմուած են որ
ապաշտակ սկսող ոճրագործ մը կրնայ գողութեան նը-
կատմամբ տագնապիլ իր խղճէն, չտագնապիլ վրէժա-
ռութեան մասին: Ժան Վալթան մեռցուցած էր ժա-
վերը: Գէթ յայտնի կ'երեւար այս:

Վերջապէս վերջին հարցում մըն ալ. բայց այս
հարցը պատասխան չունէր: Մարիուս կ'զգար այս հար-
ցումը՝ աքծանէ մը բռնուիլ զգալու պէս: Ի՞նչպէս եղեր
է որ ժան Վալթան այնքան ժամանակ Գօղէթին հետ
միատեղ ապրած էր:

Ի՞նչ է նախախնամութեան այս տխուր լսողը որ
այն մանկուհին այս մարդուն մօտեցուցած էր: Հոն
վերը կա՞ն ուրեմն նաեւ երկու կերպով դարբնուած չըղ-
թաները, և Աստուած կը հաճի՞ հրեշտակը սօտանային
հետ զուգելու: Ոճիւր մը և անմեղութիւն մը՝ թշուա-
ռութեանց խորհրդաւոր թիարանին մէջ ուրեմն կրնա՞ն
եղեր միեւնոյն սենեակը բնակիլ և ընկեր ըլլալ: Դա-
ւապարտեալներու կիթէն՝ որ կ'անուանուի մարդկային
ճակատագիր՝ կրնա՞ն քով քովի անցնիլ երկու ճակատ,
մէկը անմեղ, միւսը զարհուրելի, մէկը արշալոյսին երկ-

նային սպիտակութիւններովը բոլորովին ողորդուն, միւսն ալ յաւիտեան փայլակի նշոյլէն մշտնջենապէս առժոյն: Ո՞վ կրցած էր վճռել այսպիսի անմեկնելի զուգութիւն մը: Ի՞նչ կերպով, ի՞նչպիսի հրաշքի մը հետեւութեամբ կրցած էր այն երկնային մանկուհին այս ծեր գեհնապարտին հետ միասին ապրել: Ո՞վ կրցած էր գառնուկը գայլին յարել և՛ որ աւելի անիմանալին է՝ գայլը գառնուկին յարել: Վասն զի գայլը գառնուկը կը սիրէ, վասն զի վայրենաբարոյ էակը տկար էակը կը սիրէր, վասն զի ինը տարի շարունակ հրեշտակին յենարանը եղած էր հրէշը: Այս աճա անձնութիւնը պատասպարած էր Գօզէթին մանկութիւնը, չափահասութիւնը, աշխարհք գալը, կուսական աճումը դէպի կեանք և լոյս: Հօս հորցումները շատնալով անթիւ հանելուկներ կը կտաւէին, անգունդներուն յատակը անգունդներ կը բացուէին, և Մարիուս ա՛լ չէր կրնար ժան Վալթանին վրայ ծռիլ առանց գլխու պառոյտ ունենալու:

Ի՞նչ է ուրեմն այս անդնդաձեւ մարդը:

Ծննդագործական հին խորհրդանշանները յաւիտեանական են. արդի մարդկային ընկերութեան մէջ՝ մինչև այն օրը որ աւելի մեծ ճառագայթով մը պիտի փոփոխի այն՝ երկու մարդ կայ ընդ միշտ. մէկը վերագոյն միւսը ստորերկեայ. Արեւն է ան որ բարութեան կողմն է: Գայէնն է այն որ չարութեան կողմն է: Ի՞նչ է այս գորովաօրէտ Գայէնը: Ի՞նչ էր այս աւագակը որ իր բոլոր ուշադրութիւնը երկիւղածութեամբ կոյսի մը պոչեւ երկրպագութիւն ընելու տուած, այն կոյսին հսկած, մեծցուցած, պահած, ազնուացուցած և՛ ինքը պիղծ մը ըլլալով հանդերձ՝ արբութեան ծածկոյթի մը մէջ զրած էր: Ի՞նչ էր այս կոյտնոցը որ այնքան մեծարած էր այն անմեղը՝ առանց ամենափոքր արատ մը ձգելու վրան:

Ի՞նչ էր Գօզէթին դաստիարակութիւնը առող այս ժան Վալթանը: Ո՞վ և ի՞նչ էր այս խաւարողէմ կերպարանքը որու միակ հոգատարութիւնը եղած էր աստղի մը ծագումը պահպանել ամէն տեսակ մթութենէ և ամէն տեսակ ամպէ:

Հօս էր ժան Վալթանին գաղտնիքը. հօս էր նաև Աստուծոյ գաղտնիքը:

Մարիուս կ'ընկրկէր այս կրկին գաղտնիքին ասլէ: Մէկը կերպով մը միւսին նկատմամբ կը հանգարտեցնէր զայն: Այս դէպքին մէջ ժան Վալթանին պէս Աստուած ալ կ'երեւար: Աստուած իր գործիքները ունի: Ուղած գործիքը կը գործածէ: Համարաւոր չէ մարդուս առջեւ: Գիտե՞նք թէ Աստուած ի՞նչ կերպով կը գործէ: Ժան Վալթան Գօզէթը կազմելու ախտաւոր էր: Գիշ մը կազմեր էր այս հոգին: Անուրանալի է այս: Ե՛, ե՛տքը: Գործաւորը սոսկալի էր, բայց գործը քրանջելի: Աստուած իր հրաշքները ուղած կերպովը կ'արտագրէ: Շինած էր այն զմայելի Գօզէթը, և շինելու համար ժան Վալթանը գործածած էր: Իր սիրտը ուղեր էր այս տարօրինակ գործակիցը ընտրել: Կրնա՞նք պատճառը հարցնել իրեն: Մի՞թէ առաջին անգամն է աղբնոցին վարդը ստեղծելու աշխատող գարնան օգնելը:

Մարիուս ինքն իրեն այս պատասխանը կուտար, և կը հաստատէր ինքնիրեն թէ լաւ էին անոնք: Մեր այս նշանակած կէտերուն նկատմամբ չէր համարձակած հարցուփորձելու ժան Վալթանը, և ոչ ալ ինքն իրեն խոստովանած էր թէ համարձակութիւն չունի: Մարիուս կը պաշտէր Գօզէթը, չքեղապէս անարատ էր Գօզէթը:

Այսքանը կը բաւէր իրեն. Մարիուս ի՞նչ լուսաւորութեան հարկաւորութիւն ունէր: Գօզէթ լոյս մըն էր:

Լոյսը լուսաւորուելու պէտք ունի: Մարիուս ամէն բան ունէր, ուրիշ ի՞նչ կրնար փափաքի:

Ժան Վալթանին անձնական գործերը իրեն չէին վերաբերէր: Մարիուս այս մարդուն աղէտաւոր շուքին վրայ ծնելով թշուառին սա հանդիսաւոր խօսքին կը փաթթուէր. Գոգէթին հետ ամենափոքր ազգականութիւն չունիմ: Ասկէ տասը տարի առաջ անոր էութիւնն անհնալը չէի գիտեր:

Ժան Վալթան անցորդ մըն էր: Ինքն էր ըսողը թէ անցորդ մըն է: Ուրեմն ահա կ'անցնէր: Ո՛վ կ'ուզէր թող ըլլար, իր պաշտօնը լմնցած էր: Այսուհետեւ Գոգէթին քով նախախնամութեան պաշտօնը կատարելու համար Մարիուսը կար: Գոգէթ եկած էր երկնից մէջ վերստին գտնելու իր նմանը, սիրահարը, ամուսինը, երկնային արուն: Գոգէթ՝ թեւաւոր և այլակերպեալ՝ թռչելով իր ետեւը գետինը դատարկ և սոսկալի կը թողուր իր պատենիկը, Ժան Վալթանը:

Բայց ի՞նչ որ ալ ըլլար իր գաղափարներուն շրջանը, Մարիուս միշտ սարսափ մը կ'զգար Ժան Վալթանի նկատմամբ: Սարսափ նուիրակա՛ն թերեւ, վառն զի՛ ինչպէս ըսինք պահ մը առաջ, կ'զգար թէ աստուածային բան մը ունէր այս մարդը: Բայց ի՞նչ որ ալ ընէր Ժան Վալթան, օրքան ալ մեղմարար պարագաներ ունենար ան, հարկ էր միշտ հաւանիլ թէ վաղեմի թիապարտ մըն է ան, այսինքն այն էակը որ ընկերային աստիճանին վրայ տեղ անդամ չունի, վերջին աստիճանին տակը գտնուելով: Մարդերուն վերջինէն ետք վաղեմի թիապարտը կուգայ: Վաղեմի թիապարտը թերեւս կրնայ ըսուիլ թէ ա՛լ կենդանի մարդերու նմանը չէ: Օրէնյալ զրկած էր զայն այն ամէն մարդութենէ որմէ կրնայ զրկուիլ մարդ մը: Մարիուս՝ թէև

հանրիշխանական՝ բայց պառժական խնդիրներու նկատմամբ տակաւին անողոքելի դուրսեան կողմնակից էր, և օրէնքին բոլոր գաղափարները ինքն ալ ունէր այն մարդուն վրայ զոր օրէնքը կը դատապարտէ: Պէտք է ըսել թէ Մարիուս տակաւին ամէն յառաջդիմութիւնները ըրած չէր: Տակաւին չէր հասած այն աստիճանը ուր պիտի կրնար որոշել թէ մարդուս գրածն ի՞նչ և Աստուծոյ գրածն ի՞նչ է: Ամենեւին քննած և կշռած չէր այն իրաւունքը զոր մարդս կ'առնէ անդառնալիք և անդարմանելիք նկատմամբ հրամայելու: Չէր զարանար ճշմարտիքն վրիժառութիւն՝ խօսքին վրայ: Բնական բան մը կ'երեւար իրեն դրական օրէնքին հակառակ եղած ինչ ինչ գործերուն մշտնջենական պատիժներով պատուհասուիլը, և ընկերային գեհնապարտութիւնը կ'ընդունէր իբր քաղաքակրթութեան միջոց մը: Տակաւին այս էր Մարիուսի՝ յառաջդիմական վիճակը, թէև ետքէն անհրաժեշտաբար պիտի յառաջգիմէր տակաւին, քանի որ իր բնութիւնը լաւ և էապէս թագուն յառաջդիմութեամբ կազմուած էր բոլորովին:

Մարիուսին այս գաղափարներու շրջանին մէջ Ժան Վալթան տնեւ և զգուելի կ'երեւար անոր: Ժան Վալթան գեհնապարտ մըն էր: Վաղեմի թիապարտ մըն էր: Այս Վաղեմի թիապարտ խօսքը դատաստանի օրուան փողին մէկ ձայնին նման խօսք մըն էր Մարիուսին համար, և Ժան Վալթանը երկար ատեն գիտելէն ետք իր վերջին շարժումն եղած էր գլուխը դարձնելով՝ ըսել. Ե՛ս գնա՛:

Մարիուս թէև այնքան հարցուփորձած էր Ժան Վալթանը որ զիս կը խոստովանեցնէր ըսած էր, սակայն պէտք է դիտել, նաև կրկնել թէ Մարիուս երկու կամ երեք վճռական հարցումներ ըրած չէր անոր: Իրաւ

է որ յիշած էր այս հարցումները, բայց վախճած էր անոնցմէ: Հա՛պա ժօնտրէթին հիւղը. հա՛պա պատնէշը. հա՛պա ժաւէրը: Ո՛վ գիտէ թէ մինչև ո՛ւր պիտի երթային ժան Վալթանին յայտնելիք գողանիքները, ժան Վալթան ընկրկող մարդ մը չէր երեւար, և Մարիուս զայն մղելէն ետք թերեւս փափաքէր չթողուլ որ աւելի առաջ երթայ: Կան այնպիսի յետին կարծիքներ որոնց նկատմամբ մարդ հարցում մը ընելէն ետք աւանջները կը խցէ պատասխանը չլսելու համար. մի՞թէ ամէնուս ալ պատահած չէ այս բանը:

Մարդս այս վատութիւնները կ'ունենայ մանաւանդ պիրուհիի մը սիրովը համակուած ժամանակ: Խոհեմութիւն չէ չափազանց հարցումփորձել աղէտալի կացութիւնները, երբ մանաւանդ բուն մեր կեանքին անլուծելի կողմն աղէտալի կերպով խառնուած է այն կացութեան հետ: Ժան Վալթանին յուսահատական բացատրութիւններէն կրնար զօրհուրելի լոյս մը ելլել, և թերեւս՝ ով գիտէ՝ այս սոսկալի լսյալ կրնար մինչև Գօղէթին վրայ ժայթքել: Ո՛վ գիտէ, թերեւս այս լոյսէն դժոխային նշոյլ մը պիտի մնար այս հրեշտակին ճակտին վրայ: Կայծակէ մը ցայտող փայլակի բեկորն ալ կայծակ մըն է: Ճակատագրին մէջ կան այսպիսի համեմատելիութիւններ, ուր գունաւորող ցոլումներու ախուր օրէնքովը անմեղութիւնն անգամ ոճիրին դռնը կը կրէ: Ամենէն անարատ գէմքերը կրնան յնգմիշտ պահել սոսկալի մերձաւորութեան մը ցոլացումը: Իրաւամբ կամ յանդուրախ Մարիուս վախճած էր: Արդէն շատ էր խմացածը: Ալ կ'աշխատէր լսածները մոռնալ քանթէ աւելի տեղեկութիւններ առնել: Գօղէթը գիրկը առած կը տանէր մալորագին՝ ժան Վալթանը չտեսնելու համար աչքերը գոցելով:

Այս մարդը խաւարին, կենդանի և սարսափելի խաւարին վերաբերող մարդ մըն էր: Խնչպէս կարելի էր անոր յատակը փնտռելու համարձակիլ: Մթութիւնը հարցափորձելը զարհուրանք մը է: Ո՛վ գիտէ թէ ի՞նչ պիտի պատասխանէ ան: Արշալոյսը կրնար մշտնջենապէս սեւնալ այս խաւարէն:

Մարիուս իր մտքին այս կացութեան մէջ կօկծալի տառամաւութիւն մը ունէր խորհելով թէ այս մարդը այսուհետեւ քիչ կամ շատ պիտի մերձենար Գօղէթին: Հիմա գրեթէ կը զղջար չըրած ըլլալ այն անարկու հարկու հարցումները որոնց առջև ընկրկած էր և որոնցմէ կրնար անողոքելի և վերջնական որոշում մը ելլել: Շատ բարի, շատ քաղցր, աւելի ճիշդը խօսելով, շատ տկար կը համարէր ինքզինքը: Այս տկարութենէ մղուելով անխօսեմ զիջում մը ըրած էր: Չկրնալով դիմաւորել արգահատանք զգացած էր: Սխալած էր: Պէտք էր բացէ ի բաց և պարզապէս մերժել ժան Վալթանը: Ժան Վալթան Մարիուսի տունէն հրդեհիլ սկսած մէկ մասն էր. Մարիուս կը պարտաւորէր կրակին տալ զայն և իր տունը ազատ պահել այս մարդէն: Ինքն իրեն դէմ կը նեղանար, կը բարկանար այն մօրմօքներու յորձանքին յանկարծականութեան դէմ որ զինքը խուլցուցած, կուրցուցած և մղած էր: Ինքն իրմէն դժգոհ էր:

Ի՞նչ ընէր հիմա: Ժան Վալթանին այցելութիւնները սաստիկ անախորժ էին իրեն: Այս մարդը ի՞նչ բան ունէր իր տունը. ի՞նչ ընէր զայն: Հօս չէր ուզեր խորհիլ, չէր ուզեր փորել, չէր ուզեր խորունկը երթալ, չէր ուզէր ինքզինքը խորաշափել: Խոստացած էր, մղուած էր խոստանալու: Ժան Վալթան իր խոստումը ունէր. մարդ պարտաւոր է կատարելու իր նաև վաղեմի թիապարտի մը տուած խոստումը: Սակայն Մարիուսին ա-

առջին պարտքն էր առ Գողթի: Վերջապէս կը զայրացնէր զինքը վանողական զօրութիւն մը որ ամէն բանի կը յաղթէր:

Մարիուս այս ամէն գաղափարները խառնաշփոթ կերպով մը իր մտքին մէջ կը շրջէր, մէկէն միւսին անցնելով և ամենէն յուզուելով: Այս պատճառաւ սաստկապէս կը վրդովուէր: Դիւրին չեղաւ Գողթիէն պահել իր այս վրդովումը, բայց սէրը տաղանդ մըն է. և Մարիուս յաջողեցաւ պահել իր վրդովումը:

Սակայն՝ առանց աներեւոյթ նպատակի մը՝ հարցունքներ ըրաւ Գողթիին որ անարատ էր՝ սպիտակ զաւակի մը պէս, և որուն միտքէն բնաւ բան մը չէր անցներ: Իր մանկութեանը և պատանութեանը վրայ հարցութիւններ ըրաւ Գողթիին և համոզուեցաւ թէ մարդու մը որքան կարելի է բարեօրոքուի, հայրաբար և յարգանքով փառաւիլ, այնքան վարդապետ էր Գողթիին հետ այս վաղեմի եղբունագործը: Մարիուսին ամէն ընդհանրած և ենթադրածները ստոյգ էին: Այն աղէտալի եղիճը (Ժան Վալժան) սիրած և պաշտպանած էր այս շուշանը (Գողթի):

ԵՕՐԵՐՈՐԴ ԳԻՐԿ

ՎԵՐՋԱԼՈՒՍԱԿԱՆ ՆՈՒԱԶՈՒՍ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Վ Ա Ր Ի Ա Ն Ն Ե Ա Կ Ը

Հետեւեալ օրը՝ զիչերուան մօտ՝ Ժան Վալժան Ժիլնօրմանի տան կառանցիկ դրան կը զարնէր: Պատգեկաւ և ընդունեց զայն: Պատգ ճիշդ նոյն պահուն գաւիթն էր, և կարծեա թէ հրամաններ ընդունած էր: Երբեմն կը պատահի որ տէր մը ծառայի մը կ'ըսէր. Դիտէ՛ այս պարոնը երբ գայ:

Պատգ՝ առանց սպասելու որ Ժան Վալժան իրեն գայ՝ ըսաւ.

— Պարոն Պառնը հրամայեց ինծի հարցնել ձեզի թէ կը փափաքե՞ք վեր ելլել կամ վարը մնալ:

— Վարը մնալ պատասխանեց Ժան Վալժան:

Պատգ բոլորովին յարգական կերպով մը վարի սըրտահին դուռը բանալէն ետք ըսաւ.

— Երթամ իմաց տամ տիկինին :

Ժան Վալթանին մօտ տեղը գեանալէն . զմբթաւոր և խոնաւ , ի պահանջել հարկի իրր մօռան գործածուող , փողոցին վրայ նայող սրահ մըն էր կարմիր աղիւսներով յատակուած , երկաթէ վանդակով պատուհան մը ունէր միայն ուրկէ քիչ մը լոյս կ'առնէր :

Այս սենեակը չէր այն սենեակներու կարգէն զոր փեթաւելը , աւելը և գայլազուխը կը յողնեցնեն : Փոշին հանդարտ էր հոն : Սարդերը հալածելու հոգ չէր տարուած . Պատուհանին ապակիներուն մէկին վրայ աղուօր , լայնապէս տարածուած , սեփ սեւ , նամանաւանդ մեռած ճանճերով զարդարուն օստայն մը կ'երեւար գեղապանծօրէն : Սրահը փոքր և ցած էր : Կահերն էին անկիւն մը դիզուած շատ մը դառաօրկ շիշեր : Դեղին ներկով ներկուած էին պատերը որոնց ձեւերը կը թափէին : Ներսի կողմը սեւով ներկուած փայտէ բուխերիկ մը կար նեղ քիւով . մէջը կրակ կ'որ , ուրկէ կը հասկցուէր թէ վստահ էին Ժան Վալթանին պատասխանին նկատմամբ որ էր «վարը մնալ» :

Բուխերիկին երկու կողմը երկու թիկնաթոռ դրուած էր : Թիկնաթոռներուն մէջտեղը իրր օթոց՝ անկողնին հին և թելերը երեւալու չափ մաշուած ծածկոց մը փռուած էր :

Սենեակը միայն բուխերիկին կրակովը և պտտուհանին աղօտ լոյսովը կը լուսաւորուէր :

Ժան Վալթան յոգնած էր : Դանի մը օրէ ի վեր ոչ կերակուր կ'ուտէր , ոչ ալ կը քնանար : Թիկնաթոռին մէկուն վրայ գրեթէ իյնալու պէս նստաւ :

Պասգ նորէն եկաւ , և բուխերիկին վրայ վառուած մօմ մը դնելով գնաց : Ժան Վալթան զուխը ծածկ և

կզակը կուրծքին վրայ դրած ըլլալով ոչ Պասգը և ոչ ճրագը նշմարեց :

Յանկարծ կանգ առաւ կարծես ցտակելով :

Գօղէթ ետեւն էր :

Ժան Վալթան չէր տեսած , բայց զգացած էր անոր մանելը :

Ժան Վալթան ետեւը դարձաւ : Գօղէթին նայեցաւ հագնալիչ : Պաշտելի գեղեցկութեամբ մը գեղեցիկ էր ան : Բայց Ժան Վալթանին խորին նայուածքով մը նայածը ոչ թէ անոր գեղեցկութիւնը , այլ հոգին էր :

— Հայր իմ , հայր , գուցէ Գօղէթ , գիտէի որ տարօրէնակ սովորութիւններ ունիք , բայց ասիկա երբէք չէի յուսար ձեզմէ : Ուրկէ գտաք այդ գաղափարը : Մտրիօս կ'ըսէ թէ դուք կ'ուզէք որ հոս ընդունիմ ձեզի :

— Սյո՛ , ես ուզեցի :

— Կը կարծէի թէ այդպէս պիտի պատասխանէք : Լա՛ւ , բայց գիտնաք որ կոխ պիտի ընեմ հետերնիդ : Սկսինք նախ սկէզրէն : Համբուրէ դիւ , հո՛յր :

Եւ այսր երկնցուց :

Ժան Վալթան անշարժ կեցաւ :

— Չէք երերար , ըսաւ Գօղէթ : Յանցաւոր դիրք մըն է այդ , գիտնաք : Բայց հոգ չէ , կը ներեմ : Միւս երեսդ դարձո՛ւր ըսաւ Յիսուս Քրիստոս : Ահա միւս երեսս :

Եւ միւս այսր երկնցուց :

Ժան Վալթան չարժեցաւ : Կարծես թէ ոտքերը քարայտակին մէջ բեւեռուած էին :

— Կը նայիմ որ կատակի ստամանէն կ'անցնինք , ըսաւ Գօղէթ : Ի՞նչ ըրի ձեզի , կը յայտնեմ թէ օրդոդած եմ ձեզի դէմ : Կը պարտաւորիք հաշուել հոս : Մեր հետը պիտի ճաշէք :

— Ճաշեցի:

— Իրաւ չէ: Պ. Ժիւնորմանին պիտի ըսեմ որ յանգիմանութիւն տայ ձեզի: Մեծ հայրերուն պաշտօնն է հայրերը յանդիմանել: Տէ՛ նայիմ. ելէք հետս եկէ՛ք, օրա՛հ ելլենք: Հիմա՛, անմիջապէս:

— Անկարելի է:

Հոս Գօղէթ քիչ մը յաղթուեցաւ: Հրամայելէ դադարելով սկսաւ հարցումներ ընել:

— Բայց ի՞նչ պատճառաւ: Եւ զիս տեսնելու համար տան ամէնէն տգեղ սենեակը կ'ընտրէք: Սոսկալի տեսնակ մըն է այս:

— Արդէն գիտես որ...

Ժան Վալթան նորէն կրկնեց.

— Արդէն գիտէք, տիկին, որ տարօրինակ եմ: Այլա՛նդակ բաներ խորհելու սովորութիւն ունիմ:

Գօղէթ իր պզտիկ ձեռքերը մէկգմէկու զարկաւ:

— Տիկին... գիտէ՛ք: Ա՛ս օւրիշ նոր բան մըն ալ: Ի՞նչ կը նշանակեն ատոնք, հա՛յր:

Ժան Վալթան Գօղէթին նայեցաւ այն սրտաճմլիկ ժպիտով որու կը դիմէր երբեմնակիր:

— Ուզեցիք տիկին ըլլալ. հիմա եղաք:

— Բայց ոչ ձեզի համար, հա՛յր:

— Ա՛լ հայր մի՛ կոչէք զիս:

— Ինչո՞ւ համար:

— Պարօն Ժան կոչեցէք զիս: Միայն Ժան, եթէ կ'ուզէք:

— Ա՛լ հայր չէ՞ք: Ա՛լ Գօղէթ չեմ: Պ. Ժան: Ինչ ըսել կ'ուզէք: Բայց ասոնք յեղափոխութիւններ են: Ի՞նչ անցաւ, ի՞նչ եղաւ: Երեսս նայեցէք քիչ մը: Այս չքուեր, և ահա չէք ուզէ՞ր մեր հետը բնակիլ, և ահա կը մերժէք իմ սենեակս: Ի՞նչ ըրի ձեզի: Ուրեմն բան մը եղած է անշուշտ:

— Բան մը չկայ:

— Ուրե՞մն:

— Ամէն բան սովորականին պէս է:

— Ինչո՞ւ անուն կը փոխէք:

— Դուք արդէն ձեր անունը փոխեցիք:

Ժան Վալթան միեւնոյն ժպիտով դարձեալ ժպտելով, շարունակեց.

— Դանի որ տիկին Բօնմէրսի էք, ես ալ կրնամ

Պ. Ժան ըլլալ:

— Այդ խօսքերէդ բան մը չեմ հասկնար: Խեղճ մօքի գէ՛մ բաներ են ատոնք: Ամուսինէս հրաման պիտի առնեմ որ Պ. Ժան ըլլաք: Կը յուսամ որ չպիտի հաւանի: Շատ կը ցաւցնէք սիրտս: Այլանդակ խորհուրդներ ունիք եղեր, լա՛ւ, բայց պէտք չէ վշտացնել պղտակ Գօղէթը: Աղէկ բան չէ ատիկա: Չարասիրտ ըլլալու իրաւունք չունիք, դո՛ւք որ բարեսիրտ էք:

Ժան Վալթան չպատասխանեց:

Գօղէթ Ժան Վալթանին երկու ձեռքերը բռնեց ու զընակի և անդիմադրելի շարժումով մը գէպ իր երեսը վերցնել կզակին տակը վիզին դպցուց և ճնշեց. կաթողին սիրոյ բուռն շարժում մըն է այս:

— Ո՛հ, բարեսիրտ եղէք, ըսաւ Գօղէթ:

Ապա շարունակեց.

— Բարեսիրտ ըլլալը ինծի համար կը նշանակէ, սիրուն ըլլալ, գալ հոս բնակիլ ուր թոշուններ կան Բլիւմէ փողոցին թոշուններուն պէս, մեզի հետ ապրիլ, թողուլ Օմ-Արմէ փողոցին այն պզտիկ ծակը, մեզի հանելուկի պէս խօսքեր չըսել և գուշակել չտալ, ամէն մարդու պէս ըլլալ, մեր հետը ճաշել, մեր հետը նստիլ խաճախել: հայրս ըլլալ:

Ժան Վալթան ձեռքերը քաշելով ըսաւ.

Թշուառներ

— Ա՛լ հօր հարկաւորութիոն չունի՞ք. տառապանք մը տանիք ա՛լ:

Գօզէթ բարկացաւ:

— Ա՛լ հօր հարկաւորութիւն չունի՞մ: Աստուած վկայ որ խելքս չհասնիր այդ խօսքերուն: Յիրաւի չգիտեմ թէ ինչ ըսել կ'ուզէք:

— Եթէ թուսէն ներկայ ըլլաւ, կրկնեց ժան վալժան խօսքը անցնող պատգամներ փնտռողի և ամէն աստերու փաթթուողի մը պէս, ամենէն առաջ պիտի հաւանէր ինծի հետ թէ ստուգիւ միշտ ինծի յատուկ կերպեր ունեցած եմ: Նոր բան մը չկայ բնաւ: Միշտ օրրած եմ իմ մթին խորշս:

— Բայց ցուրտ է հոս: Լոյս չկայ: Գարշելի բան մըն է Պ. Ժան ըլլալ ուզելը: Ձեմ ուզեր որ հետս դուք ըսելով խօսիք:

— Գիշ մը առաջ երբ հոս կուգայի, պատասխանեց ժան վալժան, Սէն-Լուի փողոցը եպենադործի մը քով կարասի մը տեսայ: Եթէ աղուոր կլին մը ըլլայի, ինծի կ'առնէի այն կարասին: Շատ աղուոր զարդարան մըն էր, արդի տեսակէն՝ այսինքն այն տեսակէն զոր դուք կարծեմ թէ վարդի փայտ կ'անուանէք: Կճով դրուադուն, բաւական մեծկով հայելի մըն էր: Գրողներ ունէր. աղուոր բան մըն էր:

— Է՛հ, իրաւ որ չար էք եղեր, պատասխանեց Գօզէթ:

Եւ ամենասիրուն ձեւով մը ակառները սեղմելով և շուրթներու մեկուսելով ժան վալժանին դէմ փչեց: Կատուէ մը օրինակ առնող շնորհ մըն էր այն:

— Սաստիկ բարկացած եմ, կրկնեց Գօզէթ: Երէկ ուրնէ ի վեր ամէնքնիդ ալ կը կտաղեցնէք զիս: Շատ զայրացած եմ: Ձեմ հասկնար անցած գացած բաները:

Մարիուսին դէմ չէք պաշտպաներ զիս, Մարիուս ձեզի դէմ չպաշտպաներ զիս. Մինակ մնացեր եմ. Կոկիկ սենեակ մը կը պատրաստեմ: Եթէ կարենայի Աստուածն ալ տեղաւորել անոր մէջ, պիտի տեղաւորէի: Բայց սենեակս կը մերժուի: Վարձակալս սենեկի ընթացք կը բռնէ հետս: Նիգօլէթին կ'ապսպրեմ որ լաւ ճաշ մը պատրաստէ: Ձեր ճաշին հարկաւորութիւն չունին, տիկին. Եւ հայրս ֆօլլըվան ալ կ'ուզէ որ Պ. Ժան կոչեմ զինքը, որ ընդունիմ զինքը հին, անշնորհ և մգլոտած առանի մը մէջ ուր պատերը մօրուք ունին, և ուր բիւրեղեայ զարդերու տեղ զինիի գառարկ շիշեր և վարագոյրի տեղ սարդի ոստայններ կան: Տարօրինակ մարդ մըն էք, զիտեմ, ձեր սովորութիւնն է այդ, բայց պէտք է ժամանակ մը մէկդի թողուլ այդ սովորութիւնները կարգուող մարդկանց նկատմամբ: Պէտք չէր ոչ նորէն անմիջապէս սկսելիք տարօրինակ ըլլալ: Ըսել է թէ շատ դոհ պիտի ըլլաք ձեր Օմ-Արմէի գարշելի փողոցէն, ուր օակայն յուսահատեցայ ես: Ի՛նչ ունիք ինծի դէմ: Շատ ցաւ կուտաք ինծի, հասկցա՞ք:

Եւ յանկարծ կատակի ձեւը թողնով՝ ժան վալժանին նայեցաւ ակնայեռ, և շարունակեց.

— Ուրեմն նեղացե՞ր էք ինծի դէմ՝ երջանիկ ըլլալու համար:

Պարզամտութիւնը յանգէտս շատ առաջ կը թափանցէ երբեմն: Այս հարցումը Գօզէթին համար պարզ ալ ժան վալժանին համար խորունկ էր: Գօզէթ կեղեքել կ'ուզէր, բայց կը պատռուէր:

Ժան վալժան տոգունեցաւ: Պահ մը անպատասխան մնաց. ապա անմեկնելի վայնով մը և ինքն իրեն խօսելով, միմիջեց.

— Իր երանութիւնը կենացոյ նկատակն էր: Հիմա

նաբլը մարտիկը աւելի գէշ էր: Պալատ մը ծախու առաւ վերնայարկը բնակելու համար: Յնորակաւ արտաքին կերպեր զոր երբեմն կ'ունենան մարդիկ:

Ոչ ոք ընդնշմարեց ժան վալթանին այս արտաքին կերպերուն աղէտալի ներքեւը: Մանաւանդ թէ ո՞վ պիտի կրնար գուշակել այսպիսի բան մը: Հնդկաստանի մէջ ասան ճահիճներ կան, որոնց ջուրը հով չեղած ժամանակ տարօրինակ, անմեկնելի և սարսուռի կ'երեւայ, և կը յուզուի ուր որ կը պարտաւորէր հանդարտ ըլլալ: Մարդիկ մակերեւոյթին վրայ կը ջախն այս երուամեքուն որոնց պատճառը չեն գիտեր. չեն նշմարիր հիգրան որ այն ճահիճներուն յատակը կի տարուբերի:

Շատ մարդիկ այսպէս գաղտնի հրէջ մը ունին, ախտ մը զոր կը սնեցնեն, վիշապ մը որմէ կը կրցուն, յուսահատութիւն մը որ անոնց խաւարին մէջ կը բնակի:

Այսինչ մարդը ուրիշ մարդերուն կը նմանի, կ'երթայ, կուգայ: Չգիտենք թէ հազարաւոր աղուաներ ունեցող հացկատակ վիշտ մը կը բնակի այն թշուախին սրտին մէջ և կը մեռցնէ զայն: Չգիտենք թէ վիճ մըն է այն մարդը: Մնայուն է բայց խորուն: Ժամանակ առ ժամանակ վիճին մակերեւոյթին վրայ պղտորութիւն մը կ'ըլլայ որու պատճառը չենք հասկնար: Խորհրդաւոր խորշում մը կը ծալուի, ապա կ'աներեւութանայ, ետքը նորէն կ'երեւայ. օդի պղպշակ մը վեր կ'ելլէ և կը պայթի: Կը կարծենք թէ պղտիկ բան մըն է այս, բայց սոսկալի բան մըն է: Անծանօթ գազանին շունչն է այն:

Տեսակ մը տարօրինակ սովորութիւններ, օրինակի համար զալ այն ժամուն ուր միւսները կը մեկնին, անհետիլ մինչդեռ ուրիշները կ'երեւան ի տես, ամէն պարագաներու մէջ պահել ինչ որ կրնայ պատի գոյն վերադիւն անուանուի, առանձնական ծոռուղին փըն-

առնել, ամայի փողոցը վկր դասել, խօսակցութիւններու չխառնուիլ բնաւ, բազմութիւններէն և հանդէսներէն զգուշանալ, բարեկեցիկ երեւալ և աղքատօրէն ապրիլ, շատ հատ հարուստ ըլլալ և իր բանալին գրպանը, ճրագն ալ դռնապանին սենեակին մէջ ունենալ, պղտիկ դուռնէն մտնել, գողտի սանդուխէն ելլել, այս ամէն աննշան այլանդակութիւնները, խորշումները, օդի պղպշակները, մակերեւոյթին վրայ փախստական ծալքերը, շատ անգամ զարհուրելի յատակէ մը կ'արտադրուին:

Շարաթներ անցան այսպէս: Սակաւ առ սակաւ Գօղէթ նոր կեանքով մը սկսաւ ապրիլ. տմուսնութենէ հետեւող յարաբերութիւնները, այցելութիւնները, ասան հոգը, զուարճութիւնները մեծ գործեր են: Գօղէթին զբօսումները մեծ ծախքի կարօտ չէին. այս զբօսումները մէկ բանէ կը բաղկանային, որ էր Մարիուսին հետը ըլլալ: Անոր հետ դուրս ելլել, անոր հետ մնալ, այս էր անա իր կեանքին մեծ զբաղումը: Թեւ թեւի դուրս ելլելը, արեւին, փողոցը յայտնապէս, առանց պահուելու, ամէն մարդու առջեւ, երկուքին միասին և առանձին ըլլալով քալելը անոնց համար ամենանոր ուրախութիւն մըն էր միշտ: Գօղէթ դժգոհութիւն մը ունեցաւ: Թուսէն չկրցաւ Նիգօլէթին հետ հանդատութիւն գտնել, ըստ որում երկու պառաւ աղջիկներու կցումը անհնարին է, և ելաւ գնաց տունէն: Մեծ հայրը քաջողակաւ կ'ապրէր. Մարիուս հոն հոս քանի մը դատ կը վարէր. Ժիլնօրման մօրաքոյրը նոր ընտանիքին քով կ'ապրէր այն կողմական կեանքով որ կը բաւէր իրեն: Ժան վալթան ամէն օր կուգար:

Ժան վալթան Գօղէթը դուռելէ գաղթելով, և անոր դուռը ըսելով, տիկին ըսելով, ինքզինքն ալ Պ. Ժան

ընելով տարբեր մարդ մը կ'ըլլար Գօղէթին տուչէ։ Գօղէթը իրմէ զատելու մասին ինքնին ըրած փորձերը կը յաջողէին։ Գօղէթին զուարթութիւնը եւս քան զեւթ կ'աւելնար, և խանդավառութեամբ հետզհետէ կը նուազէր։ Սակայն առաջուան պէս շատ կը սիրէր ժամն Վալթանը, և որ կ'զգար իր սիրուիլը։ Օր մը Գօղէթ յանկարծ ըսաւ անոր. Հայրս էիք, ալ հայրս չէք. հօրեղբայրս էիք, ալ հօրեղբայրս չէք, Պ. Ֆօշլըվան էիք, հիմա Պ. Ժան էք։ Ո՞վ էք ուրեմն։ Ես չեմ սիրեր այդ բաները։ Եթէ չգիտնայի թէ խիտ բարի էք, պիտի վախճայի ձեզմէ։

Ժան Վալթան միշտ Օմաւրմէ փողոցը կը բնակէր, վասն զի չէր կրնար որոշել Գօղէթին բնակած թաղէն հեռանալ։

Առջի ատենները Գօղէթին քով քանի մը ընկեր կ'ենար միայն, ապա կը մեկնէր։

Կամայ կամայ վարժուեցաւ նուազ կարճատեւ ընելու իր այցելութիւնները. Ժան Վալթան երկնալ սկսող օրերուն թոյլտուութիւնը կարծես բարեպառեհ տոթի մը կը սեպէր. ուստի սկսաւ աւելի կանուխ գալ և աւելի ուշ երթալ։

Օր մը Գօղէթ անմտադրութեամբ հայր իմ, ըսաւ անոր։

Ուրախութեան փայլակ մը ժամն Վալթանին ծերունական տխուր դէմքը լուսաւորեց։ Ժան ըսէք, կըրկնեց ժանն Վալթան։—Ա՛հ, իրաւ է, Պ. Ժան, պատասխանեց Գօղէթ քահ քահ մը ձգելով։—Լաւ, ըսաւ Ժան Վալթան, և ետին դարձաւ որպէս զի Գօղէթ չտեսնէ իր աչքերուն արցունքը սրբելը։

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԲԼԻԻՄԷ ՓՈՂՈՑԻՆ ՊԱՐՏԷԶԸ ԿԸ ՅԻՇԵՆ

Վերջին անգամն էր այս մտերմական տեսութիւնը։ Այս վերջին նշույնն սկսելով ա՛լ ամէն ինչ մարեցաւ. Ժան Վալթան ալ ոչ ընտանութիւն, ոչ համըրրով բարի լոյս ունեցաւ, ոչ ալ բնաւ լսեց այն ամենաքաղցր բառն որ էր «հայր իմ»։ Իր ուղեւորվը և բուն իր մեղսակցութեամբը հետզհետէ զրկուած էր ամէն երանութիւններէն. ուրիշ թշուառութիւն մըն ալ ունէր. այսինքն Գօղէթը օրուան մը մէջ բոլորովին կորսնցնելէն ետք հարկ եղած էր իրեն դարձեալ կորսնցնել զայն մաս առ մաս։

Այժմ հուսկ յետոյ կը վարժուի աղօտ լոյսին։ Վերջապէս ամէն օր Գօղէթը անգամ մը տեսնելը կը բաւէր Ժան Վալթանին։ Իր բոլոր կեանքը այն ժամուն մէջ կ'ամփոփուէր։ Գօղէթին քովը կը նստէր, անոր կը նայէր լոյն, կամ հետը կը խօսէր առջի տարիներուն, անոր ժանկութեանը, վանքին և այն ժամանակուան պատիկ բարեկամութիւններուն վրայ։

Կէսօրէ մը ետք, — այսինքն ապրիլի առջի օրէն օր մը որ արդէն տաք, և տակաւին զով իր և ուր կ'սկսէր արեւին մեծ պայծառութիւնը, Մարիուսին և Գօղէթին պատուհաններուն շրջակայ պարտէզները զարթուի յուզմունքը ունէին. սպիտակ դժնիկը պիտի ծլէր. շահաբակները՝ իրր անգամանայնաբար զարդեր հին

պատերուս վրայ օփռուած էին. դայլի շրթնաձև վար-
դագոյն ծաղիկները քարերուն ճեղքերուն մէջ կը յո-
րանջէին, խոտերը՝ մարգարտածաղիկներու և ոսկեծ-
ղիկներու զմայելի սկզբնաւորութիւն մը ունէին,
տարուան օպիտակ թիթեռները կ'սկսէին երեւալ. հօվը,
այն է յաւիտենական հարսանեաց նուագածուն, ծառե-
րուն մէջէն կը փորձէր այն արշալուսական մեծ ներ-
դաշնակութեան առաջին խաղերը զոր հին բանաստեղծ-
ները գարուն կ'անուանէին, — կէսօրէ մը ետք, կ'ըսենք,
Մարիուս Գօզէթին ըսաւ. Ըսեր էինք թէ մեր Բիւմէ
փողոցին պարտէզը տեսնելու պիտի երթանք: Երթանք
այսօր: Պէտք չէ ապերախտ ըլլալ: — Եւ գէպի գարունը
թռեցան իբր երկու ծիծառներ: Բիւմէ փողոցին այս
պարտէզը աշալոյսի տպաւորութիւն կ'ընէր անոնց
վրայ: Արդէն ետեւին կեանքին մէջ բան մը ունէին որ
կաշած իրենց սիրոյն գարունն էր: Բիւմէ փողոցին
տունը վարձու բռնուած ըլլալով տակաւին Գօզէթինն
էր: Այս տունը և պարտէզը գացին: Նորէն հոն դառն
ինքզինքնին, և մոռցուեցան: Երեկոյին սովորական
ժամուն ժան վալթան վիլլ-Տիւ-Գալվէրի փողոցը եկաւ:
— Տիկինը Պարոնին հետ զուրս ելաւ և տակաւին չե-
կաւ, ըսաւ Պասգ: Ժան վալթան լռելեայն նստելով
ժամ մը սպասեց: Գօզէթ չեկաւ: Ժան վալթան դուխր
ծոց և մեկնեցաւ:

Գօզէթ «իրենց պարտէզը» պտուղներու գացած ըլլա-
լուն այնքան արդիւն և ձօր մը իր անցելոյն մէջ ապ-
րած ըլլալուն այնքան ուրախ էր որ հետեւեալ օրը
ուրիշ բան մը չխօսեցաւ: Չնշմարեց թէ առջի օրը
տեսած չէր ժան վալթանը:

— Ինչ կերպով գացիք հոն, հարցուց անոր ժան
վալթան:

— Ոտքով:

— Եւ ինչպէս ետ դարձաք:

— Պատի կառքով մը:

Դանի մը ժամանակէ ի վեր ժան վալթան կը դի-
տէր որ նորատի ամուսնոր խնայասիրութեամբ կ'ապ-
րէին: Այս խնայասիրութիւնը անախորժ էր ժան վալ-
թանին: Մարիուսի խնայասիրութիւնը խիստ էր, և այս
բացարձակ նշանակութիւնը չէր ժան վալթանին հո-
մար: Ուստի համարձակեցաւ սա հարցումն ընել Գօ-
զէթին:

— Ինչո՞ւ համար ձեզի յատուկ կառք մը չունիք:
Եթէ ամիսը հինգ հարիւր ֆրանք ծախք ընէք, աղուոր
կառք մը կ'ունենաք, Հարստութիւն ունիք:

— Չեմ գիտեր, պատասխանեց Գօզէթ:

— Թուէնք ալ, կրկնեց ժան վալթան, մեկնեցաւ
ահա: Տեղը ուրիշ մը չընտելիք: Ինչո՞ւ համար:

— Նիզօլէթ կը բաւէ:

— Սենեկապանուհի մը պէտք է ձեզի:

— Մի՞թէ Մարիուսը չունի:

— Պէտք էր որ ձեզի համար մասնաւոր տուն մը,
ծառաներ, կառք մը և թատրոնը օթեակ մը ունենայիք:
Ամենէն գեղեցիկ բաները վայելու իրաւունք ունիք:
Ինչո՞ւ ձեր հարստութեան յարգը չէք ճանչնար: Հարս-
տութիւն բռնած բանը երջանկութիւնը կ'աւելցնէ:

Գօզէթ պատասխան չտուաւ:

Ժան վալթանին այցելութիւնները չէին կարճար:
Ընդհակառակը հեռզհեռէ կ'երկնային: Երբ սիրտն է
սահողը, մարդս կանգ չառնէր զառիվայրին վրայ:

Երբ ժան վալթան կ'ուզէր, շատ կենալ Գօզէթին
քով և ժամը մոռցնել, Մարիուսը կը դուրսէր. կ'ըսէր
թէ գեղանձն, ազնիւ, քաջասիրտ, խելացի, պերճախօս,

բարի է ան։ Գողթն ա՛լ աւելի կը գովէր։ Ժան Վալ-
թան նորէն կ'սկսէր գովեստները։ Գովեստները հա-
նում չունէի։ Մարիուս անունը անսպասելի էր. հա-
տորներ կային այս եօթ տառերուն մէջ։ Այս կերպով
Ժան Վալթան կը յաջողէ երկար առնել կենալու։ Ո՛ր-
քան քաղցր էր իրեն Գողթն տեսնել, և անոր քով
մոռնալ։ Իր վէրքին դարմանն էր այս։ Պասգ բազմիցս
ստիպուեցաւ գալու և երկու անգամ ըսելու. — Պ. Ժիլ-
նորման զիս կը դրկէ յիշեցնելու ձեզ, տիկի՛ն, թէ ընթ-
րիքը պատրաստ է։

Այն օրերը Ժան Վալթան խիստ խոհուն կերպա-
բանքով կը դառնար իր տունը։

Բալորովին սուտ չէ՞ր ուրեմն այն պատենիկին հա-
մեմատութիւնը զոր Մարիուս բրած էր մտապէս։ Ժան
Վալթան յամառող և իր թիթեռնին այցելութիւն ընել
ուզող պատենի՞կն էր իրօք։

Օր մը իր սովորականէն աւելի կեցաւ Գողթնին
քով։ Հետեւեալ օրը նշմարեց որ կրակ չկար բուխե-
րիկին մէջ։ — Վա՛յ, ըսաւ մտապէս, կրակ չեն դրեր։ —
Եւ ինքնիրեն բացատրութիւն տուաւ. — Խիստ բնական
բան է կրակ չվառուիլը։ Ապրիլի մէջն ենք։ Ա՛լ ցուրտ
չկայ։

— Սուրբ Աստուած, ո՛րքան ցուրտ է եղեր հոս,
գոչեք Գողթն ներս մտնելով։

— Բայց չէ՛, ցուրտ չկայ, գոչեք Ժան Վալթան։

— Ուրեմն դո՛ւք ըսիք Պասգին որ կրակ չվառէ։

— Այո՛, Գիշ օրէն մայիս ամիսը պիտի մանենք։

— Բայց մինչև յունիս կրակ կը վառեն։ Այս մա-
ռանին մէջ բոլոր տարին վառել պէտք է։

— Մտածեցի որ անօգուտ է կրակը։

— Աս ալ ձեր գաղափարներուն մէկն է անչուշտ,
կրկնեք Գողթն։

Հետեւեալ օրը կրակ վառած էին, բայց երկու
թիկնաթոռները սրահին միւս ծայրը, դուռին մօտ դրո-
ւած էին. — Ի՞նչ կը նշանակէ այս ըսաւ մտապէս Ժան
Վալթան։

Գնաց թիկնաթոռները առաւ, և բուխիկին քով
իրենց սովորական տեղը դրաւ։

Սակայն կրակին նոր վառուիլը սիրտ տուաւ անոր.
խօսակցութիւնը սովորականէն ալ աւելի տեւել տուաւ.
երբ կ'ելլէր մեկնելու համար, Գողթն ըսաւ։

— Ամուսինս երէկ զարմանալի բան մը ըսաւ ինծի։

— Ի՞նչ է ըսածը։

— Գողթն, ըսաւ ինծի, երեսուն հազար ֆրանք
եկամուտ ունիք։ Գասնեթթը քուկդ, և երեքն ալ
մեծ հօրս ինծի տուածը։ — Ընդամէնը երեսուն կ'ընէ,
պատասխանեցի։ — Երեք հազարով ապրելու քաջասրբ-
տութիւնը պիտի ունենա՞ս, հարցուց ինծի։ Այո՛, նաև
ռչիւնով, պատասխանեցի։ Բաւական է որ քեզի հետ
ապրիմ։ Ապա ըսի. — Ինչո՞ւ բոլոր այդ հարցումը։ —
Գիտնալու համար, պատասխանեց։

Ժան Վալթան խօսք մը չբրաւ։ Գողթն հաւանա-
կան է թէ բացատրութիւն մը կ'սպասէր Ժան Վալթա-
նէն, որ տխուր լուծեամբ մը մտիկ ըրաւ Գողթնին
պատմածը։ Ելաւ Օմ-Արմէ փողոցը դարձաւ, այնքան
մոմտուք սւնէր որ փոխանակ իր տունը մտնելու սը-
խալմամբ դրացիին տունը մտաւ։ Մինչև երկու յարկ
վեր ելլելէն ետք կըրցաւ նշմարել իր սխալիլը և նո-
րէն վար իջաւ։

Իր միտքը հազարումէկ ենթադրութիւններով կը
տաքնապէր։ Յայտնի էր թէ Մարիուս կասկածներ ու-
նէր այս հարիւր հազար ֆրանքին ուրկէ՛ եկած ըլլա-
լուն նկատմամբ. թէ կը վախճար որ աղէտալի աղ-

բիւրէ մը գոյացած չըլլայ այն. թէ գուցէ իմացած էր
այն ստակին ժան Վալթանին վերաբերիլը. թէ կը վա-
րանէր ընդունելու այն կասկածելի հարստութիւնը, և
չէր ուզեր իբր իր սեփականութիւնը տոնել զայն, նա-
խապասիւ սեպելով աղքատ մնալ Գողէթին հետ քանթէ
պղտոր հարստութեամբ մը հարուստ ըլլալ:

Ասկէ զատ ժան Վալթան անորոշապէս կ'սկսէր
զգալ թէ կ'արտաքսուի Պ. Ժիլնորմանի տունէն:

Հետեւեալ օրը երբ վարի սրահը մտաւ, կարծես
ցնցում մը ունեցաւ: Թիկնաթոռները վերցուեր էին.
և ոչ իսկ օթոռ մը կար սրահը:

— Բայց ի՞նչ է այս, գոչեց Գողէթ մտնելով, թիկ-
նաթոռ չկայ եղբր. ո՞ր են թիկնաթոռները:

— Թիկնաթոռ չկայ. պատասխանեց ժան Վալթան:

— Ահա՛ զօրմանալի բան մը: Պատճառը:

— Այսօր քանի մը վայրկեան պիտի կենամ միայն.

— Քիչ կենալը օտքի վրայ կենալու պատճառ մը չէ:

— Կարծեմ թէ Պատգ վերի օրահին համար թիկ-
նաթոռի հարկաւորութիւն ունէր:

— Ինչո՞ւ համար:

— Հարկաւ հիւր ունիք այս գիշեր:

— Ոչ ոք պիտի գոյ այս գիշեր:

Ժան Վալթան չկրցաւ ուրիշ բան մը ըսել:

Գողէթ ուսերը վեր ըրաւ:

— Թիկնաթոռները վերցնել տալ: Անցեալ օր ալ
կրակը մարել տուիք: Յիշաւի չառ տարօրինակ էք:

— Մնաք բարեաւ, միմիջեց ժան Վալթան:

Մնաք բարեաւ, Գողէթ, չըսաւ: Բայց մնաք բար-
եաւ, տիկին, ըսելու զօրութիւն ալ չունեցաւ:

Դուրս ելաւ յուսարեկ:

Այս անգամ հասկցած էր:

Հետեւեալ օրը չեկաւ: Գողէթ գիշերը միայն նը-
մարեց թէ եկած չէր:

— Վա՛յ, ըսաւ, Պ. Ժան չեկաւ այսօր:

Գողէթին սիրտը թեթեւ խշխուք մը զգաց, բայց
Մարիօսին մէկ համարյոք անմիջապէս զուարթանա-
լով հազիւ հազ նշմարեց իր սրտին ցուր:

Միւս օրն ալ չեկաւ ժան Վալթան:

Գողէթ այնքան երջանիկ էր որ բանի տեղ չդրաւ
անոր չգալը, իր երեկոյթը անցուց սովորական կեր-
պովը, գիշերն ալ աղէկ քնացաւ սովորականին պէս, և
արթնալէն ետք միայն միտքը բերաւ թէ այն օրն ալ
եկած չէր: Շուտ մը Նիգօլէր Պ. Ժանին տունը դրկեց
գիտնալու համար թէ արդեօք հիւանդ է և թէ ինչո՞ւ
եկած չէր առջի օրը: Նիգօլէթ Պ. Ժանին պատասխանը
բերաւ. Պ. Ժան հիւանդ չէր, բայց գործ ունէր: Պա՛հ,
մը ետք պիտի գար: Կրցածին չափ յուսով պիտի գար:
Մանաւանդ որ պզտիկ ճամբորդութիւն մը պիտի ընէր.
Թէ տիկինը կը պարտաւորէր լիչել թէ իր սովորութիւնն
էր ժամանակ առ ժամանակ ճամբորդութիւններ ընելը:
Թէ ամէնեւին անհանգիստ չըլլաւ իրեն համար. թէ եր-
բեք չխորհին իր վրայ:

Նիգօլէթ Պ. Ժանին տունը մտնելով իր օրուհիին
ըսած բառերը ճշտապէս կրկնած էր. ըսած էր թէ տի-
կինը զինքը զրկած էր գիտնալու համար թէ «Պ. Ժան
ինչու եկած չէր առջի օրը»: — Երկու օրէ ի վեր եկած
չեմ, ըսաւ ժան Վալթան անուշութեամբ:

Բայց այս դիտողութիւնը Նիգօլէթին վրայէն սա-
հեցաւ: Սպասուէին Գողէթին չիմացուց այն դիտողու-
թիւնը:

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՁԳՈՂՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՇՐՋՈՒՄ

1833ի դարձան վերջին ամիսներուն և ամառուան առջի ամիսներուն մէջ Մարէի թաղին ցանուցիր անցորդները, կրպակներու խանութպանները, գուռներուն օգնական վրայ նստող անգործները մաքուր սեւ հագած ծերունի մը կը նշմարէին որ ամէն օր, երեկոյին, միւսնոյն ժամուն Օմ-Արմէ փողոցէն կ'ելլէր Սէնթ-Գըրուա-Տը-Լա-Պրեթօնրի փողոցին կողմէն գալով, Պլան-Մանթօի առջեւէն կ'անցնէր, Գիւլթիւր-Սէնթ-Գաթէրին փողոցը կուգար, և՛ Տը Լ'Էշարս փողոցը հասնելով ձախ կողմէն կը դառնար և Սէն-Լուի փողոցը կը մտնէր։

Հոն յամբարար կը քուլէր գլուխը դէպի առջեւը ծռած, բան մը չտեսնելով, բան մը չլսելով, անփոփոխ կերպով մը միշտ մէկ տեղ նայելով ակնայեռ, տեղ մը որ աստեղադարձ կ'երեւար և որ ոչ այլ ինչ էր եթէ ոչ Ֆիյլ-Տիւ-Գալվէր փողոցին անկիւնը։ Քանի որ կը մօտենար այն փողոցին անկիւնին, ևս աւելի կը փալփէր իր աչքերը, տեսակ մը օւրախութիւն՝ իբր ներքին արշալոյս մը կը լուսաւորէր անոր բերը։ չլացած և գութը չարժած կ'երեւար։ չուրթները անարոյ չարժումներ կ'ընէին իբր թէ խօսէր այնպիսի մէկու մը հետ զոր չէր տեսներ։ անյայտապէս կը ժպտէր և կըցածին չափ յամբարար կը քայլէր։ Տեսնողը կը կարծէր թերեւս թէ ան կը փափաքէր հասնիլ ու միանգամայն կը վախնար այն

բոպէէն ուր խիստ մօտեցած պիտի ըլլար։ Երբ ալ միայն քանի մը տուն կը մնար իր և այն փողոցին անկիւնին մէջտեղը որ կարծես իրեն կը քաշէ զայն, ծերունին այնքան կամաց կը քալէր որ տեսնողը կրնար կործել թէ ա'լ չէր քալեր։ Իր գլուխին երերումն ու բերին անշարժութիւնը դիտող մը իր բնեւոր փնտռող սլաքը կը բերէր միտքը։ Որքան ալ օւզէր ուշ հասնիլ, պէտք էր վերջապէս հասնիլ. ծերունին կը հասնէր Ֆիյլ-Տիւ-Գալվէր փողոցը։ այն առան կանգ կ'առնէր, կը դողար, տեսակ մը տխուր վեհերօտութեամբ գլուխը վերջին տունին անկիւնէն անդին կ'անցնէր և այն փողոցը կը նայէր. այս աղիողորմ նայուածքին մէջ բան մը կար որ անհնարին չլացումին և գոցուած դրախտի մը ցուլումին կը նմանէր։ Ապա կաթիլ մը արցունք որ սակաւ առ սակաւ արտեւանումն քին խորը հաւաքուած էր, խոշոր-նալով կ'իյնար, այտին վրայէն կը սահէր, և՛ երբեմն բերնին քով կանգ կ'առնէր։ Ծերունին այս արտօսքին դառն համը կ'զգար։ Այսպէս քանի մը րոպէ կը կենար իբր թէ քարաշէն ըլլար ինք, ապա միւսնոյն ճամբէն և միւսնոյն քայլով ետ կը դառնար, և քանի որ կը հեռանար, իր նայուածքը կը շիջանէր։

Սակաւ առ սակաւ այս ծերունին դադրեցաւ մինչև Ֆիյլ-Տիւ-Գալվէրի փողոցին անկիւնը երթալէ, Սէն-Լուի փողոցը հասնելով կէս ճամբան կ'անգ կ'առնէր. երբեմն քիչ մը աւելի մօտ կենալով։ Օր մը Գիւլթիւր-Սէնթ-Գաթէրին փողոցին անկիւնը կեցաւ և Ֆիյլ-Տիւ-Գալվէր փողոցը նայեցաւ հեռուէն։ Ապա գլուխը աջ կողմէն ձախ կողմը օրեց իբր թէ ինքնիրեն բան մը ժերժէր, և ետ դարձաւ։

Քիչ մը ատենէ ետք ա'լ և ոչ իսկ մինչև Սէն-Լուի փողոցը եկաւ։ Մինչև Բապէ փողոցը կուգար, նակատը

կ'օրէր, և ապա ետ կ'երթար. անկից ետք ալ Տէ-Քը-րուա-Բավիլոնի փողոցէն անդին գնաց. քիչ մը ետ, ահա լէ Պլան-Մանթօ փողոցէն անդին չանցաւ: Կարծես թէ ա'լ չլարուող ժամացոյց մըն էր օրու ճօճումները կը նուազին մինչև որ բոլորովին դադրին:

Ամէն օր ծերունին իր տունէն կ'ելլէր միենոյն ժամուն, միենոյն ճամբէն կուգար. բայց ալ չէր լինցներ ճամբան և՛ թերեւս առանց իր գիտակցութեան՝ անդադար կը կորսնցնէր զայն: Իր բոլոր դէմքէն սա միակ դազափարը կ'արտայայտէր. Ի՞նչ օգուտ ունի: Բիւր մարած էր, ա'լ չէր ճառագայթեր: Արցունքն ալ չորցած էր. արցունքը ալ չէր հաւաքուէր արտառնունքին խորշը. չոր էր այս խորհուն աչքը: Ծերունիին գլուխը ճիշդ դէպ առաջ ձգուած էր: Կզակը կը շարժէր երբեմնակի. նիւթը վզին ծալքերը կարեկցութիւն կը շարժէին: Երբեմն, գէշ կ'ըլլար օդը, թեւին տակ անձրեւանոց մը կ'ուռնենար զօր չէր բանար: Թաղին բարեմիւս կիները, անմեղ մըն է ան, կ'ըսէին: Մանուկները ետեւէն կ'երթային խնդալով:

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ԳԻՐԳ

ՎԵՐՋԻՆ ՄԹՈՒԹԻՒՆ ՎԵՐՋԻՆ ԱՐՇԱԼՈՅՍ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ԳԹՈՒԹԻՒՆ ԴԺԲԱՂԴՆԵՐՈՒ
ԲԱՅՑ ՆԵՐՈՂԱՄՏՈՒԹԻՒՆ ԵՐՋԱՆԻԿՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ

Սոսիալի բան մըն է երջանիկ ըլլալը: Մարդս ինչպէ՞ս դուրս կ'ըլլայ անով: Ինչպէ՞ս կը կործէ թէ կը բուռնայ: Կեանքին կեղծ նպատակը, այսինքն երջանկութիւնը վայելելովը ինչպէ՞ս կը մոռնայ ճշմարիտը որ է պարտականութիւնը:

Կը պարտաւորինք ըսել սակայն թէ անիրաւութիւն է Մարիուսը ամբաստանելը:

Ինչպէս ըսինք արդէն, Մարիուս՝ կարգուելէն առաջ՝ Պ. Ֆօշլըվանին հարցումներ չէր ըրած, և կարգուելէն ետքն ալ վախճած էր հարցուփորձել ժան վալժանը: Չէր զղջացած տուած ըլլալուն այն խոտուածը զոր ըրած էր ինքնաբերաբար: Շատ և շատ անգամ ըսած էր ինքնիւրեն թէ յանցաւոր էր յուսահատութեան այսպիսի շնորհ մը ընելովը: Բաւական սեպած էր կամայ կամաց իր տունէն հեռացնել ժան վալժանը և

կարելի եղածին չափ Գողթին մտքէն ջնջել զայն: Կերպով մը Գողթին և ժան Վալթանին մէջտեղը մտած էր միշտ, ապահով ըլլալով թէ Գողթն այս կերպով չպիտի նշմարէ ժան Վալթանը և տ'լ պիտի մոռնայ: Չէ թէ ջնջում, այլ խաւարում մըն էր այս:

Մարիուս կ'ընէր ինչ որ հարկաւոր և օրինաւոր կը դատէր, ժան Վալթանը առանց տմարդութեան այլ առանց տկարութեան հեռացնելու ծանր պատճառներ ունենալ կը կարծէր, այն պատճառները զոր արդէն տեսա՞նք և ուրիշ պատճառներ ալ զոր ետքէն պիտի տեսնենք:

Մարիուս դատ մը վարելով այն դատին առթիւ պատահաբար հանդիպած էր Լաֆիթ սեղանաւորին գործակալներէն մէկուն, և այս առթիւ առանց օւզելուն գաղտնի տեղեկութիւններ առած էր զոր՝ ճիշդը խօսելով՝ չէր կրցած լաւ մը քննել և ստուգել, նախ վասն զի խոտաւոր էր պահել այս գաղտնիքը, երկրորդ վասն զի խոհեմութիւն էր զգուշութիւն ընելը ժան Վալթանին վտանգաւոր կացութեան համար: Ճիշդ այն միջոցին կը կարծէր թէ ծանր պարագ մը ունէր կատարելու, այսինքն վեց հարիւր հազար ֆրանքը կարելի եղածին չափ զգուշութեամբ ետ յանձնել մէկու մը զոր կը փնտռէր: Առայժմ կ'զգուշանար դպչելու այս ստակին:

Իսկ Գողթն այս գաղտնիքներուն և ոչ մէկը գիտէր. բայց շատ դառն պիտի ըլլար Գողթին ալ գատապարտելը:

Մարիուսէն առ Գողթն ամենազօրաւոր մօքնխտկանութիւն մը կար որ բնազդումով և գրեթէ մեքենաբար ընել կուտար Գողթին ինչ որ փափաքելի էր Մարիուսին: Գողթն Վ. Ժանին կողմէն Մարիուսի կամք մը կ'զգար, և այս կամքին համեմատ կը վար-

ուէր: Ամուսինը անոր բան մը ըսելու հարկ չէր ունեցած. Գողթն անոր լռին դիտաւորութեանց անիմանալի բայց յայտնի ճնշումը կը կրէր և կուրօրէն կը հնազանդէր: Իր բոլոր հնազանդութիւնն էր չյիշել ինչ որ Մարիուս կը մոռնար: Այս հնազանդութեան համար ամենեւին ջանադրութիւն մը ընելու չէր ստիպուեր: Առանց ինքն ալ գիտնալու պատճառը, և առանց յանցանք մը ունենալու այս մասին, Գողթն հոգին այնքան իր ամուսնոյն հագին փոխուած էր որ Մարիուսի մտքին մէջ ինչ որ միտթեամբ կը ծածկուէր, նաեւ Գողթին մտքին մէջ կը մթագնէր:

Սակայն շատ հեռու չերթանք. ժան Վալթան Գողթին մտքէն աներեւոյթ կերպով միայն ելած և ջրնջուած էր: Գողթն ապշած էր աւելի քան թէ մոռացկոտ: Իներքուտ շատ կը սիրէր այն անձը զոր իր հայրը կոչած էր այնքան տարիներէ ի վեր: Բայց ամուսինը աւելի կը սիրէր: Ահա այս պատճառաւ քիչ մը աւրընտած էր այս սրտին կիծող որ միայն մէկ կողմ կը ծռէր:

Երբեմն Գողթն ժան Վալթանին վրայ կը խօսէր և կը զարմանար: Այն ատեն Մարիուս կը հանդարտօղջնէր զինքը: Կարծեմ բացակայ է, կ'ըսէր: Չէր ըսած թէ ճամբորդութեան համար կը մեկնի:— Իրաւ է, կ'ըսէր Գողթն մտապէս: Անիկա սովորութիւն ունէր այսպէս աներեւոյթ ըլլալու: Բայց ոչ այսքան շատ, երկու կամ երեք անգամ Նիգոլէթը Օմ-Արմէ փողոցը զրկեց հասկընալու համար թէ արդեօք Պ. Ժան ետ դարձն' է իր ճամբորդութենէ, ժան Վալթան ոչ պատասխանել տուաւ:

Գողթն աւելի տեղեկութիւն չուզեց առնել, վասն զի աշխարհի վրայ իր միակ հարկաւորութիւնը Մարիուսն էր:

Ըսենք նաեւ թէ Մարիուս և Գողթն եւս բացակա

եղեր էին: Վերսօն դացեր էին: Մարիուս իր հօրը գերեզմանը տարած էր Գողէթը:

Մարիուս սակաւ առ սակաւ Գողէթը զատած էր ժան Վալթանէն: Գողէթ առանց դիմադրութեան զատուած էր:

Սակայն ինչ որ քանի մը պարագաներու մէջ շատ խստութեամբ զուակներու ապերախտութիւնը կ'անուանուի, կարծուածին չափ ստորանելի բան մը չէ միշտ: Բնութեան ապերախտութիւնն է այն: Ինչպէս ըսինք ուրիշ տեղ, բնութիւնը «իբր առջեւը կը նայի», և ետեւը կը մոռնայ: Բնութիւնը կենդանի էակները երկու մասի կը բաժնէ. մէկն է եկողները, միւսն է մեկնողները: Մեկնողները դէպի մթութիւն կը դառնայ, իսկ եկողները դէպի լոյս: Ասկէ կը հետեւի շեղում մը. չեղձմաղէտալի երբ ծերերու կողմէն է այն. չեղձմաղէտալի երբ երիտասարդներու կողմէն է այն: Այս շեղումը որ ի սկզբան անզգալի է՝ յամրաբար կը շառնայ ստերու ամէն բաժանումներուն պէս: Ոստերը՝ կը հեռանան կոճղէն՝ առանց սակայն զատուելու անկէ: Յանցանքը իրենցը չէ: Երիտասարդութիւնը կ'երթայ ուր որ է ուրախութիւնը, կ'երթայ ուր որ են հանգէտները, պայծառ լոյսերն ու սիրային առարկաները: Ծերութիւնը կ'երթայ ուր որ է վախճանը: Տեսնուելէ չեն դադրիր. բայց ա՛լ չեն զրկուիր: Երիտասարդները կեանքին ցուրտը կ'զգան, ծերերն ալ գերեզմանին ցուրտը: Զամբատաննք այս խեղճ պատանիները:

ԳԼՈՒԽ Բ.

ԻՒՂԸ ՀԱՏԱՄ ՃԻՐԱԳԻ ՍԸ ՅԵՏԻՆ ԵՐԵՒԱԴԱՆԵՐԸ

Օր մը ժան Վալթան իր սանդուղէն վար իջաւ, երեք քայլ առաւ փողոցը, քարի մը վրայ նստաւ, հիշքայն քարին վրայ ուր յունիսի Ծին գիշերը կապուող գրած էր զինքը երբ կը խորհէր: Հոն քանի մը բոպէ կեցաւ, ապա վեր ելաւ նորէն: Ժամացոյցին վերջին ճամբը եղաւ այս: Հետեւեալը օրը դուրս չեկաւ տունէն: Միւս օրն ալ անկողնէն չեկաւ:

Իր դռնապանուհին՝ որ անոր տղազուն ընթրիքը կը պատրաստէր, այսինքն քանի մը կաղամբ կամ քանի մը գետնախնձոր քիչ մը խոզի ճարպով՝ թխդոյն հողէ պնակին մէջը նայելով գոչեց.

— Բայց երէկ բան մը չէք կերեր, խեղճ սիրելի:

— Կերայ, պատասխանեց ժան Վալթան:

— Պնակը բոլորովին լի է:

— Զուրին փարջը նայէ որ պարպուած է:

— Ասկէ կը հաստատուի թէ ջուր խմած էք, բայց ասիկա կերակուր կերած ըլլալնիդ չապացուցաներ:

— Է՛, ի՞նչ ընէի, քանի որ լոկ ջուրի անթուրութիւն ունեցայ:

— Ծարաւի կ'անուանուի այդ, և երբ միւսնայն ժամանակ կերակուր չուտուի, ջերմ կ'անուանուի:

— Վաղը պիտի ուտեմ:

— Կամ երրորդութեան տօնին օրը: Ինչո՞ւ այսօր չէք ուտեր: Մի՞թէ վաղը պիտի ուտեմ կ'ըսեն: Պնակս

թողնել առանց ձեռք դադնելու: Պատուական կերպ-
կուրիս երեսը չնայի:

Ժան Վալթան պառուս կնոջ ձեռքերը բռնեց:

— Կը խոստանամ ուտել այդ կերակուրը, ըսա-
լի բարեօրական ձայնովը:

— Գոհ չեմ ձեզմէ, պատասխանեց դռնապանուհին:

Ժան Վալթան այս բարեօրիտ կնոջմէն զատ յար-
կային էակ չէր տեսներ գրեթէ: Բարեղի մէջ կան փո-
ղոցներ ուրկէց ոչ ոք կ'անցնի, կան առուներ ուր ոչ ոք
կուգայ. Ժան Վալթան ահա այս փողոցներէն մէկուն և
այս տուններէն մէկուն մէջ կը բնակէր:

Երբ տակաւին դուրս կ'ելլէր, քանի մը սու տալով
պղինձագործէ մը պղնձեայ պղտիկ խաչելութիւն մը ա-
ռած և իր անկողնին դիմացը բեւեռէ մը կախած էր:
Այս կախանը տեսնելը բարի է միշտ:

Ժան Վալթան շաբաթ մը շարունակ քայլ մը ան-
գամ չառաւ իր սենեակին մէջ: Միշտ պառկած կը կե-
նար: Դռնապանուհին իր ամուսնոյն կ'ըսէր. Վերի ծե-
րակը Ել չելլեր, ոչ ալ կ'ուտէ. շատ չպիտի ապրի
խեղճը: Վիշտեր ունի այդ ծերուկը: Ի՞նչ կ'ուզես ըսէ,
ես համոզուած եմ թէ տղէկ տեղ չէ տուած աղջիկը:

Դռնապանը այրական վեհապետութեան յատուկ
ձայնով պատասխանեց.

— Եթէ հարուստ է, թող բժիշկ մը ունենայ: Եթէ
հարուստ չէ, թող չունենայ: Եթէ բժիշկ չունենայ,
պիտի մեռնի:

— Եւ եթէ բժիշկ մը ունենայ:

— Պիտի մեռնի ըսաւ, դռնապանը:

Դռնապանուհին հին դանակով մը օկսաւ խոտ հա-
նել, որ իր քարայրատակը անուանած տեղը կը բուսնէր.
խոտերը կը քաշէր, ու միանգամայն օկոտներովը կը
մրմուր.

— Մե'ղք: Ծերունի մը որ այնքան մաքուր է:
Վառեակի մը պէս ձերմակ է խեղճը:

Դռնապանուհին թաղին բժիշկներէն մէկը տեսաւ որ
փողոցին ծայրէն կ'անցնէր. իր կողմէն դնաց աղաչեց
բժիշկին որ դալ նայի ծերուկը:

— Երկրորդ յարկն է, ըսաւ բժիշկին: Անմիջապէս
սենեակը կը մտնէր: Ծերուկը ամէնեւին չարժիր տե-
ղէն, այս պատճառաւ բանալին դուռին վրայ է միշտ:

Բժիշկը տեսաւ Ժան Վալթանը և խօսեցաւ հետը:

Երբ վար իջաւ, դռնապանուհին հարցուց տնօր.

— Է՛, ի՞նչպէս գտաք, պարոն բժիշկ:

— Հիւանդդ շատ հիւանդ է:

— Ի՞նչ ունի:

— Ամէն բան ոչինչ: Այս մարդը յայտնապէս կ'ե-
րեւայ թէ սիրելի անձ մը կորուսած է: Այսպիսի կո-
րուստ մը ընողը կը մեռնի:

— Ի՞նչ ըսաւ ձեզի:

— Ըսաւ թէ քաջող է ինք:

— Նորէն պիտի գա՞ք, պարոն բժիշկ:

— Այո՛, պատասխանեց բժիշկը: Բայց պէտք է որ
իմ տեղս ուրիշ մը գայ:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԳՐԻՉ ՄԸ ԾԱՆՐ ԿՈՒԳԱՅ ԱՆՈՐ ՈՐ ՅՕՇԼԸՎԱՆԻՆ
Կ Ա Ռ Ք Ը Կ Զ Վ Ե Ր Ց Ն Է Ր

Գիշեր մը Ժան Վալթան դժուարութիւն կրեց ար-
մուկին վրայ կոթնելու համար՝ ինքն իր ձեռքը բռնեց
երակը զննելու համար, և տեսաւ որ զարկ չունէր:

երակը: Շնչառութիւնը կարճ էր և մերթ ընդ մերթ կանգ կ'առնէր. հասկացաւ թէ առջի օրէն աւելի տկար է: Այն առեւն՝ անշուշտ յետին մտաւորանշութենէ մը ստիպուելով ջանք մը ըրաւ. ելաւ նստաւ և հագուեցաւ: Իր բանուորի հին զգալը հագաւ: Ա՛լ դուրս չելլելուն համար նորէն սկսած էր այս զգեստը հագնիլ, և միւսներէն վեր կը դասէր դայն: Պարտաւորեցաւ քանի մը անգամ ընդհատիլ հագուելու ժամանակ: Միայն բաճկոնակին թեւերը ձեռքերուն անցնելու ատեն ճակատէն քրտինք կը հոսէր:

Մինակ մնալէն ի վեր անկողինը նախասենեակը դըրած էր կարելի եղածին չափ նուազ բնակելու համար այս ամայի բնակարանը:

Պայուսակը բացաւ և Գօզէթին սուգի զգեստները հանեց մէջէն:

Անկողնին վրայ տարածեց զանոնք:

Նպիտակագոսին աշտանակները բուխերիկին վրայ իրենց տեղն էին: Գորոցէ մը երկու մոմ առաւ և աշտանակներուն վրայ տնկեց: Ապա վառեց մօմերը, թէև՝ ամառ ըլլալով՝ դեռ ցորեկ էր: Նրբեմն ցորեկը վառուած ասանկ աշտանակներ կը տեսնուին մեռելի սենեակներու մէջ:

Կարասիէ մը ուրիշ մը երթալու համար ամէն մէկ քայլ առնելուն սաստիկ յոգնելով կը նստէր: Այս յոգնութիւնը չէր այն սովորական յոգնութիւնը որ ուժը կը վառնէ վերանորոգելու համար, այլ յետին չարժուամեբուն մտացօրոյն էր. այն մաշուած կեանքն էր զոր չիթ առ չիթ կ'սպառէն յոգնառիթ ջանադրութիւնները, ջանադրութիւններ օրոնք վերստին չպիտի սկսին:

Աթոռներէն մէկը՝ որու վրայ իյնալու պէս նստաւ ժան Վալթան՝ հայելիին առջեւը կը կենար, այն հա-

յելիին առջեւ որ իր համար այնքան աղէտալի, և Մարիուսին համար այնքան նախախնամակաւ էր, և ուր ծծառեարին վրայ Գօզէթին հակաձև գիրը կորդացած էր:

Ան հայելիին նայեցաւ և չճանչցաւ ինքզինքը: Ժան Վալթան ութօուն տարեկան էր. Մարիուսին ամուսնութենէն առաջ հազիւ թէ յիսուն տարեկան կ'երևար: Ըսել է թէ մէկ տարին երեսուն տարի տեղ բռնածէր: Ճակատին վրայ ունեցած էր չէ թէ ծերութեան խորշոմը, այլ մահուան խորհրդաւոր նշանը: Կ'զգայիր թէ անգութ եղութեզը պեղած էր այն ճակատը: Այտեւր կը կախուէին: Երեսին կաշին ունէր, այն գոյնը զոր տեսնող մը կը կարծէր թէ արդէն հող կայ վրան. բերնին երկու խորշերը կը կքէին ինչպէս կը կքին այն դիմակին վրայ զոր հին ժամանակի մօրդիկ գերեզմաններու վրայ կը քանդակէին. ժան Վալթան յանդիմանելու կերպարանքով մը դատարկութեան կը նայէր. կարծես այն աղետակիր մեծ էակներէն մէկն էր որոնք մէկու մը դէմ գանգատներ ունին:

Ժան Վալթան հասած էր այն վիճակին որ տկարութեան վերջին կերպարանքն է և ուր վիշտը ալ չհոսիր. կրնայ ըսուիլ թէ կը թանձրանայ այն: Կոգիին վրայ կարծես թէ յուսահատութեան թանձր մածուն մը կայ:

Գիշեր եղած էր: Ժան Վալթան մեծ դժուարութեամբ բուխերիկին քով քաշեց սեղան մը և հին թիկնաթուղ և սեղանին վրայ գրիչ մը, թանաք և թուղթ դրաւ:

Դնելէն ետք նուաղեցաւ: Երբ սթափեցաւ, ծարաւ էր: Չկրնալով վերցնել ջուրին փարջը, դէպ իր բերանը ծոկեց զայն և քիչ ջուր խմեց:

Ապա դէպ անկողինը դարձաւ և առանց ելլելու նստած տեղէն՝ վասն զի չէր կրնար ոտքի վրայ կենալ՝

Գօզէթին րօպային և միւս ամէն սիրելի բաներուն հայեցաւ:

Այս հոգեպիշ նայաւածքը ժամերով կը տեսէ. ժամեր որոնք րօպէներ կ'երեւան: Յանկարծ օթսուռ մը ունեցաւ. զգաց թէ ցուրտ կուգար վրան. արմուկովը սեղանին կռթնեցաւ զոր եպիսկոպոսին աշտանակները կը լուսաւօրէին, և գրիչը առաւ:

Թէ գրիչը և թէ մեղանը երկար առնէ ի վեր դորձածուած չլլալով, գրչին ծայրը ծռած, մեղանն ալ չորցած էր. հարկ եղաւ ելլել և քանի մը կաթիլ ջուր դնել կաղամարին մէջ. այս դործը կատարելու համար երկու կամ երեք անգամ ստիպուեցաւ կանգ առնել և նստիլ, և բռնադատուեցաւ գրչին կռնակին կողմովը գրելու: Ժամանակ առ ժամանակ ճակատը կը օրբէր:

Ձեռքը կ'երերար: Յամբարար քանի մը տող գրեց զոր անա կը նշանակենք.

Եկ'օրհնեմ զքեզ, Գօզէթ: Ահա բացատրեմ: Ամուսինդ իրաւունք ունէր հասկցնելու ինձ թէ կը պարտաւորուէի մեկնիլ. սակայն քիչ մը սխալ կայ իր ըրած կարծիքներուն մէջ. բայց իրաւունք ունի: Պատուական մարդ մըն է: Մեռնելէս ետք սիրէ զայն սրտագին: Պ. Բօնմէրսի. սիրեցէք միշտ իմ ամենասիրելի զաւակս: Գօզէթ, այս թուղթս պիտի գտնուի. անա քեզի ըսելիքս. թիւեր պիտի տեսնես եթէ զանոնք յիշելու օյժ ունիմ, աղէկ մօիկ ըրէ, այն ստակը քուկդ է: Ահա պատմեմ բոլոր իրողութիւնը. ճերմակ սաթը Նօրվէկիայէն կուգայ. օնը Անգլիայէն, սե ուլունքն ալ Գերմանիայէն: Սաթը աւելի թեթեւ, աւելի յարգի, աւելի սուղ է: Նմանաշինութիւններ կրնան ըլլալ, ինչպէս Գերմանիոյ նոյնպէս և Ֆրանսայի մէջ: Երկու քառակուսի բթամատի մեծութեամբ սալ մը և մօմը կակուղ-

ցընելու համար գինիի օգիով վառող ճրագ մը պէտք է: Առաջները մօմը ռետինով և մուխին սեւուցովը կը շինուէր և ամէն մէկ լիպրան չորս ֆրանքի կ'ելլէր: Ես հնար մը գտայ. այն մօմը գոճով և բեւեկնիի խէժով շինեցի, որու լիպրային ալ երեսուն սօւ ծախս կ'ըլլայ, և որ այս մօմէն լաւագոյն է: Օղերը մանիշակագոյն ապակիով մը կը շինուին որ այս մօմով կը փակչի սեւ երկաթէ պղտիկ շրջանակի մը վրայ: Ապակին երկաթէ զարդերու համար մանիշակագոյն և ոսկիէ զարդերու համար սե ըլլալ պէտք է: Սպանիան շատ կը գնէ այս զարդերէն: Սաթի երկիրն է այն որ...

Հոս ժան վալթան կանգ առաւ, գրիչը մատներէն ինկուս, սկսաւ հեծկտալ այն յուսահատական հեծկլտուքով որ երբեմն իր էութեան անդունդներէն կ'ելլէր. խեղճ մարդը ձեռքերովը գլուխը բռնեց և խորհեցաւ:

— Ո՛հ, կը գօշէր ինքն իր սրտին մէջէն (ողորմելի ազադականք զոր Աստուած կը լսէ սիայն). ա՛լ լմնցաւ դործս: Ա՛լ չպիտի տեսնեմ Գօզէթը: Ժպիտ մըն է այն որ վրայէս անցաւ, Ահա պիտի մեռնիմ առանց և ոչ իսկ տեսնելու զայն: Ո՛հ, ըսպէ՛ մը, վայրկեան մը, իր ձայնը լսեմ, ըօպան բռնեմ, իրեն նայիմ, հրեշտակիտ նայիմ, և ապա մեռնիմ: Մեռնիլը բան մը չէ, Գօզէթը առանց տեսնելու մեռնիլն է օթսկալի: Գօզէթ կը ժպտէր, խօսք մը կ'ըսէր ինծի անշուշտ, եթէ տեսնէի զինքը: Միթէ մէկու մը վրաս կ'ուտամ տեսնել: Ոչ, ա՛լ լմնցաւ, ա՛լ մշտնջենապէս լմնցաւ: Ահա բոլորովին մինակ եմ: Աստուած իմ Աստուած, չպիտի տեսնեմ արդեօք զինքը:

Նոյն պահուն իր սենեակին դուռը զարնուեցաւ:

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՄԵԼԱՆԻ ՇԻՇ ՄԸ ՈՐ ԼՈԿ Կ'ՍՊԻՏԱԿՑՆԷ

Նոյն օրը կամ լաւ եւս է ըսել նոյն իրիկունը Մա-
քիուս սեղանէն ելլելով երբ իր սենեակը քաշուեցաւ
դատի մը վերաբերեալ թուղթեր քննելու համար, Պասզ
նամակ մը յանձնեց անոր ըսելով, այս նամակը զբող
անձն նախասենեակն է:

Գողէթ մեծ հօրը թեւը մտնելով պարտէզին մէջ
պտոյտ մը կ'ընէր:

Նամակ մը՝ մարդու մը պէս՝ կրնայ յոռի ձեւ մը
ունենալ: Թուղթը հաստ, ծալքն ալ անշնորհ էր. վեր-
ջապէս կան տեսակ մը նամակներ օրոնք միմիայն տե-
նուելով չեն հաւնուիր: Պասզին բերածն ահա այս տե-
սակ նամակ մըն էր:

Մարիուս ժաւ նամակը, որ ծուխի հոտ ունէր,
Չկայ բան մը որ հոտի չափ դիւրութեամբ քըթնցնէ
մարդու յիշողութիւնը: Մարիուս ճանչցաւ այս ծուխին
հոտը: Հասցէն նայեցաւ. «Առ Պարոն, Պառոն Բօնմէրսի.
Իր ապարանքը: Մուխը ճանչնալովը նաեւ գիրը ճանչ-
ցաւ: Կրնայ ըսուիլ թէ զարմանքը փայլակներ ունի:
Կարծես թէ Մարիուս այսպիսի փայլակով մը լուսա-
ւորուեցաւ:

Հոտը, իր յիշողութեանը օգնող խորհրդաւոր նա-
մակը ամբողջ աշխարհ մը բերաւ իր մօքին առջեւ:
Թուղթը, ծալքին ձեւը, մելանին դեղին գոյնը, գիրը,
մանաւանդ ծուխը Մարիուսին ծանօթ էին: Ժօնարէթի
սենեակը կ'երեւար իրեն:

Այսպէս ահա երկու հեռքերէն մէկը դօր այնքան
փնտաւած էր, այն որու համար դեռ վերջին օրերը այն-
քան ջանք ըրած էր դօր մշտնջենապէս կորսնցուցած կը
կտրծէր, ինքնիրեն պալով կը ներկայանար Մարիուսին.
Ի՞նչ տարօրինակ հարուած դիպուածին:

Մարիուս տենջանօք բացաւ նամակը և կարդաց.

«Պարոն Պառոն,

«Եթէ Գերագոյն էակը տուած ըլլար ինծի այն յատ-
կութիւնները որոնց կը կարօտիմ, կրնայի Պ. Թենարը
ըլլալ, նաեւ Գիտութեանց ձեմարանի անդամ, բայց չեմ:
Միայն անոր հետ միւսնոյն անունը կը կրեմ, երջանիկ
սեպելով ինքզինքս եթէ այս յիշատակով ձեր բարու-
թեանց պատուակաւութեանը յանձնուիմ: Փոխադարձ
պիտի ըլլայ այն բարեգործութիւնը որով պիտի պատ-
ուէք զիս: Անհատի մը նկատմամբ գաղտնիք մը գիտեմ:
Ձեզ կը վերաբերի այս անհատը: Ձեզի օգտակար ըլլա-
լու պատիւը ունենալ փափաքելով պատրաստ եմ յայտ-
նելու ձեզի այս գաղտնիքը: Ձեզի պարզ միջոց մը պիտի
տամ որով պիտի արտաքսէք ձեր տունէն այն անհատը
որ իրաւունք չունի հոն կենալու, վասն զի արկին պա-
ռոնուհին ազնուական գերդաստանի դուստր մըն է: Ա-
ռաքինութեան խորանը չկրնար ոճիրին հետ աւելի եր-
կար ժամանակ ընակցել առանց հրաժարելու իր իշխա-
նութենէն:

«Նախասենեակին մէջ Մեծապատիւ Պառոնիդ հրա-
մաններուն կ'սպասեմ:

«Մնամ յարգանօք

«ԹԵՆԱՐ»

Կեղծ չէր այս ստորագրութիւնը: Միայն թէ քիչ
մը համառօտաւած էր:

Մանաւանդ թէ Մարիուս նամակին ծաղրալի խօս-

քերէն և (քնադիրն) ուղղագրական սխալներէն կտա-
րելապէս ճանչցաւ օտորագրողին ո՛վ ըլլալը: Ծննդեան
վկայագիրը անթերի էր: Տարակուսիլը անկարելի էր:

Մարիոս սաստկապէս յուզուեցաւ: Զարմացման
շարժումէն ետք երանութեան շարժում մը ունեցաւ:
Հիմա եթէ դոնէր նաեւ միւս փնտռած մարդը, այն որ
ազատած էր զինքը, ա՛յ ուրիշ փափաք չպիտի ունենար:

Իր արկղին զգրոցներէն մէկը բացաւ, քանի մը
գրամատոմս ետաւ, գոցեց արկղը և հնչակը շարժեց:
Պատգ կէս մը բացաւ դուռը:

— Ներս հրամցո՛ւր, ըսաւ Մարիոս:

— Պ. Թենա՛րը, ըսաւ Պատգ մարդուն հետ գալով:
Մարդ մը ներս մտաւ:

Մարիոս նորէն զարմացաւ: Բոլորովին անծանօթ
էր իրեն նեոս մանող մարդը:

Մարդը ծեր էր. քիթը խոշոր, կզակն ալ վզնոցին
մէջն էր. աչքերուն վրայ կանանչ մետաքսէ կրկին լու-
սարգելով կանանչ ակնոց մը կար. մազերը յղկուած և
ճակտին վրայ յօնքերուն հարթութեամբը տափակուած
էին մեծատուններու անդլիացի կռապաններուն կեղ-
ծամին պէս: Մարդուն մազերը ալեւոր էին. յաւից
ցզլուխ սեւ զգեստներ հագած էր. զգեստներ որոնք
խիստ մաշուած էին. ժամացոյցի բանտի և ուրիշ մանր
զարդեր դուրս կ'ելլէին գրպանէն և կարծել կուտային
թէ ժամացոյց մը կայ գրպանը: Հին գլխարկ մը ընծած
էր ձեռքը: Ծոնով կը քալէր, և կռակին ծուռութիւնը
անոր խոնարհական ձեւերովը կ'աւելնար:

Ամէն բանէ առաջ Մարիոսին ուշադրութիւնը գը-
րաւող բանն էր այս անձին թիկնոցը որ շատ լայն էր
և որ զգուշութեամբ կոճկուած ըլլալով հանդերձ կ'ե-
րեւար թէ անոր համար կտրուած թիկնոց մը չէր: Հոս
կը պարտաւորինք քիչ մը չեղիլ մեր խօսքէն:

Այն ժամանակները Բարիզի մէջ. Արօնայի քով
Պօթըրէլի փողոցը մթին և հին շէնքի մը մէջ վար-
պետարդի հրեայ մը կտր օրու պաշտօնն էր պատուա-
ւոր մարդու փոխել անդգամ մը. բայց երկար ժամանակ
չէր տեսեր այս ծագումը, ըստ որում կրնար նեղու-
թիւն պատճառել անդգամին:

Անդգամը յայտնապէս մէկ կամ երկու օրուան հա-
մար օրը երեսուն սու վարձք տալով և ամէն բարեկիր
մարդու հագուստին կտրեթի եղածին չափ նման հագուե-
աով մը կը փոխուէր: Այս հագուստ վարձողը «Փոխո-
ղը» կ'անուանուէր. բարիզցի գողերը տուեր էին անոր
այս անունը և չէին գիտեր հրեային ուրիշ անուն մը
ունենալը: Սա բաւական անթերի զգեստաւոր մը ու-
նէր: Դրեթէ կրնային հագուել այն ամէն հինուփու
զգեստները օրօնցմով կը հագուեցնէր մարդերը: Ամէն
տեսակ և ամէն դասու անձանց համար զգեստներ ու-
նէր: Իր վաճառատունին ամէն մէկ բեւեռէն մաշուած
և պատառուն ընկերային վիճակ մը կը կախուէր. հոս
գտտաւորի թիկնոցը, հոն ժողովրդապետի թիկնոցը,
տեղ մը սեղանաւորի թիկնոցը, անկիւն մը ծառայու-
թենէ քաշուող զօրականի զգեստը, օւրիշ տեղ մը գը-
րագէտի թիկնոցը, տեղի հեռու պետական մարդու
թիկնոցը կ'երեւար: Այս անձը խաբերայ գողերուն Բա-
րիզի մէջ ներկայացուցած ամբաւ թատրերգութեան
հանդերձապետն էր: Թատրօնին խորշն էր իր որջն
ուրկէ գողութիւնը կ'ելլէր և օւր կը մտնէր խորդա-
թութիւնը:

Կիսամերկ սրիկայ մը այս զգեստաւորանը կուգար,
երեսուն սու կուտար, և այն օրը իր խաղալու դժբին
համեմատ կ'ընարէր իրեն յարմարող զգեստը, և օտն-
գուղէն իջնելէն ետք սրիկան մարդ մը կ'ըլլար: Հե-

տեւեալ օրը զգեստները հաւատարմապէս ետ կը բերուէին և բան մը չէր գողցներ Փոխողը որ ամէն բան կը վատահէր գողներուն։ Այս զգեստները անպատեհութիւն մը տւէին. «չէին երթար»։ հագնելու ժամանակ համար շինուած չէին, հետեւաբար այսինչին վրայ կը փակէին, այսինչին վրայ կը ծփային, և ոչ ոքի կը յարմարէին։ Այն գողը որուն հասակը միջին փոքրութենէ կամ մեծութենէ աւելի էր դժուարաւ կրնար հագուիլ Փոխողին հանդերձարանին մէջ։ Հարկ էր ոչ շատ գէր, ոչ ալ շատ նիհար ըլլալ։ Փոխողը միայն սովորական մարդերու զգեստներ նախապատրաստած էր։ Առջի անգամ ոչ անձեայ, ոչ բարակ, ոչ մեծ, ոչ ալ պզտիկ անառակ մը գտած և անոր ձեւին համեմատ զգեստին չափը առած էր։ Այս պատճառաւ երբեմն յժուարաւ կը յարմարէին զգեստները, որոնցմով Փոխողին յաճախորդները իրենց կարողութեան չափ կը տեսնէին իրենց գործը։ Եթէ այս պատճառաւ զչարիւ պէտք է, թող բացառութիւնները զչարին։ Օրինակի համար, պետական մարդու թիկնոցը որ վերէն վար սեւ և հետեւաբար յարմար է՝ իրթին թերեւ շատ լայն, և Գասթել Ջիգալային շատ նեղ դար թերեւ։ «Պետական մարդուն» հագուստը Փոխողին ցանկին մէջ յետագայ կերպով նշանակուած էր. ահա կ'օրինակենք. «Սև չուխայէ թիկնոց մը, սև բուրդէ բանթալոն մը, մետաքսեայ Ժիլէ մը, կօշիկներ և ճերմակեղէն»։ Լուսանցքին վրայ դրուած էր. «Վաղեմի դեսպան» և ծանօթագրութիւն մըն ալ զար նոյնպէս կ'օրինակենք հոս. «Հոս առաջին մը մէջ մաքուր կէկ հիւսուած կեղծամ մը, կանաչ ակնոց մը, ժամացոյցի մանր զարդեր, և բամբակով փաթթուած փթաթափ մը չափ երկայն երկու փետուրի պղծաբիկ խողովակներ»։ Այս ամէնը կը վերաբերէր վաղեմի

զեսպանին, պետական մարդուն, Փոխողին բոլոր ըզգեստները յոգնաբեկ էին, եթէ ներքին է այսպէս ըսել. կարերը կը ձերմկէին. արմուկներուն մէկուն վրայ անորոշ կոճկարան մը կը բացուէր. ասկէց զատ թիկնոցին կուրծքին վրայի կոճակներուն մէկը կը պակսէր. բայց պզտիկ բան մըն է այս, պետական մարդուն ձեռքը պարտաւոր ըլլալով միշտ թիկնոցին մէջը և սրտին վրայ ըլլալ, բացակայ կոճակը և հետեւ գալտօնը ունէր։

Եթէ Մարիուս Բարիզին գաղանի հիմնադրութեանց նկատմամբ տեղեկութիւններ ունենար, անմիջապէս պիտի գիտէր թէ Պասգին ներս մացուցած մարդուն կոնակի թիկնոցը Փոխողին հանդերձարանին բեւեռներէն առնուած պետական մարդու թիկնոց մըն էր։

Մարիուս տեսնելով թէ իր սպասածը չէր ներս մտնողը, դժգոհութիւն մը զգաց, որ նորեկին համար տհաճութեան փոխուեցաւ։ Յոտից ցլուլու քննեց մարդը, մինչդեռ սա տարապայման կերպով մը կը խոնարհէր և կործ ձայնով մը հարցուց անոր.

— Ի՞նչ կ'ուզէք։

Մարդը սիրուն խնդումով մը պատասխանեց, խընդում որուն նկատմամբ կոկորդիլոսի մը գգուողական Ժպիտը թերեւս գաղափար մը տար։

— Անհնարին կը թուի ինծի թէ արդէն ձեր յարգութիւնը ընկերութեանց մէջ տեսնելու պատիւը ունեցած չըլլամ։ Կարծեմ թէ ասկէ քանի մը տարի առաջ մասնաւորապէս տիկին Պակրասիօր իշխանուհիին տունը և Յրանսայի առեւտրային Տամպրէյ դերկոմսին մեծապատուութեան սրահներուն մէջ հանդիպած եմ ձեզի։

Սրիկայութեան մէջ միշտ օգտակար վարպետութիւն մըն է իրեն անձանօթ մարդ մը արդէն ճանչնալ ձեւացնելը։

Մարիուս այս մարդուն խօսուածքին օւշադրութիւն կ'ընէր։ Անոր արտասանութիւնը և ձեւերը կը դիտէր զօղանապէս, բայց իր տհաճութիւնը կ'աւելնար տեսնելով որ յոյսը ի դերեւ կ'ելլէր։ Ռնգային արտասանութիւն մըն էր այն, և բոլորովին տարբեր այն ձայնի կծու և ցամաք արտասանութենէ զոր կը յուսար։ Բոլորովին պարապը ելած էր իր ակնկալութիւնը։

— Ոչ տիկին Պակրասթօնը կը ճանչնամ, ըսաւ, ոչ ալ Պարոն Տոմպրէյը։ Կենացս մէջ ոչ մէկուն և ոչ ալ միւսին տունը մօտ չեմ։

Խիստ էր պատասխանը։ Մարդը՝ որ կ'ուզէր քողօրը ըլլալ շարունակ, պնդեց։

— Ապա ուրեմն Շաթօպրիանին տունը տեսած պիտի ըլլամ ձեր յարգութիւնը։ Շատ աղէկ կը ճանչնամ Շաթօպրիանը։ Հեղաբարօյ։ Երբեմն կ'ըսէ ինծի։ Թե՛նար, բարեկամդ իմ... միթէ գինի մը չե՞ս խմեր հետս։

Մարիուսի ճակատը եւս քան զեւս խօտացաւ։

— Երբէք Պ. Շաթօպրիանին տունը ընդունուելու պատիւը չունեցայ։ Կորճ կապենք։ Ի՞նչ կ'օւզէք։

Մարդը այս անելի խիստ ձայնը լսելով անելի ցածէն բարեւ տուաւ։

— Պարոն Պառօն, բարեհաճեցէ՛ք մտիկ ընելու ինծի։ Ամերիկայի մէջ, Բանամայի կողմերը գաւառի մը մէջ Լա Ժօյա անունով գիւղ մը կայ։ Այս գիւղը միայն մէկ տունէ կը բաղկանայ։ Քառակուսի և եռոյսրկ մեծ տուն մը, որ աղիւսաչէն է և որու աղիւսները արեւին եփած են. քառակուսիին ամէն մէկ կողմը հինգ հարկեր ունի երկայն, ամէն մէկ յարկը իբր առանձին բնակարան տաճերով ու ուր բարձր է ստորին յարկէն, և այնպիսի կերպով մը շինուած որ տունին բոլորիւնը դար-

ձող դարձած մը կը ներկայացնէ մարդուս առջեւը, մէջտեղը ներքին գաւիթ մը ուր են պաշտները և մթերքները, պատուհան չունի, այլ պատերուն վրայ թընդանօթի համար ծակեր, դուռ չունի, այլ ելարաններ, ելարաններ գետնէն առաջին դարձածով, առաջինէն երկրորդը, երկրորդէն երրորդն ելելու համար. ելարաններ ներքին գաւիթը իջնելու համար. սենեակները դուռ չունին, կափարիչ ունին միայն, սենեակները սանդուղ չունին, ելարան ունին միայն, գիշերը կափարիչները կը գոցուին, ելարանները կը քաշուին, թնդանօթի ծակերէն լայնաբերան հրացաններ և դարպիւններ կ'ուղղուին դուրս. կարելի չէ ներս մտնել. ցորեկը տուն մըն է, գիշերը բերդաքաղաք մը, ութը հարկեր բնակիչ կայ մէջը. ահա այն գիւղը։ Ինչո՞ւ այսքան զգուշութիւններ, վասն զի վտանգաւոր է այն երկիրը. մարդակերներով լի է։ Ուրեմն ինչո՞ւ հոն կ'երթան. վասն զի հրաշալի է այն երկիրը։ Ոսկի կը գտնուի հոն։

— Է, ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, ընդհատեց Մարիուս որու տհաճութիւնը անհամբերութեան կը փոխուէր։

— Ըսել կ'ուզեմ, Մեծապատիւ Պարոն, թէ վաղեմի յոգնած դեսպան մըն եմ։ Հին քաղաքակրթութեան աշխարհը սաստիկ յոգնեցուց զիս. կ'ուզէի վայրենիները փորձել։

— Ե՞տքը։

— Յարգելի Պառօն, եսասիրութիւնը աշխարհի օրէնքն է։ Աւուրչէքով բանող գիւղացի ուսմուկներ ետեւը կը դառնայ երբ կառքը կ'անցնի. դաշտը բանող գիւղացի ուսմուկներ ետեւը չդառնար։ Աղքատին չունը հարուստին ետեւէն կը հաչէ, հարուստին չունն ալ աղքատին ետեւէն կը հաչէ։ Ամէն մարդ ինքզինքին համար։ Մարդերուն նպատակը շահն է։ Մաքնէսը օսկին է։

— Ե՛տքը, հետեւցուցէ՛ք։

— Կուզէի երթալ և Լա ժոյս դիւղը ընակիլ : Երեք ֆոքի ենք : Ես, տիկինս և օրիորդս . աղջիկ մը որ խիստ գեղանի է : Ծամբորդութիւնը երկար է և շատ ծախսի կարօտ : Գիշ մը սառկ պէտք է ինծի :

— Ինծի ի՞նչ կը վերաբերի ձեր սառկի պէտք ունենալը, հարցուց Մարիօս :

Անծանօթը իր վզնոցէն դուրս հանեց վիզը . շաբժում օր անգղին յատուկ է, և ժպիտը աւելցնելով պատասխանեց .

— Մի՛թէ Պարոն Պառօնը չկարդաց նամակս :

Գրեթէ իրաւ էր այս : Ստուգիւ Մարիօս մոռցած էր նամակին պարունակութիւնը : Աւելի գիրին ուշադրութիւն ըրած էր քան թէ պարունակութեանը, զոր հազիւ հազ կը յիշէր : Սակայն վայրկեանէ մը ի վեր ուրիշ բան մըն ալ իր ուշադրութիւնը կը գրաւէր : Անծանօթը տիկինս, օրիորդս բոսած էր իր կնոջ և աղջկանը համար : Մարիօս գիտած էր այս կէտը : Թափանցող նայուածքով մը կը նայէր անծանօթին : Գննիչ դատաւոր մը աւելի օղէկ չէր կրնար նայիլ : Մարիօս գրեթէ զաղտնապէս կը դիտէր անծանօթը : Արդ օտ պտտաթանը միայն տուաւ անօր .

— Ըսէ՛ք, ի՞նչ կ'ուզէք :

Անծանօթը իր երկու ձեռքերը երկու գրպանները գրաւ, վեր ըրաւ գլուխը, առանց վեր ընելու նաև իր ողնասիւնը, բայց ինքն ալ Մարիօսը զննելով իր ալնոցին կանաչ նայուածքովը :

— Լա՛ւ, պարոն, ահա ըսեմ ըսելիքս : Գաղտնիք մը ունիմ ձեզի ծախելու համար :

— Գաղտնի՞ք մը :

— Գաղտնիք մը :

— Ինծի՞ վերաբերող :

— Գիշ մը :

— Ի՞նչ է այդ գաղտնիքը :

Մարիօս մտիկ ընելով հանդերձ եւս քան զեւս կը զննէր մարդը :

— Զրի կ'սկսիմ, ըսաւ անծանօթը : Պիտի տեսնէք որ հետաքրքրակա՛ն բաներ պիտի խօսիմ :

— Խօսեցէք :

— Պարոն Պառօն, դուք ձեր առունը գող և մարդապան մը ունիք :

Մարիօս սարսռեցաւ :

— Իմ առունս . ո՛չ ըսաւ :

Անծանօթը առանց խռովելու գլխարկին փոշիները հանեց արմուկովը, և շարունակեց .

— Մօրդասպան և գող : Դիտեցէք, Պարոն Պառօն, որ ես չեմ խօսիր այնպիսի հին, անցեալ և խախտաիրողութիւններու վրայ որոնք ժամանակին անցումովը օրէնքին առջեւ և զղջումով Աստուծոյ առջեւ կրնան ջնջուիլ : Ես նոր իրողութիւններու, արդի իրողութիւններու վրայ կը խօսիմ, իրողութիւններ՝ զոր այս վայրկեանին իշխանութիւնը չգիտեր : Կը շարունակեմ : Այս մարդը կեղծ անունով մը ձեր վտանգութիւնը գրաւելու և գրեթէ ձեր ընտանեաց ծոցը սպրդելու յաջողեցաւ : Ըսեմ ձեզ իր բուն անունը . ըսեմ ձրիաբար :

— Մտիկ կ'ընեմ :

— Ժան Վալֆան է անունը :

— Դիտեմ :

— Զրիաբար ըսեմ նաև թէ ո՛վ է ան :

— Ըսէ՛ք :

— Վաղեմի թիապարտ մըն է :

— Դիտեմ :

— Հիմա գիտէք, քանի որ ձեզի ըսելու պատիւը աւանցայ :

— Ոչ: Առաջուց գիտէի:

Մարիուսին անտարբեր ձայնը, երկու անգամ գիտեմս պատասխանելը, արամախոսութեան հետ լեզուն հանութիւնը անձանութիւն սրտին մէջ գողտնի բարկութիւն մը գրգռեցին: Մարդը կտտաղի նայուածքով մը գողտնապէս Մարիուսին նայեցաւ անգամ մը, նայուածք մը որ անմիջապէս դադրեցաւ: Թէև արագ եղաւ նայուածքը, բայց այն նայուածքներու կարգէն էր օրօնք կը ձանչցունէն երբ արդէն անգամ մը տեսնուած են: Մարիուս նշմարեց այս նայուածքը: Կան տեսակ մը փայլատակումներ որոնք տեսակ մը հոգիներէ միայն կրնան գալ: Բի՛րը, մօքին այս ե՛րգը, կը բորբոքի այն փայլատակումէն. ակնոցը բան մը չպահեր. և միթէ կտրելի է ապակիով մը գոցել դժուարը:

Անձանութը ժպտելով կրկնեց.

— Ձեմ համարձակիր ձեր խօսքերը սուտ կտրծելու: Բայց ինչ և է, կը պարտաւորիք դիտել թէ ճիշտ են ասած տեղեկութիւններս: Հիմա ձեզի յայտնելիքս միայն ինծի ծանօթ գաղտնիք մըն է, գողտնի՛ք որ աքիկին Պառնուհիին հարստութեան նկատմամբ կարեւորութիւն ունի: Արտաքոյ կարգի գաղտնիք մըն է այս: Մտխու է: Նախ ձեզի կ'առաջարկեմ գնել զայն: Շատ չեմ ուզեր: Քսան հազար ֆրանք:

— Միւսներուն պէս ատ գաղտնիքն ալ գիտեմ, բայց Մարիուս:

Մարդը իր գինը քիչ մը իջեցնելու հարկը դրաց:

— Պարոն Պառն, ասոր հազար ֆրանք տուէք, և ըսեմ:

— Կը կրկնեմ թէ ինծի համար նոր բան մը չեմ տեսնիր: Դիտեմ ինչ որ կ'ուզէք ըսել ինծի:

Մարդուն ծալէն նոր փայլակ մը ևս անցաւ: Անձանութը գոչեց.

— Այլ օակայն պէտք է որ ճաշեմ այսօր: Արտաքոյ կարգի գաղտնիք մըն է ըսելիքս, կ'ըսեմ: Պարոն Պառն, պիտի խօսիմ: Ահա կը խօսիմ, քսան ֆրանք տուէք ինծի:

Մարիուս ուղղակի անձանութին նայելէն ետք, ըսաւ.

— Դիտեմ այդ արտաքոյ կարգի գաղտնիքը: Ինչպէս որ գիտէի ժան Վալթանին անունը, ինչպէս որ ձեր անունն ալ գիտեմ:

— Անո՛ւնս:

— Այո՛:

— Դժուարին չէ գիտնալը, Պարոն Պառն: Արդէն պտախ ունեցայ ձեզի գրելու և ըսելու թէ անունս Թենար է:

— Տիէ:

— Ի՛նչ:

— Թենարաիէ:

— Ո՞վ է ատիկա:

Վաանգի մէջ խօզուկը մօզերը կը տնկէ, մօշկաթեւ միջատը մեռած կը ձեւանայ, հին պահակները զօւմարտակ կը կազմեն, իսկ այս մարդը սկսաւ խնդալ:

Ապա պոնդ մը տալով թիկնոցին թեւին վրայէն փռչի մը հանեց:

Մարիուս շարունակեց.

— Նաեւ բանուոր ժօնարէթը, կատակերդու Մապանթուն, բանաստեղծ Ժանֆլուն, Սպանիացի Տօն Ալվարէզը և Պալիզար կինն էք դուք:

— Կին ի՞նչ:

— Եւ Մօնֆէրմէյլի մէջ խոհատու մը բանեցուցիք:

— Խոհատու՞ն մը: Ամենեւին:

— Եւ կը կրկնեմ թէ Թենարաիէն էք դուք:

— Կ'ուրանամ:

— Դաւ նենգաւոր մըն էք: Նա՛ առէ՛ք:

Եւ Մարիուս զրպանէն զրամատումս մը հանելով
անոր երեսին նետեց:

— Ծնորհակալութիւն. ներեցէ՛ք. հի՛նգ հարիւր
Ֆրանք, տէր իմ Պարոն:

Եւ մարդը խոովելով, բարեւելով զրամատումս ա-
ռաւ և քննեց:

— Հի՛նգ հարիւր Ֆրանք, կրկնեց ապուշ կրթելով:
Եւ կէս ձայնով թոթովեց. Անխարդախ զրամատումս
մըն է:

Ապա յանկարծ,

— Լա՛ւ, թող այնպէս ըլլայ, գոչեց: Ուրեմն հան-
գիստ և համարձակ ըլլամ:

Եւ կապիկի օրագութեամբ մը իր մագերը ետեւը
նետելով, ահնօցը հանելով, քիթէն ալ քաշելով և
վարպետութեամբ մը հանելով երկու փետրային խողո-
վակները օրօնց վրայ քիչ մը առաջ խօսեցանք և որոնք
այս զրքին ուրիշ մէկ երեսը արդէն տեսնուեցան (Մօն-
բարնասի աղնարկութիւն), երեսը բացաւ, զլխարկը
հանելով գլուխը բանալու պէս:

Աչքը վառեցաւ. երեւան ելաւ իր տնհաւասար,
փասաւոր, գերբուկ ձակաւոր օրօւ վերի կողմը խորշոմ-
ներ կային. քիթը կտուցի մը պէս օրածայր եղաւ վե-
րըստին. պիչակեր մարդուն անագորոյն և կորովամիտ
կիտաղէմքը երեւցաւ:

— Մեծապատիւ Պառոնը անվրիպելի է, ըսաւ յըս-
տակ ձայնով մը որ ռնգախօսի մը ձայնին չէր նմաներ
տ՛լ, այս՛, Թենարտիէն եմ:

Եւ իր ծուռ կանակը ուղղեց:

Թենարտիէ, վասն զի իրօք ինքն էր, տարօրինակ
պերպով կը զարմանար. անշուշտ պիտի խռովուէր եթէ

կարենար խոովիլ: Եկած էր զարմանք տալու, բայց
ինքն էր զարմացողը: Այս նուաստութեան փոխարէն
հինգ հարիւր Ֆրանք կ'ընդունէր և՛ ի՛նչ կ'ուզէր ըլլա՛ր՝
կ'ընդունէր այս գումարը. բայց և այնպէս ոչ նուազ
շուարած էր:

Կենացը մէջ առաջին տնգամն էր այս Պ. Բօնմէր-
սին տեսնելը, և այս Պ. Բօնմէրսին կը ճանչնար զինքը
թէ և ինք ծպտուած էր, մանաւանդ թէ կատարելապէս
կը ճանչնար. և այս պարոնը կ'երեւար թէ ոչ միայն
իր ո՛վ և ի՛նչ ըլլալը. այլ նաև ժան վալժանին ո՛վ և
ի՛նչ ըլլալը գիտէր:

Ո՛վ էր այս գրեթէ անմօրուս երիտասարդը, խիստ
անտարբեր և խիստ առատաձեռն երիտասարդը որ
մարդկանց անունները գիտէր, որ անոնց ամէն անուն-
ները գիտէր, որ քսակը կը բանար անոնց, որ խաբե-
բանները խստիւ կը կշտամբէր իբր դատաւոր մը և որ
իբր միամիտ մը ստակ կուտար անոնց:

Ինչպէս կը յիշենք, Թենարտիէ թէ և Մարիուսին
դրացին եղած էր, սակայն բնաւ տեսած չէր զայն, ինչ-
պէս Բարիզի մէջ ստէպ կը պտտահի այս. ժամանակաւ
Թենարտիէ աղջիկներուն իր տունը բնակող Մարիուս
անուն խիստ աղքատ երիտասարդի մը խօսքը ընելին
լսած էր ազօտապէս: Առանց ճանչնալու Մարիուսը զը-
րած էր այն նամակը զոր կը յիշէ ընթերցողը: Թենար-
տիէ չէր կրնար բնաւ մերձաւորութիւն մը ենթադրել
այն Մարիուսին և Պ. Պարոն Բօնմէրսին մէջ:

Սակայն իր աղջկան՝ Լիզէլմային շնորհիւ զոր փե-
տըրվար 16ի հարսնիքին ետեւէն ղրկած էր, և անձնա-
կան խօսակարկութիւններովը կրցած էր շատ բան իմա-
նալ, և իր խաւար անդունդէն յաջողած էր շատ մը
գաղանի թելեր բռնելու:

Յաջողակութեամբ կամ գէթ հետեւաբանութիւններով գուշակած էր թէ ո՛վ է այն մարդը որու օր մը հանդիպած էր Մեծ կոյուղիին մէջ: Մարգունն ո՛վ ըլլալը գուշակելէն ետք դիւրութեամբ գտած էր անունը: Գիտէր թէ Գօղէթն էր տիկին Բօնմէրսի Պառօնուհին: Բայց այս մասին միտքը դրած էր գողտնապահ ըլլալ: Ո՛վ էր Գօղէթ: Ճշգրտապէս ինքն ալ չէր գիտեր թէ ո՛վ է: Իրաւ է որ պիտակութիւն մը կ'ընդնշմարէր, Ֆանթիին պատմութիւնը միշտ կ'սկսածիկ երեւցած էր իրեն. բայց ի՞նչ օգտւած ունէր ատոր վրայ խօսիլ: Լռութեանը փոխարէն ստակ առնելու համար: Բայց ինք մտկէ լաւագոյն ծախու բան մը ունէր կամ ունենալ կը կարծէր: Մանաւանդ որ եթէ առանց ապացոյցի գար և Պ. Բօնմէրսիին «Ձեր կինը պիտակուհի մըն էր» ըսէր, չատ հաւանական էր թէ իր վարձատրութիւնը պիտի ըլլար Գօղէթի ամուսնոյն կօչիկներուն ներքեւ մնալ և իր աղիքը ճգմուիլ:

Թենարտիէ այնպէս կը կարծէր թէ Մարիուսին հետ իր խօսակցութիւնը տակաւին չէր սկսած: Պարտաւորութեամբ էր նահանջել, իր ռազմագիտութիւնը փոփոխել, դիրք մը թողուլ, ճակատ փոխել. բայց ամէնեւին էտկան բան մը դեռ վտանգի դրած չէր և գրպանը հինգ հարիւր ֆրանք ունէր: Մանաւանդ թէ վճռական բան մը ունէր ըսելու, և ինքզինքը զօրաւոր կը կարծէր նաեւ այն Պ. Բօնմէրսիին դէմ որ այնքան ճշգրտապէս տեղեակ և այնքան քաջաբար զինուած էր: Թենարտիէի բնաւորութեան տէր մարդերու համար ամէն տրամախօսութիւն կոխ մըն է: Պահ մը ետք սկիզբիք կոխին մէջ ի՞նչ էր իր գլխը: Թենարտիէ որու հետ խօսիլը չէր գիտեր, բայց գիտեր ի՞նչ բանի վրայ խօսիլը: Արագօրէն և ներքնապէս զննեց իր զօրութիւնը, և, Թենարտիէն եմ ես, ըսելէն ետք սպասեց:

Մարիուս սկսած էր մտմտութիւն երթալ: Ա՛լ վերջապէս բռնած էր Թենարտիէն: Իր առջեւն էր այն մարդը զոր այնքան փափաքած էր գտնել: Հիմա ուրեմն պիտի կրնար յարգել գնդապետ Բօնմէրսիին յանձնարարութիւնը: Նուաւորութիւն կը տեսէր իրեն այն զիւցազնին այս աւազակին բան մը պարտաւորիլը և գերեզմանին մէջէն հօրը իր քայ քաշած փոխանակագրին մինչև այն օր բողոքուած մնալը: Մարիուս՝ իր մօքին խառնաշփոթ կացութեանը մէջ ուր կը գտնուէր Թենարտիէի նկատմամբ՝ կը կարծէր նաեւ թէ հարկ էր գնդապետին այսպիսի անզգամէ մը ազատուած ըլլալուն զօրաղբութեան վրէժը լուծել: Ինչ և իցէ, Մարիուս գոհ էր: Հիմա վերջապէս այս անարժան պարտաւորէն պիտի փրկէր գնդապետին շուքը, և կը թուէր իրեն թէ հօրը յիշատակը պարտապաններու բանտէն պիտի հանէր ալ:

Այս պարտաւորութեան հետ ուրիշ մըն ալ ունէր, որ էր Գօղէթի հարստութեան աղբիւրը իմանալ եթէ կարելի էր: Կ'երեւար թէ առիթը կը ներկայանար: Թենարտիէ թերեւս բան մը գիտէր. Կրնար օգտակար ըլլալ այս մարգուն ներսը առնելը: Ուստի անկէ սկսաւ:

Թենարտիէ իր գրպանին մէջ աներեւոյթ ըրած էր չանխարդախ դրամատոմսը և Մարիուսին կը նայէր գրեթէ գորովալի քողցրութեամբ մը:

Մարիուս լռութիւնը խզեց.

— Թենարտիէ՛, անունդ ըսի քեզի: Հիմա կ'ուզե՞ս որ ըսեմ նաեւ գողտնիքդ, ինչ որ եկար յայտնելու ինծի: Ես ալ տեղեկութիւններ առած եմ: Պիտի տեսնես որ ես քեզմէ աւելի տեղեակ եմ: Ժամն Վալֆան, ինչպէս ըսիր, մարդասպան և գող մըն է: Գող մըն է վասն զի հարուստ ատաղձագօրծ մը կողքապտելով սնան-

կացուց, այսինքն Գ. Մատըլէնը: Մարդասպան մը, վասնզի ոստիկանութեան տեսուչ ժալէրը սպաննեց:

— Չեմ հասկնար թէ ինչ կ'ըսէք, Պարոն Պառոն, ըսաւ Թենարաիէ:

— Հիմա կը հասկցնեմ: Մտիկ ըրէ՛, 1822ի միջոցներուն Բա Տը Գալէի նահանգներէն մէկուն մէջ մարդ մը կար որ ժամանակաւ իշխանութեան հետ կռիւ մը ունեցած էր, և որ Գ. Մատըլէնի անունը ժանկուով վերականգնուած էր: Այս մարդը արդար մը եղած էր բազին բոլոր զօրութեամբը: Հնարագիտութեամբ մը, որ է աւելուցի շինութիւնը, ամբողջ քաղաքի մը հարըստութեան պատճառ եղած էր: Ինքն իր հարստութիւնն ալ կազմեր էր, բայց երկրորդական կերպով և կրնայ ըսուիլ թէ պատահաբար: Աղքատներուն անուղճատու հայրն էր: Հիւանդանոցներ կը հիմնէր, զարոցներ կը բանար հիւանդներուն, այցելութիւն կ'ընէր, աղջիկներ կ'օժտէր, այրի կիները կը պաշտպանէր, օրերը կ'որդեգրէր, կարծես երկրին խնամակալն էր: Խաչի նշանը մերժած էր. քաղաքապետ կորգեր էին զինքը: Ազատագիր թիապարտ մը գիտէր ժամանակաւ այս մարդուն պատիժ քաշած ըլլալը: Մատնեց և բռնել Թուաւ զայն, և անոր ձերբակալութիւնը պատեհ առիթ սեպելով Բարիզ եկաւ և Լաֆրիթ սեղանաւորէն, — նոյն իսկ գանձապետը պատմած էր ինձ այս իրողութիւնները, — կեղծ ստորագրութեան մը շնորհիւ կէս միլիոնէն աւելի գումար մը առաւ որ Գ. Մատըլէնին էր: Գ. Մատըլէնին այս հարստութիւնը զողջող թիապարտն է ժան Վալթան: Միւս եղելութեան մասին ալ ինձի համար նոր բան մը չունիս իմացնելու: Ժան Վալթան ոստիկանութեան գործակալ ժալէրը մեռցուց. ատրճանակ մը նետելով մեռցուց: Ես՝ որ կը խօսիմ հետդ՝ ներկայ էի երբ մեռցուց:

Թենարաիէ անգամ մը Մարիուսին նայեցաւ հիշք այնպիսի մարդու մը պէս որ յաղթուելէն ետք կ'ոկսի յաղթել և որ իր կորուսած ռազմական դիրքերը վայրկեանի մը մէջ ետ առած է: Բայց նորէն ժպտեցաւ շուտ մը. ստորին մարդուն վերագոյն մարդու մը առջև առարած յաղթանակը պէտք է որ առ երեւոյթս խնարհաւոր ըլլայ. ուստի Թենարաիէ լսի յետագայ խօսքը ըսաւ:

— Սխալ ճամբէ կ'երթաք, Պարոն Պառոն:

Եւ ներառեց այս խօսքը դրպանէն կախուած ժամացոյցի խաղալիքներուն խուրճը յայտնարար կերպով մը դարձնելով:

— Ի՞նչ, կրկնեց Մարիուս, չե՞մ հաւատար ըսածներուն: Իրողութիւններ են ասոնք:

— Տնորք են ասոնք: Չեր մեծապատուութեան ինձի ցուցուցած վստահութիւնը պարտ կը դնէ իմ վերայ ըսելու թէ յիշաւ ցնորք են ասոնք: Ամէն բանէ առաջ ճշմարտութիւնը և արդարութիւնը: Չեմ ախորժիր երբ տեսնեմ մարդուս յանիրաւի ամբաստանուիլը: Պարոն Պառոն, ժան Վալթան Գ. Մատըլէնին ստակը չգողցաւ. և ժան Վալթան ժալէրը չմեռցուց:

— Ջարմանալի՛ բան: Ուրկէ՞ գիտես:

— Երկու պատճառաւ:

— Ի՞նչ են այդ պատճառները. խօսէ՛:

— Ահա առաջինը. ժան Վալթան Գ. Մատըլէնին ստակը չգողցաւ, ըստ օրում ժան Վալթան ինքն է Գ. Մատըլէնը:

— Ո՞ր ըսաւ, ուրկէ գիտես այդպէս ըլլալը:

— Եւ անո՞ երկրորդն ալ. ժան Վալթան չսպաննեց ժալէրը, ըստ օրում ժալէրը մեռցնողը նոյն ինքն ժալէրն է:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես :
 — Ըսել կ'ուզեմ թէ ժամէր ինքզինքը սպաննեց :
 — Ապացոյցը, ապացոյցը, գոչեց Մարիուս ալ
 ուրմէ ըլլալով :

Թենարտիէ հին արեւմտեան միմունջի մը կեր-
 պով իր խօսքը չափելով կրկնեց .

— Ոստիկանութեան - գործակալ - ժամէր - Բօնթ-օ-
 Շանտ-կամուրջին-քով-նաւակի-մը-տակ-խնդրուած- դը-
 նուեցաւ :

— Բայց ապացոյցը, ո՛ւր է ապացոյցը, գոչեց
 Մարիուս :

Թենարտիէ քովի գրպանէն գորշ գոյն թուղթէ լայն
 պահարան մը հանեց որու մէջ կը կարծուէր թէ զանա-
 ղան մեծութիւններով ծալուած թուղթեր կային :

— Ահա թուղթերս, ըսաւ հանդարտօրէն :

Եւ շարունակեց .

— Տէր Իմ Պառօն, ձեր շահուն համար ուզեցի լաւ
 մը ճանչնալ ժան Վալթանը : Կ'ըսեմ թէ ժան Վալթան
 և Մաթիլէն միեւնոյն մարդն է, և կ'ըսեմ թէ ժամէրին
 մարդասպանը նոյն ինքն ժամէրն է, և երբ կը խօսիմ,
 ապացոյց ի ձեռին կը խօսիմ : Չէ թէ ձեռագրուած ա-
 պացոյցներ, ըստ որում գիրը կ'ոսկածելի, գիրը կ'ամա-
 կատար է, այլ տպուած ապացոյցներ :

Թենարտիէ կը խօսէր ու միանգամայն պահարանէն
 դնէր, թօշնած և բոլորովին ծխաբոյր երկու լրագիր
 կը հանէր : Այս երկու լրագիրներէն մէկը որու բոլոր
 ծալքերը պատառուած էին և քառակուսի կտորներու
 բաժնուելով կ'իյնալին, միւսէն շատ աւելի հին կ'ե-
 րեւոր :

— Երկու իրողութիւն, երկու ապացոյց ըսաւ Թե-
 նարտիէ : Եւ երկու լրագիրները բանալով Մարիուսին
 երկնցուց :

Ընթերցողը կը ճանչնայ այս երկու լրագիրները :
 Մէկ ամենէն հինն է «Տրաբօ Պլան» լրագրին 25 Յու-
 նիս 1823ին թիւը որու բնագիրը այս գրքին երրորդ հա-
 տորին մէջ տեսնուեցաւ և որ Պ. Մաթիլէնին և ժան
 Վալթանին միեւնոյն անձն ըլլալը կը հաստատէր : Միւսը
 15 Յունիս 1862ին «Մօնիթէօր» թիւն էր որ ժամէրին
 ինքնասպանութիւնը կը հաստատէր, շարունակելով թէ
 ժամէրին առ ոստիկանութեան պաշտօնեայն լանիւ բե-
 րանոյ տուած տեղեկութեան համեմատ ինքը՝ ժամէր՝
 Տը Լա Շանվրերի փողոցին պատնէշին մէջ կալանաւոր
 ըլլալէն ետք մահուընէ տղաք է շնորհիւ ապստամբի
 մը որ զայն աթոճանակին տակ ընկելով փոխանակ դէպ
 անոր ուղեղը պարպելու դէպի օդը արձակէր է ատըր-
 ճանակը :

Մարիուս կարգաց լրագիրը : Ակնհերեւութիւն, թը-
 ւական, անհերքելի ապացոյց կար. այս երկու լրագիր-
 ները յատկապէս տպուած չէին Թենարտիէին ըսածները
 հաստատելու համար, «Մօնիթէօր»ին հրատարակած յոդ-
 ուածը ոստիկանութեան կողմէ պաշտօնապէս հաղոր-
 դուած էր :

Մարիուս չէր կրնար ամբողջութիւն : Լաֆիթի գան-
 ձապետին տեղեկութիւնները սուտ էին, և Մարիուս
 ինքն ալ խաբուած էր : Ժան Վալթան յանկարծ մեծնա-
 լով ամպէն կ'ելլէր : Մարիուս չկրցաւ գոչել իր ուրա-
 խութեան աղաղակը :

— Ապա ուրեմն այս թշուառը սքանչելի մարդ մըն
 է, այն ամէն հարօտութիւնը իրն էր : Մաթիլէնն է,
 ամբողջ երկրի մը նախախնամութիւնն է, ժան Վալ-
 թանն է, ժամէրի ազատի՛չն է, դիւցա՛ղն մըն է,
 սուրբ մըն է ան :

— Ոչ սուրբ մըն է, ոչ ալ դիւցա՛ղն մըն է, ըսաւ
 Թենարտիէ : Մարդասպան և գող մըն է ան :

Եւ իշխանութիւն մը ունենալը զգացող մարդու
աչա հանելով ձայնը, շարունակեց.

— Հանգարտինք:

Իբր սառնային տուշ մը Մարիուսին վրայ ինկաւ
այս դող և մարդասպան բառերը որոնք աներեւոյթ ե-
ղած կ'երեւային իրեն և որոնք վերստին կ'երեւային:

— Դա՞րձեալ, հարցուց:

— Մի՛շտ, պատասխանեց Թենարտիէ: Ժան Վալ-
Էան Մառլէշին հարստութիւնը չգողցաւ, բայց գող
մըն է ան: Չմեացուց ժաւէրը, բայց մարդասպան մըն
է ան:

— Մի՛թէ կ'ակնարկեա այն քառասուն տարի ա-
ռաջուան չնչին գողութեան որ՝ նոյն իսկ լրագիրներուդ
համեմատ՝ քաւուած է կենսատեւ ապաշխարհանքով,
անձնութեամբ և առաքինութիւններով:

— Մարդասպանութիւն և գողութիւն, կ'ըսեմ,
Մեծապատիւ Պառոն, և կը կրկնեմ թէ նոր իրողու-
թեանց վրայ է խօսքս: Բոլորովին անծանօթ է ինչ որ
պիտի յայտնեմ ձեզի: Անտիպ է ըսելիքս: Եւ Թերեւս
անկէ պիտի իմանաք ժան Վալթանին վարպետութեամբ
մը տիկին Պառոնուհին նուիրած հարստութեան աղ-
բիւրը: Վարպետութեամբ, կ'ըսեմ, վասն զի այս տեսակ
պարգեւատրութեամբ մը սպորդիլ պատուաւոր տուն մը
որու գերակեցութեան պիտի մասնակցի. և միևնոյն
պարգեւատրութեան շնորհիւ իր ոճիւրը պահել, իր գո-
ղութիւնը վայելել, անունը պահել և ընտանիք մը կազ-
մելը մեծ անստուծութիւն մը չէ:

— Հոս կրնայի խօսքդ կտրել, բայց շարունակէ՛,
ըսաւ Մարիուս:

— Մեծապատիւ տէր, ամէն բան պիտի ըսեմ,
վարձատրութիւնը ձեր առատաձեռնութեանը թողլով:

Այս գողտնիքը ծանրաբեռն ոսկիի արժէքը ունի: Թե-
րեւս ըսէք ինձի թէ ինչո՞ւ ժան Վալթանին չդիմեցի:
Ամենապարզ պատճառի մը ամար. գիտեմ որ ձեռքէն
հանեց գողցած գումարը, ձեռքէն հանեց ձեզի նպաս-
տաւոր կերպով մը, և այս կարգադրութիւնը հանձա-
րալի կ'երեւայ ինձի: Բայց ա՛յ ստակ մը անգամ չունի.
դատարկ ձեռքերը պիտի թուցնէր ինձի, և որովհետեւ
էս ժոյս ճամբորդելու համար գումարի մը պէտք ու-
նիմ, նախապատիւ էք ինձի դուք որ ամէն բան ունիք:
Քան թէ ան որ փուլ մը չունի: Քիչ մը յոգնած եմ,
ներեցէք որ աթոռի մը վրայ նստիմ:

Մարիուս նստաւ, և նշան ըրաւ անոր որ նստի:

Թենարտիէ խոշոր մետաքսով շածկուած աթոռի
մը վրայ տեղաւորուեցաւ, ետ առաւ երկու լրագիրները,
պահարանը դրաւ, և եղունգը «Տրաբո Պլան»-ին զարնե-
լով մըմոաց. Ասիկա գտնելու համար փորձանք կրեցի:
Ապա ոտքերը վրայէ վրայ դրաւ, աթոռին կոթնցուց
կոնակը, դիւրք որ իրենց ըսելիքին նկատմամբ անկաս-
կած մարդոց յատուկ է, ետքը սկսաւ պատմել ծանրու-
թեամբ և բառերուն վրայ կոթնելով:

— Պարոն Պառոն, ասկէց գրեթէ տարի մը առաջ,
1832 Յունիս 6ին, ապստամբութեան օրը Բարիզի Մեծ-
կոյուղիին մէջ մարդ մը կաւ, ճիշտ այն կողմը ուրկէ
կոյուղիին էնվալիտի կամուրջին և Իէնայի կամուրջին
մէջտեղը Սէն գետին հետ կը միանայ:

Մարիուս յանկարծ իր աթոռը Թենարտիէին աթո-
ռին մօտեցուց: Թենարտիէ դիտեց այս շարժումը և
յամբարած շարունակեց այնպիսի ատենաբանի մը պէս
որ իր ունկնդիրը կը գրաւէ և որ իր խօսքերուն ներքեւ
իր հակառակորդին սրտի բաղիւնները կ'զգայ:

— Այս մարդը՝ այլ և այլ պատճառներով որոնք

առկայն քաղաքականութեան չեն վերաբերիր՝ ստիպ-
առած ըլլալով պահուելու, կոյուղին. իրեն բնակարան
ընտրած և անոր մէկ բանալին իր քովը առած էր:
Ինչպէս ըսի, Յունիս վեցն էր այն օրը. երեկոյեան
ժամը ութը կար: Մարդը կոյուղիին մէջ ձայն մը լսեց
և արմատալով զարմանալով տեղ մը կղկտուեցաւ և
լռելեայն դիտեց: Ձայնը ոտքի ձայն էր. մութին մէջ
քալող և դէպ իր կողմն եկող կար: Ձարմանալի՛ բան,
կոյուղիին մէջ ի՞նչմէ զատ ուրիշ մարդ մըն ալ կար: Կո-
յուղիին ելքի վանդակը հեռու չէր: Այս վանդակէն ե-
կող քիչ մը լոյսին շնորհիւ մարդը կրցաւ ճանշալ
նօրեկը և տեսնել թէ շալակը բան մը առած էր ան:
Նօրեկը ծռելով կը քայէր: Ծռուելով քալող մարդը
վաղեմի թիապարտ մըն էր, և շալկած բանն ալ դիակ
մըն էր: Ասկէց աւելի բացայայտ մարդասպանութիւն
չկրնար ըլլալ: Իսկ գողութիւնը ինքնին յայտնի է:
Մարդ ձրիապէս չմեղսողներ մարդ մը: Թիապարտը
դիակը դէտը նետնու կ'երթար: Նշանակելու արժանի
բան մը կայ. այս թիապարտը՝ որ կոյուղիին ներսէն
կուգար՝ ելքին վանդակը հասնելէն առաջ հարկաւ հան-
դիպած էր զարհուրելի խրուարի մը ուր կ'երեւայ թէ
կրնար թողուլ դիակը. սակայն հետեւեալ օրը կոյուղի
մաքրողները խրուարը լեցնելու և գոցելու ժամանակ
կրնային սպաննուած մարդը գտնել. մարդասպանին
հաշիւին չէր դար այս գիւտը: Աւելի աղէկ սեպած էր
իր բռնովը խրուարէն անցնել անշուշտ զարհուրելի ջա-
նադրութիւններէ ետք. իր կեանքը անկէց մեծ վտանգի
մը չէր կրնար ենթարկուիլ. չեմ գիտեր թէ ինչպէս
կ'ենդանի ելած էր անկէ:

Մարիուսին աթոռն եւս աւելի մօտեցաւ: Թենար-
նարտիէ այս առթիւ պատեհութիւն ունեցաւ երկայ-
նապէս շնչելու: Ապա շարունակեց.

— Պարոն Պառն, կոյուղի մը Արէսեան դաշտ մը
չէ: Մարդ կոյուղիի մը մէջ բան մը, և ոչ իսկ տեղ կը
գտնէ: Երբ երկու մարդ կը գտնուին անոր մէջ, հար-
կաւորապէս իրարու կը հանդիպին: Եւ տա իրօք հան-
դիպեցան այն երկու. մարդերը: Բնակողը և անցորդը
ստիպուեցան բարի իրիկուն ըսելու իրարու, երկուքն
ալ ակամայ: Անցորդը բնակողին ըսաւ. — Կը տեսնե-
թէ ինչ է շալկածս: Պէտք է որ դուրս ելլեմ. բանալի
ունիս դուն, տո՛ւր ինձի բանալին: Այս թիապարտը
սոսկաւի ուժ ունէր: Ներելի չէր մերժել: Սակայն բա-
նալին ունեցողը միայն ժամանակ շահելու համար խօ-
սակցեցաւ: Քննեց մարդուն կռնակի մեռելը, տեսաւ
որ երիտասարդ, լաւ հագուած, հարուստի մը նմանող
և դէմքը արիւնով ծածկուած մարդ մըն էր ան. բայց
ասկէց աւելի բան մը չտեսան: Խօսակցելու միջոցին՝
տոանց նշմարուելու մարդասպանէն՝ բանալին ունեցողը
ետեւէն կերպով մը յաջողեցաւ սպաննուած մարդուն
թիկնոցին մէկ կտորը պատռելու և քաշելով տանելու:
Ինչպէս կը հասկնաք անշուշտ, համոզեցուցի՜ վկայա-
կայեաւոր մը կրնար ըլլալ թիկնոցին այն կտորը. կրնար
իրերու հետք գտնելու և ոճրագործին ոճիրը ապացու-
ցանելու միջոց մը ըլլալ: Բնակողը գրպանը դրաւ վը-
կայեալանը. ապա վանդակը բռնալով դուրս հանեց
մարդը իր կռնակին բռնովը, վերտալին գոցեց վանդակը
և խոյս տուաւ, վասն զի ամէնեւին չէր ուզեր իրողու-
թեան խառնուիլ, մանաւանդ չէր ուզեր որ մարդաս-
պանը իր անջուր դետը նետէ սպաննուած մարդը: Հիմա
հասկցաք անշուշտ դիակը շալկողը ժամ վախժան էր.
բանալին ունեցողն ալ հիմա ձեզի հետ խօսողն է, և
թիկնոցին կտորն ալ...

Թենարտիէ խօսքը լմնաց՝ գրպանէն սեւ չուխայի

կտոր մը հանելով, մինչեւ անքան վերցնելով բռնեց այս չուխայի կտորը որ լի էր մթին արածաներով և զոր կը ճզմէր երկու բթամատներուն և երկու ցուցամատներուն մէջը։

Մարիուս ոտքի վրայ ելած էր, և տոգունելով, հազիւ հազ չուչ առնելով, սև չուխայի կտորին նայելով ակնայեւ, և առանց բառ մը արտասանելու, առանց այս քուրջը դիտելէ դադրելու ետ ետ կ'երթար դէպի պատը և՛ ալ ձեռքովը զոր ետեւը երկնցուցած էր՝ պատին վրայ խաբխափելով բանալի մը կը փնտռէր որ բուխերիկին քով պահարանին կղպակին վրայ էր։ Գլուտաւ բանալին, բացաւ պահարանը, ձեռքը ներս խօթեց առանց նայելու և առանց իր մոլորագին նայուածքը հեռացնելու չուխայի քուրջէն զոր թենարտիէ բռնալով բռնած էր ձեռքը։

Սակայն թենարտիէ կը շարունակէր.

— Պարոն Պառն, ամենազօրաւոր պատճառներ կ'ստիպեն զիս հաւատարմութիւնս պահանջուած երիտասարդը մեծահարուստ օտարակտն մըն էր, և թէ Ժան Վալթան անոր ահագին գումար մը ունենալը գիտնուի թաւարդի մը մէջ ձգած էր զան։

— Երիտասարդը ե՛ս եմ, և թիկնոցն ալ ահա այս է, գոչեց Մարիուս, և տախտակամածին վրայ հին սև թիկնոց մը նետեց որ բոլորովին արեւնաթաթաւ էր։

Ապա չուխային կտորը թենարտիէին ձեռքէն քաշելով թիկնոցին վրայ կճկուեցաւ և խղառած կտորը թիկնոցին պատուած ծալրին մօտեցուց։ Թիկնոցին և կտորին խղառած կողմերը ճշգրտապէս կը յարմարէին և թիկնոցը չուխային կտորովը կ'ամբողջանար։

Թենարտիէ քար կտրելով ըսաւ մտապէս.— Ոտքիս մէկը կտրեցաւ։

Մարիուս կանգ առաւ սարսափելով, յուսահատութեամբ և փողփողովով։

Գրպանը խառնեց, և կտաղի բարկութեամբ թեւնարտիէի վրայ վազեց հիմա հարկերնոց և հազար ֆրանքնոց դրամատոմսերով լի ձեռքը անոր երկնցունելով և գրեթէ երեսին վրայ կռթնցունելով։

— Դո՛ւ վատանում մարդ մըն ես, ստախոս մըն ես, զրպարտիչ մըն ես, չարագործ մըն ես։ Ե՛րբ ամբաստանելու այս մարդը, բայց արդարացուցիւր, եկար կոչուսելու զայն, բայց ոչ այլ ինչ կրցար ընել եթէ փառաւորել։ Դողը դո՛ւն ես։ Մարդասպանը դո՛ւն ես։ Թենարտիէ ժօնտրէ՛թ, գիտնաս որ տեսած եմ քեզի Օբիթալի պուլվարին այն որջին մէջ։ Քու վրագ այնքան բաներ գիտեմ որ կրնամ քեզի մինչեւ թիարան շրկել, և աւելին հեռին իսկ եթէ ուզէի։ Նա՛, ահա քեզի հազար ֆրանք, անօրէնք դու։

Եւ հազար ֆրանքնոց դրամատոմս մը նետեց թեւնարտիէին։

— Ա՛հ, ժօնտրէթ թենարտիէ, վա՛տդ անառակ։ Թող քեզի դաս մը ըլլայ այս, քեզի՛ որ անոր ասոր գաղտնիքը կը փոխանակեմ, գաղտնիք կը ծախեմ, խաւարը կը խուզարկեմ, ապրիա՛տդ դու։ Ա՛ռ սա հինգ հալիւր ֆրանքը, և դուրս կորսուէ՛ ասկէ։ Վաթերլօն է պաշտպանդ։

— Վաթերլօն, մրմռաց թենարտիէ հինգ հալիւր ֆրանքը հազար ֆրանքին հետ գրպանելով։

— Այո՛, մարդասպան, վաթերլօյի մէջ գնդապետի մը կեանքը ազատեցիր...։

— Զօքապետի՛ մը, ըսաւ թենարտիէ գլուխը վեր բռնելով։

— Գնդապետի՛ մը կրկնեց Մարիուս բարկու-

Թեամբ: Փուլ մը անգամ չէի տար զօրագետի մը հա-
մար: Եւ հոս եկար խայտառակութիւններ ընելու: Կը-
սեմ քեզ թէ ամէն ոճիրները գործած ես: Մեկնէ՛, ա-
նեղեալ իմ հոգի: Միայն թէ երջանիկ եղի՛ր, այս է իմ
բոլոր փափաքս: Ա՛հ, հրէ՛լդ դու, ահա երեք հազար
ֆրանք եւս, ա՛ն: Վաղուընէ պիտի մեկնիս, Ամերիկա
պիտի երթաս աղջկանդ հետ, վասնզի կինդ մեռած է,
գարշելի՛ ստախօս: Պիտի դիտեմ մեկնիլդ, աւագա՛կ,
և մեկնելու միջոցիդ քսան հազար ֆրանք եւս պիտի
համբմ քեզի: Գնա՛ ուրիշ տեղ կախաղան ելի՛ր:

— Պարոն Պառոն, պատասխանեց թենարտիէ մին-
չէն գետինը խոնարհելով, յաւիտենական երթառագի-
տութիւն:

Եւ թենարտիէ դուրս ելաւ շուարելով և յափըշ-
տակուելով զինքը քաղցրութեամբ խորտակող ոսկիթ
քսակներէն և զլխուն վրայ իյնող դրամատոմսէ ահա-
զին կայծակէն. և առանց հասկնալու թէ ինչ կը նշա-
նակէր այս ամէնը:

Թենարտիէ շանթառուած էր, բայց նաև գոհ, և
չիտակը շատ պիտի նեղանար իր սիրտն եթէ շանթար-
գել մը ունեցած ըլլար տոսպիսի շանթի մը դէմ:

Շուտով քանի մը բան եւս ըսենք այս մարդուն
վրայ մէկ մըն ալ իր խօսքը չընելու համար: Մեր
պատմած այս դէպքերէն երկու ուր ետք թենարտիէ
Մարիուսին շնորհիւ՝ կեղծ անցագիր մը առնելով Ամե-
րիկա գնաց իր աղջկան Աղէլմային հետ. Նիւ Եօրքի
վրայ քաշուած քսան հազար ֆրանքի փոխանակագրով
մը: Անդարմանելի էր թենարտիէի բարոյական թշուա-
ռութիւնը, թենարտիէի որ չէր կրցած քաղքենի մը ըլ-
լալ. ինչ որ էր Եւրոպայի մէջ, նոյնը եղաւ Ամերիկայի
մէջ ալ: Չարասիրտ մարդու մը յարաբերութիւնը եր-

բեմն բաւական է բարեգործ մը փնտսելու և անկէ յոռի
գործ մը արտագրելու համար: Թենարտիէ Մարիուսին
ստակովը գերեզման եղաւ:

Երբ դուրս ելաւ թենարտիէ, Մարիուս անմիջա-
պէս պարտէզը վաղեց ուր տակաւին կը պարտէր Գո-
զէթ:

— Գօզէթ, Գօզէթ, գոչեց, եկու՛ր, շուտ եկու՛ր:
Երթանք: Պա՛ռգ, կա՛ռք մը: Եկու՛ր: Գօզէթ: Ա՛հ,
Աստուած իմ Աստուած, ա՛ն է եղեր զիս ազատողը:
Շալդ ա՛ն:

Գօզէթ կործեց թէ խել է Մարիուս, և հնազան-
դեցաւ:

Մարիուս չէր շնչեր. ձեռքը սրտին վրայ կը դնէր
անոր բարձրութենէն զսպելու համար: Մեծաքայլ կ'եր-
թեւեկէր: Գօզէթը կը համարուէր:

— Ա՛հ, թշուառ մըն եմ, Գօզէթ, կ'ըսէր Մարիուս:
Մարիուս մոլեգին խռովութեամբ մը համակուած
էր: Կը սկսէր չզիտեմ ի՛նչպիսի վսեմ և տխուր կեր-
պարանք մը ընդնշմարել ժան վալժանի մէջ: Անուր
առաքինութիւն մը կը ներկայանար անոր առջեւ, մեծ
և քաղցր, անբաւ այլ խոնարհ առաքինութիւն մը:
Թիպարտը այլակերպելով Գրիստոս կ'ըլլար: Ահա
հրաշքին փողփողումէն կը շլուար Մարիուս: Ճշդապէս
չէր գիտեր թէ ի՛նչ է տեսածը, բայց գիտէր թէ վեհ
էր այն:

Վայրկեանի մը մէջ կտուք մը եկաւ դուռին առջև:
Մարիուս Գօզէթը մտցնելէն ետք ինքն ալ մէջը
նետուեցաւ:

— Կառապան, ըսաւ, Օմ Արմէ փողոցը, թիւ 7ը:
Կառքը մեկնեցաւ:

— Ո՛հ, ի՛նչ երանութիւն, Օմ Արմէ փողոցը կ'եր-

Թանք, գուցե Գօղէթ: Ա՛լ չէի համարձակեր իր վրայ խօշիլ հետդ: Պ. Ժանը պիտի տեսնենք հիմա:

— Հա՛յրդ, Գօղէթ, մշտնջենապէս հա՛յրդ պիտի տեսնենք: Կը գուշակեմ, Գօղէթ: Ըսեր էիր ինձի թէ քնաւ չընդունեցար Կավրօշին հետ քեզի ղրկած նամակս: Նամակը հօրդ ձեռքը անցեր է: Պատենչ գնաց զիս ատելու համար, Գօղէթ: Եւ ըստ որում հրեշտակ մը ըլլալը իր պիտոյքն է, այն առթիւ ուրիշներ ալ տալապեց. Ժա՛վէրը աղատեց: Զիս այն անգունդէն հանեց քեզի տալու համար: Զիս շալկելով այն զարհուրելի կոյուղիէն անցաւ: Ա՛հ, հրեշտակ ապերախտ մըն եմ: Գօղէթ, քու նախախնամութիւնդ ըլլալէն ետք նաեւ իմս եղաւ: Երեւակայէ անգամ մը. զարհուրելի խրուստ մը կար, որու մէջ հարիւր անգամ խղդուիլը, տիղմին մէջ խղդուիլը բան մը չէր: Զիս ան խրուստէն անցո՛ւց, Գօղէթ: Նուաղած էի. բան մը չէի տեսներ, բան մը չէի լսեր. չէի կրնար և ա՛յ իսկ բուն իմ արկածիս նկատմամբ բան մը դիտնալ: Երթանք տուն բերենք զայն, մեր հետ առնենք, ուղէ՛ չուղէ՛, մեղմէ՛ չպիտի բաժնուի ալ: Բաւական է որ տունը ըլլայ: Բաւական է որ գտնենք զինքը: Մինչեւ մահս պիտի մեծարեմ զինքը: Այո՛, աս աստակ եղած պիտի ըլլայ, կը հասկնա՞ս: Կավրօշ անոր յանձնած է անշուշտ նամակը: Հիմակ ամէն բան կը մեկնուի: Հասկցա՛ր անշուշտ:

Գօղէթ առանց բան մը հասկնալու,

— Իրաւունք ունիս, Մարիոս:

Սակայն կառքը կը զլորէր:

ԳԼՈՒԽ Ե.

ԳԻՇԵՐ ՈՐՈՒ ԵՏԵՒԸ ԶՈՐԵԿ Է

Ժան վալթան դրան զարնուիլը լսելով ետեւը դարձաւ:

— Հրամեցէ՛ք, ըսաւ տկար կերպով:

Բացուեցաւ դուռը: Գօղէթ և Մարիոս երեւցան: Գօղէթ սենեակ մտաւ շտապաւ:

Մարիոս սեմին վրայ կայնած կեցաւ դրան օրնին կռթնելով:

— Գօղէթ, ըսաւ Ժան վալթան, և կանգ առաւ իր աթոռին վրայ բազուկները բաց և երերուն, կերպարանքը վայրենափափ, տփուխ, աղետակիր, աչքերն ալ անբաւ ուրախութեամբ մը համակուած:

Գօղէթ անհնարին յուզումով լի Ժան վալթանին կուրծքին վրայ իյնալով.

— Հա՛յր իմ, ըսաւ:

Ժան վալթան խռովելով կը թոթովէր.

— Գօղէթն է, ա՛ն է, դո՛ւք հոս, տիկին, դո՛ւն հոս, Գօղէթ: Ո՛հ, Աստուած իմ:

Եւ Գօղէթին գիրկը սեղմուած գուցե.

— Դո՛ւ ես, իրօք դո՛ւ ես եղեր: Ուրեմն ահա կը ներես ինձի:

Մարիոս արցունքին հոսիլը արդիւելու համար արտեւանունքը վար ընելով քայլ մը առաւ, և հեծկլտանքը կեցնելու համար իր ամփոփ շուրթերով մրմնջեց ջղաճգային սարսուռ մը զգալով:

— Հայր իմ:

— Դո՛ւք եւս կը ներէք ինձի, ըսաւ Ժան Վալ-
Ժան.

Մարիուս չկրցաւ խօսք մը գտնել, և Ժան Վալ-
Ժան շարունակեց.

— Շնորհակալութի՛ւն:

Գօղէթ շալը հանեց և գլխարկն ալ անկողնին վրայ
նետեց:

— Սւնք կը նեղեն զիս, ըսաւ:

Եւ ծերունիին ծունկերուն վրայ նստելով պաշտե-
լի շարժումով մը անդին ըրաւ անոր սպիտակ մազերը
և ճակատը համբուրեց:

Ժան ՎալԺան՝ մոլորաղին՝ կը թողուր որ Գօղէթ
գգուէ գինքը:

Գօղէթ՝ աղօտապէս միայն հասկնալով իրողու-
թիւնը՝ կը կրկնապատկէր իր գգուանքը, իբր թէ ուղէր
Մարիուսին պարտքը վճարել:

Ժան ՎալԺան կը թոթովէր.

— Ո՛րքան ապուշ է մարդս: Կը կարծէի թէ ա՛լ
չպիտի տեսնէի Գօղէթը: Երեւակայեցէք անդամ մը,
Պ. Բօնմէրսի, երբ ներս մտաք, ինքնիրենս կ'ըսէի թէ
ա՛լ լինցաւ: Ահա իր պղտիկ բօպան. թշուառ մարդ
մըն եմ, ա՛լ Գօղէթը չպիտի տեսնեմ, այսպէս կը խօ-
սէի ինքնիրենս ճիշդ այն պահուն որ սանդուղէն վեր
կ'ելլէիք: Ապո՛ւշ էի: Ահա մարդս ապո՛ւշ կ'ըլլայ ա-
սանկ: Վասն զի չեն վստահիր ողորմած Աստուծոյ: Ու-
ղորմածն Աստուած կ'ըսէ. Կ'երեւակայեալ թէ պիտի
լքուիս: Ապո՛ւշ: Ոչ, ասիկա չկրնար այդպէս ըլլալ:
Օն, սա տեղ խեղճ ծերուկ մը կայ որ հրեշտակի մը
պէտք ունի: Եւ հրեշտակը կուգայ: Եւ ծերուկը իր
Գօղէթը կը տեսնէ: Ա՛հ, շատ թշուառ էի:

Պահ մը չկրցաւ խօսիլ, ապա շարունակեց.

— Ստուգիւ պէտք ունէի ժամանակ առ ժամանակ
քիչ մը տեսնելու Գօղէթը: Սիրտ ըսուած բանը ոսկոր
մը կ'ուզէ կրծելու համար, Սեկայն կ'զգայի թէ աւե-
լորդ էի ես: Ինքնիրենս պատճառաբանելով կ'ըսէի.
քեզի պէտք չունին. տեղդ կեցի՛ր. մարդս իրաւունք
չունի մշտնջենական լլալու:

Ո՛հ, օրհնեալ ըլլաս, տէր իմ, ահա կը տեսնեմ
Գօղէթս: Գօղէթ, գիտե՛ս որ խիստ գեղանի է ամու-
սինդ: Ո՛հ, ինչ աղւոր ասղնակերտ վիճոց մըն է այդ.
ա՛յրիս: Կը սիրեմ այդ նկարը: Ամուսինդ հաւնած է
ատիկա, այնպէս չէ: Բայց պէտք է գաշմիւրներ ալ
առնել քեզի: Պ. Բօնմէրսի, թող տուէք որ դուղեմ
զինքը: Շատ չպիտի տեսէ այս:

Եւ Գօղէթ կը կրկնէր.

— Իրա՛ւ որ չարասրտութիւն մըն էր մեղմէ Ժ-
տանկ բաժնուիլը: Բայց ո՛ւր գացիք, ինչո՛ւ այսքան
ուշացաք: Առաջները երեք կամ չորս օրէն աւելի չէին
տեւեր ձամբօրդութիւններնդ: Նիգօլէթը դրկեցի, բա-
ցակայ է, պատասխանեցին իրեն միշտ: Ե՛րբ եկաք:
Ինչո՛ւ չիմացուցիք մեզի վերադարձնիդ: Գիտէ՞ք որ
շատ փոխուած էք: Ա՛հ, չարասիրտ հայր, հիւանդու-
թիւն քաշեր է, և մենք բան մը չիմացանք: Վայ,
նայէ՛. Մարիուս օրքան ցուրտ է եղեր ձեռքը:

— Այսպէս ահա կը տեսնեմ Ժան ՎալԺան:
ցէք ինձի, Պ. Բօնմէրսի, կրկնեց Ժան ՎալԺան:
Երբ Ժան ՎալԺան ըսաւ այս խօսքը, ինչ որ Մա-
րիուսի սրտին մէջ կ'ուռէր՝ ելք մը գտնելով դուրս
յարձակեցաւ ուժգնակի:

— Կը լսե՛ս, Գօղէթ, տակաւին նոյն բանը կը
կրկնէ, ներում կը խնդրէ ինձմէ: Եւ ինչ ըրաւ ինձի:

դիտեմ արդեօք Գօզէթ: Կեանքս ազատեց, և՛ որ աւելին է՛ ինծի տուաւ քեզի: Եւ զիս ազատելէն ետք, և քեզի ալ ինչի տալէն ետք ինքզինքը դոհեց: Ահա մարդը: Եւ հիմա շնորհակալ կ'ըլլաւ ինձմէ, ինձմէ՝ որ ապերսխտ եմ, ինձմէ՛ որ մոռացկոտ եմ, ինձմէ՛ որ անգութ մըն եմ, ինձմէ՛ որ յանցաւոր մըն եմ: Գօզէթ, բոլոր կեանքս այի մարդուն ոտքերուն քովը անցնելու ըլլամ, դարձեալ քիչ է: Ան պառնէլէն, կոյուղիէն, հնոցէն, կոյանոցէն անցա՛ւ ինծի համար, քեզի համար, Գօզէթ: Առաւ տարաւ զիս ամէն տեսակ մահերէ որոցմէ կ'ազատէր զիս և զոր իրեն համար կ'ընդունէր: Ունի նա ամէն քաջութիւնները, ամէն առաքինութիւնները, ամէն դիւցազնութիւնները: Գօզէթ, այս մարդը հրեշտակ մըն է:

— Լո՛ւռ լե՛ր, լո՛ւռ, ըսաւ կամայ մը Ժան Վալֆան, ի՞նչ հարկ կայ թոռնք ըսելու:

— Բայց դո՛ւք, գոչեց Մարիօս պատկառանքով լի բարկութեամբ մը, ինչո՞ւ դուք չըսիք ինծի: Դուք ալ յանցանք ունիք: Անոր ասոր կեանքը կ'ազատէք, և բան մը չէք ըսեր: Այս չբաւեր, և ահա ձեր դիմակը հանելու պատրուակաւ ինքզինքնիդ կը զրպարտէք: Սոսկալի բան մըն է այդ:

— Ճշմարտութիւնը ըսի, պատասխանեց Ժան Վալֆան:

— Ո՛չ, կրկնեց Մարիօս, ճշմարտութիւնը ճշմարտութիւն է երբ ամբողջ է, և դուք չըսիք ինձ ճշմարտութիւնը, դուք Պ. Մատրլէնն էիք: Ինչո՞ւ չըսիք: Ժովէրը ազատեցիք. ինչո՞ւ չըսիք. կեանքս ձեզի կը պարտէի. ինչո՞ւ չիմացուցիք:

— Վասնզի ձեզի պէս կը մտածէի: Կը կարծէի թէ իրաւունք ունէիք: Պէտք էր որ մեկնէի: Եթէ

զիտցած ըլլայիք այդ կոյուղիին դործը, զիս ձեր քովը պիտի թողնէիք: Ուստի պարտաւոր էի լռելու: Եթէ բնած ըլլայի, ամէն ինչ անհանգիստ պիտի ըլլար իմ պառնառաւս:

— Ի՞նչ անհանգիստ պիտի ըլլար. ո՞վ անհանգիստ պիտի ըլլար, կրկնեց Մարիօս: Մի՞թէ կը կարծէք թէ ա՛յ հո՞ս պիտի մնաք: Իտի տանինք ձեզի: Դուք մեր մէկ մասն էք: Անոր և իմ հայրս էք: Ա՛յ և ոչ իսկ օր մը պիտի անցնէք այս տունը: Մի՛ կարծէք թէ վաղը հոս պիտի ըլլաք:

— Վաղը, ըսաւ Ժան Վալֆան, հոս չպիտի ըլլամ, բայց ձեր տունն ալ չպիտի ըլլամ:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, կրկնեց Մարիօս: Նայեցէ՛ք ինչ կ'ըսեմ. ա՛յ չե՛ք թողուր որ ճաամբորդութիւն ընէք: Ա՛յ չպիտի հեռանաք մեր քովէն: Մերն էք ա՛յ: Ա՛յ չե՛ք ձգեր ձեզի:

— Այս անգամ չպիտի պրծիք, վրայ բերաւ Գօզէթ: Վարը կառք մը ունինք: Կ'առեւանգենք ձեզի: Եթէ պէտք ըլլայ, բռնութեամբ:

Եւ՛ խնդալով՝ ծերունին, զիրկովը վեր վերցնելու շարժումը բրաւ:

— Չեր սենեակը միշտ պատրաստ կը կենայ մեր տունը, շարայարեց Գօզէթ: Եթէ զիտնայիք թէ պարտէզը ո՛րքան աղուոր է այս միջոցիս: Հաւամբգիները շատ ժղէկ կուգան պարտէզին: Մառուղիները գետի աւազով հարթուած են. մանիշակագոյն պզտիկ խեցիներ կան: Ելակներէս պիտի ուտէք. Ես կը ջրեմ գտնոնք. և ա՛յ ոչ տիկին, ոչ ալ Պ. Ժան կայ. հոնրապետական իշխանութիւն ունիք. ամէն մարդ «գոյ» կ'ըսէ մէկը՝ էկու, այնպէս չէ՛, Մարիօս: Յայտագիրը փոխառեցաւ: Հայր իմ, չես զիտեր թէ ինչ վիշտ քո-

չեցի. կարմրալանջ թռչուն մը կ'ար որ պատին վրայ
ծակի մը մէջ իր բոյնը շինած էր. սոսկալի կատու մը
կերաւ թռչունս: Իմ խեղճ թռչունիկ թռչնիկս որ գը-
լուխը պատուհանէն դուրս կը հանէր և որ ինծի կը
նայէր: Լացի իր վրայ, եթէ կարելի ըլլար, պիտի
մեռնէի կատուն: Բայց հիմա ալ ոչ ոք կուլայ: Ամէն
մարդ կը խնդայ. ամէն մարդ երջանիկ է: Մեր հեռը
պիտի դաք: Մեծ հայրս որքան գոհ պիտի ըլլայ: Պար-
տէզին մէջ ձեզի յատուկ ածու մը պիտի ունենաք,
պիտի մշակէք, և նայ'նք ձեր ելակներն ալ իմիննե-
րուս պէս գեղեցիկ պիտի ըլլան: Եւ ինչ որ ուզէք
պիտի ընեմ, դուք ալ ինչ որ ըսեմ պիտի ընէք, պիտի
հնազանդիք ինծի:

Ժան Վալթան Գօզէթին խօսքերը մտիկ կ'ընէր ա-
ռանց լսելու անոր ձայնին երաժշտութիւնը կը լսէր
քան թէ խօսքերուն իմաստը. արցունքի կայլակ մը,
այն կայլակներէն մէկը որոնք հոգիին մարգրիտներն են,
յամբարար կը ծլէր Ժան Վալթանին աչքին մէջ:

Ժան Վալթան մըմնջեց.

— Աստուած բարի է և ասոր ապացոյցն ահա Գօ-
զէթին հոս ըլլալն է:

— Հա՛յր իմ, ըսաւ Գօզէթ:

Ժան Վալթան շորունակեց.

— Ստուգիւ զմայլելի բան մը կ'ըլլար միասին
ապրիլը: Ծառերուն վրայ շատ թռչուններ ունին: Գօ-
զէթին հետ պիտի պտըտէի: Բաղքը է ըլլալ այն ան-
ձերու հետ որոնք կ'ապրին, բարիօյս կ'ըսեն իրարու,
մէկզմէկ կը կանչեն պարտէզին մէջ: Առաւօտէն սկսե-
լով կը տեսնուին: Անձնիւր խորշ մը կը մշակէ: Գօզէթ
իր ելակները կը կերցնէր ինծի, ես ալ իրեն վարդերու
թողուել կուտայի: Զօյլելի բան մը կ'ըլլար այս:
Միայն թէ....

նոսքը կտրեց, և ըսաւ մեղմիկ.

— Մե՛ղք:

Արտասուքը չինկաւ, ներս մտաւ, և Ժան Վալթան
արտասուքին տեղ ժպիտ մը ունեցաւ:

Գօզէթ ծերունիի երկու ձեռքերը իր ձեռքերուն
մէջ առաւ:

— Աստուած իմ, ասա Գօզէթ, ձեր ձեռքը հիմա
աւելի ցուրտ է: Մի՛թէ հիւսնդ էք: Մի՛թէ ցաւ մը
ունիք:

— Ե՛ս, ոչ, պատասխանեց Ժան Վալթան. շատ
աղէկ եմ: Միայն թէ....

Կեցաւ:

— Միայն թէ ի՞նչ:

— Պահ մը ետք պիտի մեռնիմ:

Գօզէթ և Մարիուս սարսռեցան:

— Մեռնի՛ր, դուք Մարիուս:

— Այո, բայց բան մը չէ մեռնիլը, ըսաւ Ժան
Վալթան:

Շունչ առաւ, ժպտեցաւ և ապա կրկնեց.

— Գօզէթ, ինծի կը խօսէիր, շարունակէ, դորձ-
եալ խօսէ, ուրեմն պզտիկ կարմրալանջ մեռաւ, խօսէ
որ ձայնդ լսեմ:

Մարիուս՝ քար կտրած՝ կը նայէր ծերունիին:

Գօզէթ կեկծալի աղաղակ մը հանեց.

— Հա՛յր, հա՛յր իմ, պիտի ապրիք: Ա՛լ պիտի ապ-
րիք: Կ'ուզեմ որ ապրիք, լսեցի՞ք:

Ժան Վալթան գլուխը դէպի Գօզէթին վերցուց
պաշտամով:

— Լա՛ւ կ'ըսես, այո՛, արգիլէ զիս մեռնելէ: Ո՛վ
գիտէ, թերեւս պիտի հնազանդիմ: Մեռնելու վրայ էի
երբ հոս եկեք: Ձեր գալուստը կեցուց զիս: Կարծեցի
թէ վերստին կը ծնէի:

— Տակաւին տողից և քաջողջ էք, գոչեց Մարիոս :
Մթթէ կ'երեւակայէք մարդս կը մեռնի ատանկ շուտ
մը : Վիշտ ունեցածք բայց այսուհետեւ չպիտի ունենաք :
Ձեզմէ ե'ս ներում կը խնդրեմ, և ծնրագրելով կը
խնդրեմ, Ա'լ պիտի ապրիք, և մեզի հետ պիտի ապ-
րիք : Պիտի տանենք ձեզի : Այսուհետեւ մեր երկուքին
միակ մտածումը ձեր ելանութիւնը պիտի ըլլայ :

— Ինչպէս լսեցիք, ահա Մարիոս կ'ըսէ թէ չպի-
տի մեռնիք կրկնեց Գոզէթ արտասուելով :

Ժան Վալթան իր ժպտը շարունակելով ըսաւ.

— Պարոն Բոնմէրսի, եթէ զիս ձեր հետը առնէք,
միթէ այս պատճառաւ զիս պիտի արգիլէք ըլլալու ինչ
որ եմ : Ոչ. Աստուած ձեզի և ինծի պէս մտածեց, և
իւր կարծիքը չփոխեք. իմ այս աշխարհէն մեկնիլս օգ-
տակար է : Մահը լաւ կարգադրութիւն մըն է : Աստ-
ուած մեզմէ աղէկ գիտէ ինչ որ պէտք է մեզի : Թող
երջանիկ ըլլաք դուք, թող Պ. Բոնմէրսին Գոզէթը ու-
նենայ, թող երիտասարդութիւնը առաւօտին հետ ա-
մուսնանայ, թող ձեր կեանքը արեւին հետ գեղեցիկ
մարգագետին մը ըլլայ, թող երկնից բոլոր ուրախու-
թիւնները ձեր հոգին զրաւեն և թող ես ալ մեռնիմ
հիմա որ ամէնեւին օգուտ մը չունիմ, անտարակոյս
բարի է այս ամէնը : Արդարութեամբ խօսինք, ինչպէս
կի տեսնէք, հիմա ա'լ անկարելի է ամէն բան. կատա-
րելապէս կզգամ թէ ա'լ միցաւ : Ժամ մը առաջ նուա-
ղեցայ : Մանաւանդ թէ այս գիշեր սա փալջին բոլոր
ջուրը խմեցի : Ո՛րքան բարի է ամուսնիդ, Գոզէթ : Ա-
նոր հետ շատ աւելի աղէկ ես քան թէ ինծի հետ :

Դռնէն ձայն մը եկաւ : Բժիկն էր եկողը :

— Բարի իրիկուն և մնաք բարեաւ, տօքթօր, ըսաւ
Ժան Վալթան : Ահա իմ զաւակներս :

Մարիոս բժիշկին խօսեցաւ և միայն սա բառը
ուղղեց անոր. Պարոն... : Բայց այս բառը արտասա-
նելուն կերպին մէջ ամբողջ հարցում մը կար :

Բժիշկը յայտարար նայո՞ւմ չէր մը պատասխանեց
հարցումին :

— Իրերուն անախորժ ըլլալը, ըսաւ Ժան Վալթան,
Աստուծոյ նկատմամբ անիրաւ ըլլալու պատճառ մը չէ :

Պահ մը լռութիւն ապրեց : Ամէն սիրտերը բռնը-
ռած էին :

Ժան Վալթան դէպի Գոզէթ դարձաւ : Սկսաւ հո-
գեպիշ նայիլ անոր, իբր թէ ուզէր անոր մէկ մասը
առնել յաւիտենութեան համար : Ժան Վալթան Գոզէթին
նայելով կրնար հիանալ նաեւ խաւարին անդունդէն ուր
իջած էր ինք : Այն քաղցր դէմքին ցոլումը իր տօգոյն
երեսը կը լուսաւորէր : Գերեզմանն ալ կրնայ չլանալ :

Բժիշկը ձերուներին երակին զարկը քննեց :

— Ա'հ, ձեզի պէտք ունի եղեր, մըմաջ Գոզէթին
և Մարիոսին նայելով :

Եւ Մարիոսին ականջին ծոկով խիստ կամաց մը
ըսաւ.

— Շա'տ ուշ :

Ժան Վալթան՝ Գոզէթին նայելէ գրեթէ առանց
դադրելու Մարիոսին և բժիշկին նայեցաւ հանդար-
տութեամբ : Իր բերնէն սա խօսքը ելաւ հազիւ հազ
արտասանուելով :

— Բան մը չէ մեռնիլը. բայց սոսկալի բան է
չապրիլը :

Յանկարծ ելաւ կայնեցաւ : Այս ոյժի վերադարձ-
ները երբեմն հոգեւարքի բուն նշանն են : Հաստատուն
կերպով մը քայլելով պատին մօտեցաւ, մէկդի ըրաւ
Մարիոսը և բժիշկը որոնք կ'ուզէին օգնել իրեն, պա-

տին վրայ կախուած պզտիկ պղնձեայ խաչելութիւնը
տաւ, քաջառողջութեան շարժումի անթերի ազատու-
թեամբ տեղը դառնալով նորէն նստաւ, և խաչելու-
թիւնը սեղանին վրայ դնելով ըսաւ բարձրաձայն.

— Ահա մեծ մարտիրոսը:

Ապա կուրծքը կքեցաւ, զլուխը երերում մը ու-
նեցաւ իբր թէ գերեզմանին գինովութիւնը տիրէր իր
վրայ, և իր երկու ձեռքերը զոր ծունկերուն վրայ դը-
րած էր՝ սկսաւ եղունքով իր բանթաւնին կտաւը փորել:

Գօզէթ ուսերէն կը բռնէր ծերունիին, կը հեծկըլ-
տար, և կը ջանար խօսիլ անոր առանց կարենալու խօ-
սիլ: Արցունքին հետը եկող աղէտալի լորձունքի հետ
խօսքեր կը խառնուին. այս խօսքերուն մէջ հետեւեալ-
ները կը լսուէին որոշակի. — Հայր, մի՛ թողուք մեզի,
կարելի՞ է որ ձեզի նորէն գտած ըլլանք ա՛լ բոլորովին
կորսնցնելու համար:

Կրնայ ըսուիլ թէ հոգեվարքը օձի պէս կ'երթեւեկէ:
Կ'երթայ, կուգայ, դէպի գերեզմանը կը նետուի, և
դէպի կենդանութիւն կը վերադառնայ: Մեռնելու գոր-
ծողութեան մէջ խարխափում կայ:

Ժան Վալթան այս կէս դալկացումէն ետք նորէն
ոյժ առաւ, ձեռքերը ցնցեց կարծես անոր վրայի խա-
ւարը թօթափելու համար, և գրեթէ բոլորովին ուշա-
բերեցաւ. Գօզէթին թեզանիքին մէկ ծայրը բռնեց և
համբուրեց:

— Ահա կ'ուշաբերի՛, տօքթո՛ր, կ'ուշաբերի՛, գօչեց
Մարիոս:

— Երկուքնիդ ալ բարեսիրտ էք, ըսաւ Ժան Վալ-
թան: Ըսեմ հիմա ձեզի թէ ի՛նչ բան ցաւ տուաւ ինձի.
Պ. Բօնմէրսի, ինձ ցաւ տուող բանն է այն ստակին
գպչիլ չուզելնիդ: Այն ստակը օրինաւորապէս ձեր կը-

նոցն է: Բացատրեմ ձեզի իրողութիւնը, ո՛րդեակներս,
ասոր համար մանաւանդ գոհ եմ ձեզի տեսնելուս: Սեւ
օտթը Անգլիայէն կուգայ, պիտակ սաթն ալ նորվէ-
կիայէն: Այս ամէն տեղեկութիւնները գրուած են օտ-
թուղթին մէջ զոր պիտի կարգաք: Ապարանջաններու
նկատմամբ բան մը հետեցի որ է կցուած թիթեղէ օ-
ղերու տեղ մօտեցած թիթեղէ օղեր գործածել: Այսպէս
չինուած ապարանջան մը աւելի աղուոր, լաւագոյն և
նուազ սուղ է: Կը հասկնաք թէ որքան ստակ կտրելի
է վաստակի այս կերպով: Այդ Գօզէթին հարգութիւնը
օրինաւորապէս իրն է: Այս մանր պարագաները ըսի
ձեզի որպէսզի հանդարտ ըլլայ ձեր միտքը:

Դռնապանուհին վեր ելած էր և կիսաբաց դռնէն
ներս կը նայէր: Բժիշկը ձեռքից զայն, բայց բարեմիտ
և ջերմառանդ կիներ աներեւոյթ ըլլալէն առաջ մահա-
ձիգ ծերունին գոչեց, աղաղակ զոր բժիշկը չկրցաւ ար-
գիլել:

— Քահանայ մը կ'ուզէ՞ք:

— Քահանայ ունիմ ես, պատասխանեց Ժան Վալ-
թան:

Եւ՝ մատովը՝ կարծես գլխուն վերեւը տեղ մը ցու-
ցուց ուր թերեւ մէկը կը տեսնէր:

Հաւանակեան է թէ իրօք Պիէնվընիւ եպիսկոպոսը
ներկայ էր Ժան Վալթանին հոգեվարքին:

Գօզէթ կամաց մը բարձ մը գրաւ ծերունիին փորին
առկր:

Ժան Վալթան կրկնեց.

— Պ. Բօնմէրսի, կ'աղաչեմ, մի՛ վախնաք: Վեց հար-
իւր հազար ֆրանքը Գօզէթին սեպհականութիւնն է: Ու-
րեմն կեանքս փուճ տեղը անցուցած պիտի ըլլամ եթէ
չվայելէք այս գումարը: Յաջողեր էինք շատ աղէկ

չինչիւ այն ապակեղէն զարդերը: Կը մրցինք այն իրերու հետ որոնք Պերլինի չքնաղ զարդեր կ'անուանուին: Օրինակի համար կարելի էր Գերմանիոյ սեւ ապակիին նմանը չինել: Միայն երեք Ֆրանքի կ'ելլայ ամաներկու երկոտամանակը որ շատ լաւ կարուած հաղար երկու հարիւր սաթ կը պարունակէ:

Երբ մեզի սիրելի էակը մահուան դուռը կը հասնի, կը նայինք այնպիսի նայուածքով մը որ անոր կը փարի և որ կ'ուզէ բռնել զայն: Գողէթ և Մարիուս ձեռք ձեռքի տուած անոր առջեւ ոտքի վրայ կը կենային վշտաբեկ և անմեղուն, չկրնալով բան մը ըսել մահուան, յուսահատելով և դողալով:

Բոպէ առ քոպէ Ժան Վալտան կը ծռէր, կ'իջնէր, փխուր հորեղոնին կը մօտենար: Հիմա ա՛լ մերթ ընդ մերթ կ'առնէր շունչը, և չնչելու ատեն նաև կը հորնչէր քիչ մը: Դժուարաւ կը շարժէր բազուկները, ոտներն ա՛լ շարժում չունէին, և մինչդեռ անդամներուն հիքութիւնը և մարմնոյն ճնշումը կ'աւելնար, հոգիին թուր փեղծութիւնը դուրս կ'ելլէր և անոր ճակատին վըրայ կը ծաւալէր: Անծանօթ աշխարհին լոյսը արդէն տեսանելի էր իր աչքին մէջ:

Դէմքը կը տփուռնէր ու միանգամայն կը ժպտէր: Այլ կենդանութիւն չունէր ան, ուրիշ բան ունէր: Շունչը կը նուազէր, նայուածքը կ'աւելնար: Դիակ մըն էր, բայց կ'զգայիր թէ թեւեր ունեցող դիակ մըն էր ան:

Նշան ըրաւ Գողէթին, ապա նաև Մարիուսին որ մօտենան. անշուշտ յետին ժամուն յետին վայրկեանը հասած էր, և սկսաւ խօսիլ անոնց այնքան տկար ձայնով որ կարծես թէ հեռուէն կ'ուզար այն ձայնը և թէ իրենց և անոր մէջ պատ մը կայ:

— Մօտեցիր, երկուքնիդ ալ մօտեցէ՛ք: Կը սիրեմ

զձեզ յոյժ: Ո՛հ, այսպէս մեռելը բարի է: Դուն ալ զիս կը սիրե՞մ. իմ Գողէթս: Այէկ գիտէի թէ միշտ սէր ունէիր քու խեղճ ծերուկիդ վրայ: Ո՛րքան ազնիւ ես որ հոգ տարիր սա բարձր փորիս տակը դնելու: Դիչ մը պիտի լաւ վրաս, այնպէ՛ս չէ՛: Բայց շատ միւսք: Չեմ ուզեր որ ճշմարիտ վիշտեր ունենաս: Պէտք է որ շատ զուարճանաք, սիրելի զաւակներս: Մոռցայ ըսել ձեզի թէ առանց սլաքի օղերը ամենէն աւելի շահ կը բերէին: Ցասներկու երկոտամանակը տասը Ֆրանքի կ'ելլէր և վաթսուն Ֆրանքի կը ծախուէր: Ստուգիւ չահաւէտ առեւտուր մըն էր այն: Ուրեմն մի զարմանաք վեց հարիւր հազար Ֆրանքին համար, Պարոն Բօնմէրսի: Պատուաւոր կերպով վաստկուած ստակ է այն: Կրնաք հարուստ ըլլալ հանդարտութեամբ: Պէտք է կառք մը, ժամանակ առ ժամանակ թատրոնը օթեակ մը, պարահանդէսի գեղեցիկ պաճուճանք ունենալ, իմ Գողէթս, և ձեք բարեկամներուն ընտիր սեղաններ տալ, շատ երջանիկ ըլլալ: Դիչ մը առաջ նամակ մը կը գրէի Գողէթին: Գողէթ պիտի գտնէ այն նամակը: Գողէթին կը ձգեմ բուխերիկին վրայի երկու աշտանակները. արծաթէ են անոնք, բայց ինծի համար ոսկիէ, ադամանդէ են. իրենց վրայ դրուած ճրագները եկեղեցիի մօտի կը փոխուին: Չգիտեմ թէ արդեօք հօն վերը գօ՞չ է ինձմէ ա՛ն որ տուած է ինծի սոյն աշտանակները: Ըրի ինչ որ կըրցայ ընել: Զաւակներս, մի՛ մոռնաք թէ աղքատ մըն եմ, ուստի զիս ուր կ'ուզէ թող ըլլայ, տեղ մը թաղեցէք քորի մը տակ որպէս զի տեղը յայտնի ըլլայ: Այս է իմ կամքս: Գարին վրայ անուն չուզեր: Եթէ Գողէթ կ'ուզէ երբեմնակի զալ գերեզմանիս քով, պիտի ուրախանամ: Նաև դուք, Պ. Բօնմէրսի: Պէտք է խոստովանիմ թէ միշտ չսիրեցի ձեզի. ուստի ներում չնորհե-

ցէ՛ք: Հիմա Գօզէթ և դուք ա՛լ մէկ մարմին մը կը կազմէք ինծի համար: Շատ երախտագէտ եմ ձեզի: Կ'զգամ թէ երջանիկ կ'ընէք Գօզէթը: Ո՛հ, եթէ գիտնայիք, Պարօն Բօնմէրօի, յիրաւի իմ ուրախութիւնս էին իր վարդազոյն գեղափայլ տաւերը. երբ կը տեսնէի թէ քիչ մը տօգոյն է, կը տրտմէի: Դարանին մէջ հինգ հարիւր ֆրանքնոց դրամատոմս մը կայ որու չքայայ դեռ. աղքատներուն բաժնեցէ՛ք զայն: Գօզէ՛թ, հոն անկողնին վրայ կը տե՛սնեմ պզտիկ րօպադ: կը ճանչնա՞մ: Սակայն դեռ տասը տարի հազիւ անցաւ. տնկէցի վեր: Ի՛նչպէս կ'անցնի ժամանակը: Շատ երջանիկ եղանք: Հիմա ա՛լ լմնցաւ: Մի՛ւտք, սիրելի զաւակներս, շատ հեռու չպիտի երթամ, վերէն պիտի տեսնեմ ձեզի: Գիշերը եթէ անգամ մը նայիք, ժպտիլս պիտի տեսնէք. Գօզէ՛թ, կը յիշե՞ս Մօնֆիւրմէյը: Անտառին մէջն էիր, շատ կը վախնայիր. կը յիշե՞ս ջուրի դոյլին ճարմանդէն բռնելս: Առաջին անգամ հոն բռնեցի քու խեղճ թռթիկդ: Ո՛րքան ցուրտ էր թռթիկդ:

Ա՛հ, օրիորդ, այն ժամանակները շատ կարմիր էին ձեր ձեռքերը. հիմա ծիթի պէս ձերմակ են: Հապա՞մեծ պէպէկը. կը յիշե՞ս: Գաթերին կ'անուանէր զայն: Կը ցաւէիր հեադ վանքը չբերելուդ համար: Երբեմն երբեմն ո՛րքան խնդացողքի զիւ. ո՛րքաղցր հրեշտակդ իմ: Երբ առձրեւ եկած ըլլար, վաղեմներուն վրայ յարդի չիւղեր էր դնէիր որ նաւեն, և անոնց նաւելը կը դիտէիր: Օր մը ուռիէ գնդախաղի թաթ մը տուի քեզի. նաեւ գունդ մը դեղին, կոպոյտ, կանաչ փետուրներով: Դուն սակայն մոռցած ես ասոնք: Շատ չարածծի էիր պզտիկութեանդ ժամանակ: Կը խաղայիր: Ականջներէդ կեռասներ կը կախէիր: Անցած դացած բաներ են ասոնք: Անտառները ուրկէ մարդս զակին հետ անցած է, ծա-

ռերը օրօնց մէջ պատած է, վանքերը ուր պահուեցան, խաղերը, մանկային օրրուն խնդումները անցան մոռցուեցան ա՛լ: Երեւակայեր էի թէ իմ են այս ամէն բաները: Ահա հօս էր իմ ապուշութիւնս: Սա՛ թենաթափէնքը չարասիրտ եղան: Պէտք է ներել անոնց: Գօզէ՛թ, մօրդ անունը քեզի ըսելու վայրկեանը տա եկաւ: Ֆանթին էր անունը: Աղէկ միտքդ պահէ՛ այս Ֆանթին անունը: Ամէն անգամ որ պիտի արտասանես այս անունը, ծունր դի՛ր: Շատ տառապեցաւ ան: Դու որքան երջանիկ եղար, ան ալ այնքան դժբաղդ եղաւ: Աստուծոյ բաշխումներն են ասոնք: Հոն վերն է Աստուած, կը տեսնէ մեզի ամէնքս ալ, և գիտէ թէ ի՛նչ կ'ընէ իր մեծ աստղերուն մէջէն: Ուրեմն ես ալ պիտի մեկնիմ, սիրելի զաւակներս: Միշտ սիրեցէ՛ք զիրար: Սիրուելէն զատ գրեթէ ուրիշ բան չկայ այս աշխարհիս մէջ: Երբեմն պիտի յիշէք այն խեղճ ծերը որ հօս մեռաւ: Ո՛ր իմ Գօզէ՛թ, յանցանքը իմս չէ, հաւատա՞մ, եթէ այս վերջին ժամանակներս չտեսայ քեզի: Սիրտս կը խշխշաղ. մինչեւ փողոցին տնկիւնը կ'երթայի. անցնիլս տեսնող մարդիկ թերեւս վրաս կը խնդային. խեղճ պէս էի. անգամ մը առանց գլխարկի դուրս ելայ: Սիրելի զաւակներս, ալ կ'սկսիմ աղէկ չտեսնել, դեռ ըսելիք ունէի, բայց հոգ չէ: Քիչ մը յիշեցէ՛ք զիս: Օրհնեալ էակներ էք: Զգիտեմ թէ ի՛նչ ունիմ. լոյս կը տեսնեմ: Աւելի մօտեցէ՛ք: Երջանիկ կը մեռնիմ: Տուէ՛ք ինծի ձեր ամենասիրելի գլուխները որպէս զի ձեռքս վրան դնեմ:

Գօզէթ և Մարիուս ծունկի վրայ եկան մոլորագին արտասուալի ամէն մէկը ժան վալթանի մէկ ձեռքին վրայ: Այս վեհ ձեռքերը ա՛լ չէին շարժեր...

Ժան Վալթան կռնակի վրայ խնկած էր. երկու աշ-
տանակներուն լոյսը կը լուսաւորէին զայն. սպիտակ
գէժքը երկինք կը նայէր, թողլով որ Գօզէթ և Մա-
քիուս իր ձեռքերը համբուրեն անյագաբար: Ժան Վալ-
թան մեռած էր:

Գիշերը առանց աստղի և բոլորովին խաւարած
էր: Հարկաւ մութին մէջ անցաւ հրեշտակ մը որ ոտքի
վրայ թեւատարած կայնած էր հոգիին սպասելով:

Վ Ե Ր Զ

Ն Ա Մ Ա Կ

Ա Ռ Պ Տ Ա Է Լ Լ Ի

Յօրվիլ-Հաուզ, 18 Հոկտ. 1862

Իրաւունք ունիս Պարօն, երբ կ'ըսես թէ «Թշուառ-
ներն ամէն ժողովուրդներու համար գրուած գիրք մըն
է: Չգիտեմ թէ պիտի կարդացուի՞ ամենէն, բայց ես
ամենուն համար գրեցի: Ուղղուած է Անգլիային ու
միանգամայն Սպանիային, Իտալիային ու միանգամայն
Ֆրանսային, Գերմանիային ու միանգամայն Իսլանտա-
յին, գերիներ վարող հանրապետութեանց, նաեւ սարուկ-
ներ ունեցող կայսրութեանց: Ընկերային անլոյծ խն-
դիրները սահմաններէն կ'անցնին: Մարդկային սեռի
վերքը, երկրիս որայ սփռուած այս մեծ վերքը համա-
տարած աշխարհագրութեան տախտակին վրայ նշանակ-
ուած կապոյտ կամ կարմիր գիծերուն առջեւ կանգ
չառներ: Ուր որ մարդս ագէտ է և յուսահատ, ուր որ
կինը կը վաճառուի հացի համար, ուր որ ժանուկը կը
տառապի զինքը հրահանգող գիրք մը և տաքցնող վա-
ռարան մը չունենալուն համար, «Թշուառներ» ըսուած
գիրքը կը զարնէ դրան և կ'ըսէ. «բա՛ց դուռը, քեզի
համար եկայ»:

Մեր այժմեայ քաղաքակրթութեան այն ժամին որ
տակուին այնքան մթին է, թշուառը կ'անուանուի
Մարդը. ամէն կլիմաներու ներքեւ կը հոգեւարէ, և
ամէն լեզուներու մէջ կը հեծէ:

Ձեր Իտալիան Ֆրանսայէն աւելի ազատ չէ այս

հիւանդութեանէն: Ձեր հիւանայի իտալիան իր երեսին վրայ կը կրէ ամէն թշուառութիւնները: Մի՞թէ ձեր լեռներու վրայ չընտիր աւազակութիւնը, որ չքաւութեան սը մոյսգին ձեւն է: Սակաւութիւն են այն ազգերը որոնք իտալիայէն աւելի սաստիկ կը կրծուին վաճառ ըսուած այն վէրքէն զոր ջանացի չափելու: Իրաւ է որ դուք ունիք Հռոմը, Միլանը, Նափոլին, Գալէրի-մօն, Թիւրէնը, Ֆլորանսը, Ժնիւնը, Բիզան, Մանթուա, Պօլօներն, Ֆէրրարան, Ճենովան, Վենետիկը, դիւցազնական պառամութիւն մը, վսեմ աւերակներ, չքեղ լեռներ, հոյակապ քաղաքներ, բայց մեզի պէս աղքատ էք: Իտալիայի վրայ սփռուած է հրաշալիք, բայց նաեւ ոչ ելներ: Անշուշտ իտալիայի արեւը չքեղ է, բայց, բարէ՛, երկնային կապուղակութիւնը չորգի-լեր մարդս ցնցոտիներէ ծածկուելու:

Մեզի պէս դուք ալ ունիք նախապաշարումներ, աւելորդապաշարութիւններ, բռնաւորութիւններ, մոլեռանդութիւններ, կոյր օրէններ, օրոնք օգնութեան կը հասնին աղէտ բարուց: Ոչ ներկայէն և ոչ ապագայէն չէք առնուր ճշակ մը որ անցելոյն մնացորդ համէն զերծ ըլլայ: Ունիք բարբարոս մը որ է վանականը, և վայրենի մը որ է Լաժժարօնէն. ընկերային հարցը ձեզի համար ալ միեւնոյնն է, ինչ որ է մեզի համար: Մարդիկ քիչ մը նուազ կը մեռնին ձեր մէջ անօթութենէ, այլ քիչ մը աւելի կը մեռնին տենդէն. ձեր ընկերային առողջապահութիւնը մերինէն լաւագոյն չէ. խաւարն՝ որ Անգլիոյ մէջ Բողոքական է՝ իտալիոյ մէջ Կաթոլիկ է. բայց զանազան անուններու ներքեւ Անգլիոյ Ապիս-կոպոսը իտալիայի Եպիսկոպոսին համանմանն է, այսինքն հոն ալ, հոգ ալ միշտ խաւար կայ. և ուրի միւ-նոյն յատկութիւնը: Միեւնոյն բանն է Աստուածաշունչը դէլ բացարեւ, կամ Աւետարանը աղէկ չհասկնալը:

Պէ՞տք է պնդել. պէ՞տք է դեռ աւելի կատարելապէս հատաւել այս զգալի զաւակչութիւնը: Մի՞թէ չքաւորներ չունիք. վա՛ր նայեցէք: Մի՞թէ հացկատակներ չունիք. վեր նայեցէք: Այս օտակալի կլիօը, որուն երկու նժարները՝ այսինքն չքաւորութիւնը և հացկատակութիւնը՝ որոնք այնքան ցաւալի կերպով կը հաւասարակշռեն՝ մի՞թէ ինչպէս մեր, նոյնպէս և ձեր առջեւ չտատանիր:

Ո՛ւր է ձեր վարժապետներու բանակը, այն միակ բանակը զոր կ'ընդունի քաղաքակրթութիւնը. ո՛ւր են ձեր ձրի և Բարկազրական դպրոցները: Ամէն մարդ դի-տէ՞ կարդալ Տանթէի և Միչէլ-Անտի հայրենեաց մէջ: Ձեր զօրանոցները տէրութեան աշխատաւորաց զաւակ-ներուն համար ձրի դպրոցներու փոխեցի՞ք: Մի՞թէ մեզի պէս դուք ալ պատերազմի փարթած պիւտճէ մը և ուսուցման համար ծիծաղելի պիւտճէ մը չունիք: Դուք ալ չունիք կրաւորական հնազանդութիւնը, որ այնքան դիւրութեամբ անկարգ զինուորականութեան կը յանդի: Մի՞թէ՞ չունիք ռազմապետիւն մը որ կարգապահու-թիւնս կը տանի մինչեւ հրազին պարպելու Կարիպու-տիին, այսինքն իտալիայի կենդանի պատուոյն վրայ: Եկէք քննութեան առնունք ձեր ընկերային կարգաւոր-ութիւնը, առնունք զայն ուր որ հասած է և ինչ որ է, տեսնենք իր ի տես ամէնուն գործուած յանցանքը, ցոյց տուէք ինձ կիներ և մանուկը: Այս տկար էակները հովանաւորող պաշտպանութեան քանակութեամբ կը չափուի քաղաքակրթութեան աստիճանը: Բողութիւնը մի՞թէ՞ Նարոլիի մէջ նուազ կսկծալի է Բարիզեան բո-գութենէ: Որքա՞ն ճշմարտութիւն կ'արտադրի ձեր օ-րէններէն և ո՞րքան արդարութիւն ձեր դատարաններէն:

Մի՞ գուցէ ունենայիք բարեբաղդութիւնը չգիտնա-

լու սա Թաւր թառերուն նշանակութիւնը, որոնք են հասարակայն վրիժառութիւն, օրինական վատահամբաւութիւն, թիարան, կառափնառ, դահիճ, մահուան պատիժ: Իտալացիներ, ինչպէս մեր, նոյնպէս և ձեր մէջ Պեգարեան մեռաւ և Յաիինաս կենդանի է: Ասկէ ի զատ նայեցէք ձեր պետական պատճառին: Ունի՞ք կառավարութիւն մը որ հասկնայ բարոյականութեան և քաղաքականութեան նոյնութիւնը: Դուք այս մասին տակաւին զիջադանց համար անյիշատիութիւնը հրատարակող մըն էք: Յրանսայի մէջ գրեթէ ամբողջը իմանալով մըն էք: Օ՛ն, հանդիսենք թշուառութիւնը. թո՛ղ անձնիւր իր դէզը բերէ. դուք ալ մեզի պէս հարուստ էք: Մեզի պէս միթէ՞ չունիք երկու գեհնապարտութիւն, կրօնական գեհնապարտութիւն որ քահանայէն կը վճռուի, և ընկերային գեհնապարտութիւն որ դատաւորին կը վճռուի:

Ո՛ր մեծդ ժողովուրդ Իտալիոյ. դուն Յրանսայի մեծ ժողովուրդին կը նմանիս: Աւա՛ղ, եղբարք իմ, դուք ալ մեզի պէս թշուառներ էք:

Խաւարին անդունդէն, օւր ենք և օւր էք, մեզմէ շատ աւելի որոշապէս չէք տեսներ եղեմին ճառագայթաւոր և հեռաւոր դուռերը: Միայն թէ քահանաները կը սխալին: Այս սրբանուէր դուռերը մեր ետեւը չեն, այլ առջեւը:

Կ'աւփոփեմ ըսելիքս: Այս դիրքը, «Թշուառ»ները, ինչպէս մեր, նոյնպէս և ձեր հայելին է, կը հասկնամ թէ ինչո՞ւ ինչ ինչ մարդեր, ինչ ինչ դասեր կը զայրանան այս գրքին դէմ: Հայելիները, այս ճշմարտութիւնները ատելի կը հանդիսանան, բայց այս պատճառաւ չեն դադրիր օգտակար լլլալէ:

Իսկ գալով ինձ, կ'ըսեմ թէ ամէնուն համար և

իմ հայրենեացս սաստիկ տիրովը գրեցի, հաւաստապէս միտքս զբաղեցնելով ինչպէս Յրանսայի, նոյնպէս ուրիշ ամէն ժողովուրդի հետ:

Քանի կը յառաջանամ կենացս մէջ կը պարզուիմ և մարդութեան հայրենասէրը կ'ըլլամ եւս քան զեւս:

Մանաւանդ որ առ մեր ժամանակին բերումը և գաղղիական յեղափոխութեան ճառագայթումին օրէնքն է: Դիրքերը քաղաքակրթութեան յարաճուն ընդլայնումին համապատասխանելու համար կը պարտաւորին դադրիլ միմիայն գաղղիական, իտալական, գերմանական, սպանիական, անգլիական ըլլալէ, և ըլլալ եւրոպական լաւ եւս է ըսել մարդկային:

Ասկից կը հետեւի նոր տրամաբանութիւն մը արհեստին և շարադրութեան ինչ ինչ հօրկերուն օրոնք ամէն բան կը փոփոխեն, նոյն իսկ ճաշակի և լեզուի պայմանները. ասոնք ժամանակաւ նեղ էին և ա՛լ ուրիշ ամէն բանի պէս կը պարտաւորին ընդլայնիլ:

Յրանսայի մէջ ինչ ինչ քննաբաններ ի մեծ օւրախութիւն իմ, զիս մեղադրեցին, ըսելով թէ ինձմէ հեռի մնացած է ինչ որ իրենք կ'անուանեն գաղղիական ճաշակը. կ'օւզէի որ իրաւացի ըլլալ այս գովեստը:

Վերջապէս կ'ընեմ ինչ որ կրնամ ընել. կը տառապիմ ընդհանուրին տառապանքովը, և կը ջանամ զայն սիւսիւնելու. ես մարդու մը փառքի ուժերը միայն ունիմ, և կ'աղաղակեմ ամենուն, օգնեցէք ինձ:

Պարո՛ն, ահա նամակդ զիս գրգռեց ձեզ ըսելու այս ամէնը, կ'ըսեմ այս ամէնը թէ ձեզի և թէ ձեր հայրենեաց համար: Այսքան պնդելով խօսելուս պատճառն է նամակիդ յետագայ խօսքը. — Կ'ան Իտալացիներ, և բազմաթիւ են ասոնք, որոնք կ'ըսեն: Այս գիրքը, այսինքն «Թշուառ»ները գաղղիական գիրք

ժ'է: Մեզի կը վերաբերի այն. թող գաղղիացիք կարգան իբր պատմութիւն մը, իսկ մենք կը կարգանք իբր վիպասանութիւն մը»:

Բարէ՛ կը կրկնեմ, Իտալացիներ, կամ գաղղիացիներ, թշուառութիւնը մեր ամէնուս կը նկատէ: Պատմութիւնը գրելէն և փիլիսոփայութիւնը մտածելէն ի վեր թշուառութիւնը մարդկային սեռի հագուստն է: Կարծեմ ժամանակն եկաւ հնոտիքը հանելու նետելու Մարդ-Ժողովուրդին մերկ տնդամներուն վրայ անցելոյն աղետալի քուրջին տեղ տեղաւորելու արշալոյսին ծիրանեփայլ հագուստը:

Եթէ այս նամակը քանի մը միտք լուսաւորելու և քանի մը նախապաշարումներ փարատելու յատկութիւնը ունենայ քսած ձեզ, կրնաք զայն հրատարակել, պարօն:

Կ'աղաչեմ, ընդունեցէ՛ք իմ ընտրեկագոյն զգացմանցունոր հաւատարմը:

ՎԻՔԹՈՐ ՀԻԻԿՈ

Թարգմանեց

ՅՐ. ԶԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

ԳԼ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0306799

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0306798

